

СТЕНОГРАФСКЕ БЕЛЕШКЕ СЕНАТА КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

ГОДИНА 7

БЕОГРАД, 1938 ГОДИНЕ

КЊИГА I

ХИИ РЕДОВНИ САСТАНАК

СЕНАТА КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

ДРЖАН 24 МАРТА 1938 ГОДИНЕ У БЕОГРАДУ

ПРЕСЕДАВАЛИ:

Претседник

Др. ЖЕЛИМИР МАЖУРАНИЋ

и

Потпретседници

Др. ЂУРА КОТУР и СТЕВАН ЈАНКОВИЋ

Секретар

ЂУРО ВУКОТИЋ

Присутни су сва г.г. Министри

Почетак у 10 часова

САДРЖАЈ:

1. — Читање и усвојење записника ХИИ редовног састанка;

2. — Дневни ред: Наставак претреса у појединостима о предлогу буџета државних расхода и прихода са предлогом Финансијског закона за 1938/39 годину. — Примљени су буџети: Министарства иностраних послова, Министарства унутрашњих послова, Министарства војске и морнарице, Министарства финансија, те Буџетски резервни кредити и буџет државних прихода.

Говорници: Претседник Министарског савета и Министар иностраних послова др. Милан М. Стојадиновић (експозе), др. Лујо Војновић, Иван Пуцел, Дон Франо Иванишевић, др. Будислав Гргур Анђелиновић, Ђуро Вукотић, др. Саво Улмански — сви о ресору Министарства иностраних послова; Министар унутрашњих послова др. Антон Корошец (експозе), др. Јосип Немец, др. Алберт Крамер, Фран Смодеј — сви о ресору Министарства унутрашњих послова; Министар саобраћаја др. Мехмед Спахо (због личног објашњења); Министар војске и морнарице армијски ђенерал Љубомир Марић (експозе), Иван Пуцел, Јован Алексић, Драгослав Ђорђевић, Чедомир Захарић — сви о

ресору Министарства војске и морнарице; Министар финансија Душан Летица (експозе), Спира Хаџи-Ристић — о ресору Министарства финансија.

Претседник др. Желимир Мажуранић: Господо сенатори, отварам ХИИ редовни састанак Сената. Молим г. Секретара да прочита записник прошлога састанка.

Секретар Ђуро Вукотић прочита записник ХИИ редовног састанка.

Претседник др. Желимир Мажуранић: Ви сте чули, господо сенатори, записник ХИИ редовног састанка. Има ли какве примедбе? (Нема). Пошто примедба нема, записник се оверава.

Господо, сад прелазимо на дневни ред. На дневном реду је: наставак претреса у појединостима о предлогу буџета државних расхода и прихода са предлогом Финансиског закона за 1938/39 годину. На реду је буџет раздела VI — Министарства иностраних послова. Реч има г. Претседник Министарског савета и Министар иностраних послова. (Буран аплауз на десници).

Претседник Министарског савета и Министар иностраних послова Др. Милан М. Стојадиновић: Господо сенатори, буџет Министарства иностра-

них послова ове године у своме цифарском делу креће се у оним истим границама приближно као и прошле године, и стога ја вас молим да га изволите усвојити онако како је предложен. Што се тиче извесних актуелних проблема наше спољне политике, ја сам имао част поводом једнога упита сенатора г. др. Анђелиновића, а и поводом питања која су ми била постављена у Финансијском одбору да пружим детаљна обавештења господи сенаторима.

Што се, међутим, тиче општих великих циљева спољне политике једне земље, они остају дуго времена непроменљиви, јер су они одређени природним условима и сталним животним интересима земље. За нашу државу ти се циљеви састоје у одржавању међународног мира и наших скупо плаћених граница, као и у јачању пријатељске сарадње са свима народима Европе. Али прилике и околности под којима ове циљеве треба остваривати нису увек исти, те ни сретства не могу остати увек подједнака. Основна ствар у спољној политици једне државе јесте: употребити она сретства, која у једној ситуацији најбоље одговарају.

У току минуле године показало се јасније но икада до данас, да једна широко схваћена конструктивна политика мира захтева једну неуморну и непрекидну спољно-политичку активност пуну иницијативе и свежине у инспирацији. Ми живимо у доба, чија је главна карактеристика изванредно брзи темпо политичке еволуције. Таква ситуација намеће велике и сталне напоре у прилагођавању новим приликама и у тражењу нових могућности за што ефикасније спровођење политике мира. Одржавање мира не зависи од непрестаног понављања општих и звучних формула, које би биле беспогрешни рецепти за све појединачне проблеме и за сва времена; оно захтева изналажење индивидуалних решења за разна конкретна питања, захтева непрекидну и изукрштану дипломатску делатност у свима правцима.

У данашњем периоду великог политичког превирања, кад све државе, велике и мале, траже нове методе међународне сарадње и нове формуле спољне политике, ни ми нисмо могли остати скрштених руку. Наш општи међународни положај, крупни државни интереси, чија јој је одбрана поверена, чињеница да су се ове важне промене догађале и у нашим непосредним интересним сферама, налагале су Краљевској влади једну активну спољну политику. У врло интензивној дипломатској делатности, која је испунила целу прошлу годину и наша Краљевина је узела видног и живог учешћа. Београд је био, као што вам је познато, центар опште пажње и циљ многих значајних дипломатских путовања. Ниједна европска престоница у току прошле године није забележила толики број политичких посета, колико престоница Краљевине Југославије. Може се слободно рећи, да је сваки од тих састанака био један прилог више за подизање угледа наше земље и за дело општег мира у свету.

Стварни резултати те интензивне дипломатске активности Краљевске владе осетили су се у свим доменима.

Методи и правци наше спољне политике инспиришу се са три основна начела. Прво, прихватити и омогућити сваку међународну акцију и сарадњу општег карактера, која тежи очувању мира

и сређивању прилика у Европи. Друго, одржавати и развијати наше традиционалне савезе и пријатељства. Треће, отклонити све неспоразуме на нашим границама и створити нашој земљи нова пријатељства, гдегод за то постоје реалне могућности.

Што се тиче првог начела, тј. учествовања наше државе у међународним акцијама општег карактера, треба напоменути, да је Југославија продужила у току прошле године своју сарадњу у Друштву народа, разуме се у оквиру његове ограничене активности, коју му дозвољавају данашње политичке прилике. Краљевска влада ће и даље наставити ту сарадњу у хармонији са општим тенденцијама наше спољне политике, обраћајући пажњу да учешћем у томе раду не дође у контрадикцију са својом жељом, да са свима великим силама Европе одржава добре и пријатељске односе и да остане по страни свих идеолошких блокова.

Позната вам је исто тако међународна акција која је предузета, ван Друштва народа, у циљу локализовања сукоба у Шпанији. Шпански грађански рат, који се наставља са неумањеном жестином, јесте једна од најболнијих појава данашњег доба. Наша искрена жеља је да се та братоубилачка борба што пре оконча и да шпански народ, који преживљује тешке часове, поново пође путевима мирног развика и напретка. У очекивању тога, европска дипломатија је развила живу активност у циљу да се сукоб даље не прошири и ми са задовољством можемо констатовати успех ових напора. Наша држава је искрено сарађивала у мерама, које је Лондонски комитет за немешање предузео у томе правцу.

У вези са овим напорима треба споменути и споразум о сузбијању пиратерије у Средоземном мору закључен у Ниону септембра прошле године, који је наша држава потписала и у дело спровела. У овом споразуму суделују све средоземне државе, а његово активно извршење поверено је Енглеској, Француској и Италији. Његови резултати су повољни, што је за нас од великог значаја с обзиром на нашу разгранату пловидбу у Средоземном мору.

Рекао сам да је друго начело кога се придржава Краљевска влада у спровођењу своје спољне политике: одржавање и гајење наших традиционалних пријатељстава која су се раније већ показала као добра и корисна.

Ту на првом месту долазе везе непромењеног пријатељства са Француском. За време моје званичне посете Паризу, октобра месеца прошле године, имао сам то особито задовољство да у име Краљевине Југославије ставим свој потпис на акт којим се француско-југословенски пакт о пријатељству закључен 1927 године продужује за даљних пет година. Посета којом је Министар иностраних послова Француске Републике г. Делбос затим почаствовао Београд, била је исто тако прилика за манифестовање осећаја пријатељства, које цео наш народ гаји према Француској. Ове дипломатске посете биле су употпуњене живом изменом мисли као и корисним личним додирима на свима другим подручјима.

Из свега овога излази, да жеља за пријатељством и сарадњом са Француском одговара основним линијама наше спољне политике. (Живо одобравање и плескање).

Наши односи са Великом Британијом, којима је Краљевска влада увек посвећивала пажњу, били су такође добри и срдачни. Пријатељски енглеско-југословенски односи манифестовали су се у видном облику приликом боравка Његовог Краљевског Височанства Кнеза Намесника у Лондону, за време крунидбених свечаности, у месецу мају прошле године, када је Првом Намеснику Југославије указивана највећа пажња. Учвршћивању тих добрих веза служила је и моја званична посета Лондону, октобра прошле године, када сам могао констатовати са колико се пажње и разумевања тамо прате и схватају наше прилике и наши интереси. Неуморна настојања владе Велике Британије у корист општег мира пратили смо овде са искреним интересовањем и највећом симпатијом. (Живо одобравање и плескање).

Мала Антанта, која већ има своју устаљену традицију, била је и ове године једна позитивна тачка у билансу наших мирољубивих настојања. Њена искрена жеља за остварењем једне конструктивне политике и пуно разумевање и туђих интереса показали су се у преговорима, који су вођени између претставника Мале Антанте и Мађарске. Са нашим савезницима: Краљевином Румунијом и са Чехословачком Републиком, ми смо стајали у сталном додиру и пријатељској измени мисли. (Живо одобравање и плескање). Његова Екселенција Господин Претседник Чехословачке Републике др. Бенеш почаствовао је својом посетом, почетком априла прошле године, престоницу Југославије, где је био топло дочекан. У септембру прошле године присуствовао сам сахрани великог Претседника Масарика, да одам последњу почаст творцу Чехословачке Републике, искреном пријатељу нашег народа. (Узвици: Слава му!) Исто тако су биле честе узајамне посете наших и румунских државника. Да поменем овде само моје састанке са г. г. Татареском, Антонеском, Мическом и Петреско-Комненом, одговорним шефовима спољне политике савезничке Краљевине Румуније. Сем тога одржана су, у Београду, маја месеца, и у Синаји, крајем августа прошле године, редовна заседања Сталног Савета Мале Антанте, чији су закључци претстављали видан доказ пуне сагласности и потпуног међусобног разумевања. (Живо одобравање и плескање).

Други регионални пакт коме припада наше Краљевина и који је дефинитивно учврстио свој међународни значај јесте: Балкански споразум. У пуној хармонији, у заједници погледа на светске догађаје и разумевању међусобних интереса, Балкански споразум је и у прошлој години развијао своје благотворно дејство, како на односе међу државама чланицама Споразума, тако и на опште односе и на мирни развој прилика на Балкану. На свима међународним састанцима, где су биле у питању наше заједничке потребе и интереси, државе Балканског споразума: Грчка, Румунија, Турска и Југославија иступале су са солидарношћу, која је била запажена у међународном животу. И овде треба констатовати све живље и присније додир између наших народа и њихових водећих личности. Од многобројних посета и састанака у току прошле године треба истаћи званичну посету Његове Екселенције г. Исмета Иненија, тадашњег претседника турске владе Београду и овогодишње заседање Савета у Анкари, којом сам приликом и

мао част да се састанем и са претседником грчке владе г. Метаксасом.

Рекао сам вам, да је треће основно начело наше спољне политике, да се отклоне сви узроци неспоразума на нашим границама и да се створе нова пријатељства где год за то постоје реалне могућности. Томе тешком проблему ми смо посветили велики део наше активности. Сасвим је, дакле, природно да смо морали више да се бавимо оним нашим спољним односима код којих је нешто имало да се исправи и преуреди, а таквих је било много, него онима који су одавно и чврсто засновани, били одувек добри и срдачни.

Односи са Немачким Рајхом развијали су се у духу све живљег и дубљег узајамног разумевања и поштовања.

Посета, коју је Београду учинио у мају месецу прошле године, немачки Министар иностраних послова г. барон фон Нојрат била је још један знак пажње и доказ добрих и пријатељских односа између Немачког Рајха и наше Краљевине. Мој боравак у Немачкој, у јануару месецу ове године, у циљу враћања те посете, свечан пријем, на који сам том приликом, као што вам је познато, наишао у Берлину и у другим крајевима Немачке; топли поздрави, који су за време ове посете упућени с њихове стране нашој земљи и нашем народу, били су проткани духом срдачности и пријатељства. Све то учврстило нас је у уверењу, да се добри и пријатељски односи са великим и напредним Немачким Рајхом могу развијати на свима пољима, са пуним поштовањем обостраних политичких схватања. (Бурно и дуготрајно одобравање на десници).

У прошлој години забележен је, закључењем од 25 марта, један ванредно значајан датум у односима између наше земље и Краљевине Италије. (Аплауз на десници). Све објективне природне околности упућивале су Краљевину Југославију и њену велику сусетку ка једној политици пријатељства и искрене сарадње. Може се сматрати да је одређивање овог политичког правца, склапањем Римског пакта пријатељства од 24 јануара 1924 године, био један од последњих великих потеза на пољу спољне политике нашег неумрлог државника Николе Пашића. (Усклици: Слава му!) Међутим, разни догађаји који су наступили после тога нису дозволили овом мудро политичком акту да донесе своје плодове. У односима између две суседне државе настао је један период затегнутости, заснован у суштини на неспоразумима психолошке природе. У преговорима, који су вођени почетком прошле године свестрано су испитивани сви проблеми, који заједнички интересују обе државе. У атмосфери узајамног разумевања, а приликом посете коју је учинио Београду његова Екселенција г. гроф Чано, потписан је уговор од 25 марта прошле године. Садржина тога уговора, који је објављен на дан самог потписа, позната вам је, као и садржина привредног споразума, који је потписан истог дана, а који има за циљ да пружи нови потстрек економским и трговинским односима између две државе, иначе природно упућене једна на другу. Али, треба имати у виду, да у овој врсти уговора главну улогу игра дух, у коме су закључени и у коме ће доцније бити примењивани. Са тога гледишта, уговор од 25 марта треба сматрати на првом месту као ликвидацију прошлости, а затим

као отварање новог периода у односима између две земље. (Бурно одобравање и пљескање). Једногодишње искуство које имамо у овом погледу, показује добре резултате и дозвољава најлепше наде. Посета који сам имао част да учиним италијанској престоници у децембру прошле године, ванредно срдачан дочек и непосредан додир који сам имао том приликом са водећим италијанским државницима и народом, још више су учврстили Краљевску владу у том уверењу. Италијанско-југословенски споразум је једно солидно засновано политичко дело, и ми можемо са задовољством констатовати, да су узајамно поверење и пријатељска сарадња обезбеђени не само у обостраном интересу обеју земаља, већ и у општем интересу мира. (Живо и дуготрајно одобравање).

Односи са суседном и братском Краљевином Бугарском развијали су се у духу пакта вечитог пријатељства од 24 јануара прошле године. (Аплауз на десници). Не само да није било никаквог сукоба, ни инцидента, који су ранијих година мутили атмосферу доброг сусетства, већ напротив додири претставника разних институција с једне стране и с друге стране и уопште између наше две земље све су чешћи и све више доприносе стварању трајних међусобних привредних и културних веза. Ми ћемо наставити да те односе развијемо у истом духу, уверени, да ће бугарско-југословенски споразум бити, као што је то у намери оних, који су га створили, не само залага пријатељства наше две земље, него и солидарности и сарадње свих народа на Балкану. (Живо одобравање и аплауз).

Са свима осталим суседним државама наши односи су се развијали повољно, остајући у границама коректног и лојалног суседства.

Упоредо са дипломатском активношћу наше Министарство иностраних послова је, као и претходне године, посветило нарочиту пажњу трговинској политици. То је неминовно захтевала данашња тесна повезаност једне и друге политике. Ова се активност Министарства иностраних послова кретала у два правца. Требало је прво координирати наше привредне интересе са спољно-политичким, затим координирати саме привредне интересе унутар наше државе међу собом. У ту сврху основан је нарочити Координациони одбор. Свим овим хтело се унети више реда и програмског рада у вођењу ове две најважније гране државне политике. Мислим да су досадашња жива активност у трговинској политици, као и постигнути резултати оправдали овај начин рада.

Издајући вам прошлог пута спољно-политичку ситуацију, рекао сам на завршетку свога експозеа: „Наша земља се данас са правом сматра као једна од главних фактора мира и постојећег реда на Балкану и целој југоисточној Европи“. (Аплауз и одобравање на десници).

Значајне успехе и повољне резултате спољне политике Краљевске владе није могуће порећи. Њих правилно цени и јасно осећа наш народ, њих признају и сви објективни посматрачи наших прилика. (Аплауз и живо одобравање на десници.) Југословенском извозу отворене су данас све пијаци света! Југославија није више опкољена непријатељима! Стара пријатељства су сачувана а нова стечена. (Бурни аплауз на десници и узвици: Врло добро!) Ми смо пријатељства тражили само тамо

где је и наше тражено; тамо, где објективни услови за пријатељство постоје и тамо, где то интереси наше земље и општег мира захтевају! (На десници живо одобравање и аплауз). При томе треба имати у виду, да ми нигде и ни према коме нисмо примили ниједну обавезу, која би била у супротности са нашим ранијим обавезама.

Пред историјом, која ће ценити наша дела, пред нашом савешћу, која нам је свакодневни судија и пред вама, господо сенатори, ми можемо рећи, да смо водили спољну политику наше државе онако, како то њеним правилно схваћеним интересима најбоље одговара. (На десници бурни аплауз.) Наш нарочити географско-политички положај, питање наше унутрашње консолидације и потребе спољне ситуације, императивно су захтевали овакву политику. Ниједна влада, која је свесна тих чињеница и која савесно и реално схвата свој задатак, не би могла друкче радити, ни друкче поступати, него што је радила и поступала Краљевска влада, којој имам част да претседавам. (На десници аплауз.) Радећи тако, ми смо спроводили једну спољну политику, која је само саставни део наше предане службе Краљу и Отаџбини. Јер то је, господо сенатори, циљ који ми постављамо изнад свега! Сачувати нашем младом Краљу неокрњену баштину Његовог Великог Оца, (Сва господа сенатори и чланови Краљевске владе устају и бурно и одушевљено узвикују: Живео Краљ!) обезбедити животне интересе земље, оснажити и ојачати Југославију! Под врховним вођством Његовог Височанства Кнеза Намесника (Сва господа сенатори и чланови Краљевске владе устају и бурно и одушевљено узвикују: Живео Кнез Намесник!) и Краљевског Намесништва, са вашом потпором, ослањајући се на нашу легендарно храбру војску (Бурни аплауз и одушевљени узвици: Живела војска!), ми ћемо у нашој спољној политици наставити овим путем, јер се он показао као добар. (На десници бурни аплауз, живо одобравање и усклици: Живео!)

Претседник др. Желимир Мажурањић: Реч има сенатор г. др. Лујо Војновић.

Dr. Lujo Vojnović: Saslušali smo, gospodo, sa najvećim zadovoljstvom, šta više sa oduševljenjem, sjajni ekspozice Gospodina Predsednika Kraljevske vlade i Ministra inostranih dela. Ovako jasnih razlaganja, sa žigom potpune iskrenosti i dubokog shvaćanja narodnih interesa retko se kad čula i u drugim parlamentima, a u našem sigurno nikada. Da smo dobili ovako prosvetljenoga vodu u inostranoj politici i u javnom životu, imamo Bogu da zahvalimo, koji očevitno brani našu milu Otadžbinu. Ovaj ekspozice ne treba komentara, nego možda jedino parafrazu koju će mi ovaj Visoki Dom dozvoliti da izvedem, da bih malo razmaknuo konture ovog lepog pregleda i da bih podvukao neke crte, koje naš Ministar inostranih poslova, radi svog odgovornog položaja, nije mogao jače, pa ni uopšte da podvuče.

Za mene su, gospodo, u prvom redu, od neizmerne važnosti, naši odnosi sa posestrimom Kraljevinom Bugarskom, sa bugarskim jugoslovenskim narodom, jer je on deo celokupnog Jugoslovenstva i kao takav naše prijateljstvo s njim gospoduje celom situacijom.

Prošlost naših odnosa sa bugarskim narodom, uveren sam, nepovratna prošlost, teška je i tmasta, ali nije nimalo teža ni tmastija od one koja je postojala između italijanskih država kroz cijeli srednji vek.

Naši su sukobi, kao oni u Italiji, bili paradoksalni dokaz da smo braća. Jer je poznato da su najstrašnije borbe one, koje se vode između članova iste porodice.

Moja misao leti na stogodišnji rat u XIV veku između Mletačke i Đenovske republike za trgovinsko prvenstvo na Istoku, a i u samoj Italiji i udubivši se u epizode tog krvavog sukoba, kad je đenoveška flota došla do samih mletačkih ostrva i šiljala ultimatum Mletačkoj vladi i rugala joj se da će zarobiti konje na pročelju crkve Sv. Marka, udubivši se u te epizode, koji su imali za epilog pobjedu Mletaka, mišljah na borbe između Srbije i Bugarske, na one uzajamne pobjede i poraze koji su ponavljali na našem istoku suparništvo italijanskih republika. I kako su se ove borbe slegle i kasnije se smirile u bratskom zagrljaju i u jedinstvu italijanskog naroda, tako su se srpsko-bugarski sukobi, koje je duboko žalio i sam Veliki Gladstone, smirile u zaboravu i u bratskom sporazumu između vaskrsle Jugoslavije i našega dragoga bugarskoga brata, sa kojim želimo da delimo na večitu korist i slavu jugoslovenstva, a na strah vragam, sve radosti i sve žalosti. Setimo se kako su inostranci nazad šezdeset godina strepili da se ne bi jugoslovenstvo na Balkanu ujedinilo. Neka se prelistaju zapisnici Berlinskog kongresa god. 1878 i tamo će se naći govor drugoga engleskog punomoćnika lorda Salisburija — prvi je bio lord Beaconsfield — u kom se bez okolišenja izjavljuje, da Engleska neće trpeti da se na Balkanskom poluostrvu sastavi lanac slobodnih slovenskih država, koje bi ugrožavale helenski svet i helensku civilizaciju. Tako je nastala austrijska okupacija Bosne i Hercegovine i deoba Bugarske u pravu Bugarsku i Istočnu Rumeliju. Međutim, malo po malo, po neumoljivim zakonima prirode, obruč se stegnuo, prije svega Bugarska se sjedinila, a sada je Bosna i Hercegovina postala sastavni deo Kraljevine Jugoslavije. I niko ne preti nikome i taj isti prirodni zakon radi da sve uže veze stvori između Jugoslavije i jugoslovenske Bugarske, a da helenska kultura ne samo nije ugrožena, nego je još i postala simpatičan član Balkanske antante. Ja se toj antanti, gospodo, od srca veselim — koju je započeo naš slavni Kralj Aleksandar — a produžio i usavršio Knez Namesnik u saradnji sa genijalnim državnikom koji vodi naše inostrane poslove, i ja se nadam da će Bugarska pristupiti toj blagotvornoj antanti, ali i bez nje, duboko sam ubeden da naše večito prijateljstvo sa Bugarskim delom Jugoslovenskog naroda ima biti jedna od osovina našega spoljašnjega zajedničkoga Ja. — Imamo, gospodo, instrumenat mira i sigurnosti u onom tercetu, koji se nazivlje Mala antanta. U tom društvu Jugoslavija igra veliku ulogu i sad još veću, jer njezin ugled raste u srazmeru kako rastu njena prijateljstva. Nije se dosta primetilo, da je Mala antanta u stvari samo produženje, u modernom internacionalnom obliku, starih veza našega naroda sa Česima, sa Slovacima i sa onim delom Rumunskog naroda koji je pre velikoga rata živeo pod Ugarskom. Mi i Česi stari smo prijatelji. Borili smo se rame uz rame u austrijskom Carevinskom Veću, a kako su oni bili mnogobrojniji, mogli su nam i snažnije pomoći, kako su nas i pomogli kad se god radilo o odbrani nacionalnih prava Srba i Hrvata. I od Slovaka — ma koliko bili ugnjetavani od mađarskih latifundista — imali smo puno moralne i intelektualne pomoći. Dosta je spomenuti slavna imena naših prijatelja Jana Kolara, Šafarika i Šuleka, pa sve do rata,

kada su se naši Vojvodani sa Slovacima nalazili i bratski saradivali u Peštanskom parlamentu. Isto smo tako u Erdeljskim Rumunjima imali dobre prijatelje, koje sam imao sreću sresti u Parizu u vreme rata i s njima večati. Sva su se ova prijateljstva zgusnula u Maloj antanti, koja kako vidite, gospodo, u suštini za nas nije nova stvar. Ma da državnici Male antante rade u najvećoj slozi i u međusobnom poštovanju, neke nemile pojave ovih potonjih dana primoravaju me da najprijateljskije, ali i najozbiljnije opomenem s ove' govornice novinare i publiciste u izvesnim prestonicama Male antante, da obazrivo pišu i da poštede sa neljubaznim i nepravednim kritikama neke vodeće članove našega trojnog saveza, jer takovo pisanje ne bi moglo nego kvariti dobro raspoloženje i srdačne odnose između članova saveza.

Dozvolite mi, gospodo, da produžim ovaj tour d'horizon i da rečem latinski: nunc paulo majora canamus. Zapevajmo veće pesme.

Banalno je postalo priznanje da se mi nalazimo u ovom istorijskom trenutku na ivici vrlo teških događaja, skoro bih rekao na rubu ponora, i da su se nad Evropom navukle tmaste oblačine, pune munja i tresova. Ovim je saznanjem prožet šef naše Vlade i naše inostrane politike. Ozbiljno zvuče reči g. Ministra inostranih poslova. On je na vreme uočio situaciju i podigao je brane da bi nas minuli nastajni događaji ili bar da nam se olakša stav prema njima.

Dozvolite mi analizu njegovog psihičkog raspoloženja, kako su ga, po mom mišljenju, rukovodili u poslednjoj fazi njegovih diplomatskih razgovora. Odma želim reći, gospodo, i ovo treba uzeti samo kao moje lično ubeđenje, da je kolektivna bezbednost, la sécurité collective, o kojoj se toliko govori i do sitosti, da je ta kolektivna bezbednost čista utopija, nikla iz ideologije Jean Jacques Rousseau-a, i Francuske Revolucije. Ta se utopija osniva na pogrešnom uverenju da je čovek dobar — dok Paskal, mnogo pametniji i dublji od evanđeliste Francuske Revolucije, tvrdi da čovek nije ni anđeo ni životinja, — i to je naka vrsta utehe. (Veselost). Zamisliti da je moguće steći večiti mir kroz kolektivnu bezbednost, znači držati da će se svi narodi, veliki i mali, složiti u doktrini večitog mira, što je, u stvari, nemoguće. Govori se da je car Karlo V nastojavao da nekoliko časovnika zajedno prinudi da zabeleže uvek isti čas i kad mu to nije uspelo, da je melanholično primetio: pa kako ću sad ljude dovesti u sklad, kad ne mogu ni mrtve stvari. Od vremena cara Karla V dogodila se velika promena. Blagodareći napretku mehanike i pronalasku električnih struja, moguće je nekoliko časovnika ujedno složiti u sekunde, ali čovek je, nažalost, ostao čovek i on je još više postao dizarmoničan i ataksičan nego li što je bio u XVI veku.

Videli smo to, gospodo, u tugaljivoj istoriji Društva naroda- u ideji koja je nikla iz istih teorija u glavi pretседnika Wilsona, Društva koje je podbacilo iz ove iste nemogućnosti da se ostvari kolektivna bezbednost. Zamislite što bi se bilo već davno desilo, da se ostvarila odmah u početku ideja jednoga od osnivalaca Lige naroda, pok. francuskog državnika Leona Bourgeois-a, koji govoraše da su potrebne sankcije i naročito da je potrebna jedna žandarmerija Društva naroda, čiji je zadatak trebao da bude da se naoružanom rukom postupi protiv svakog onog koji naruši mir. Da se ta ideja ostvarila, mi bismo bili već davno zagazili u novi strašni svetski rat, kad smo eto videli kud nas je bila dovela primena sankcija povodom abisinskog rata!

Ovih dana sa uobičajenom engleskom otvorenošću prvi ministar Nevil Chamberlain konstatovao je da nije moguće zakloniti mir pod ženevska krila!

Za moga se vremena govorilo o Otomanskoj carevini, da je L'homme malade du Bosphore (bolesan čovek na Bosforu). Mi možemo reći o Ligi naroda da je La femme malade du Léman (Bolesna žena Lemanskog jezera). (Smeh). Ali, gospodo, svaki bolesnik može ozdraviti. Nije isključena mogućnost da se bolesna žena pridigne i da zapanji svet svojim ozdravljenjem. Svaka nada nije izgubljena. Zato mi ostavimo kod kreveta bolesnice. (Smeh). I najzad, ako postavimo pitanje: ako nije nikome pomogla, je li ipak sprečila rat? Mislim da možemo odgovoriti na ovo negativno pitanje sa relativnim da. U koliko mi se čini i ako me impresija ne vara, gospodo, Liga naroda je sa samom svojom pasivnom egzistencijom do sada sprečila novo obračunavanje između evropskih naroda. Ona je, naime, uvela nekakav nov osećaj stida, što bih nazvao evropskim stidom, koji se diže pred napadača i sugerira mu instiktivno da nije šik napasti (Smeh) suseda u prisustvu tolike ustanove, tolikih gledalaca! (Smeh i odobravanje).

Izlaskom, međutim, Italije, Nemačke, pa i Japana iz toga Društva, smanjio se taj stid. Liga je ostala na anglo-francuskom ortakluku, okružena je vencem manjih jedinica i ne bi ni u kom slučaju bila kadra da pruži pomoć napadnutima ni da spreči oružan sukob. A šta sada? Trebalo je naći nešto drugo. Jedan od prvih shvatio je to, sadašnji predsednik Vlade naše Kraljevine, da samo regionalni ugovori, zasebne antante, zasebni savezi i paktovi nenapadanja mogu ispuniti veliku prazninu koju je u svetu stvorio izostanak bolesne Lige na Lemanskom jezeru. (Dr. Grga Andelinović: To je Musolinijeva teorija). U toliko bolje! (Dr. Grga Andelinović: Ali je on nije izmislio.) I priznajem, gospodo, da ne mogu shvatiti protivnost sa strane pristaša kolektivne bezbednosti, kad se zna da je, blagodareći delimičnim alijansama i sletstvenoj ravnoteži, Evropa uživala skoro potpuni mir od godine 1815 do 1914 gotovo 100 godina, ne računajući u ovu periodu lokalizovane ratove u Španiji, u Italiji, u Češkoj i na Balkanu, ratove koji nisu imali značaj radikalnog prevrata, ni sveopšte i krajnje bede. Zašto ne bi sistem alijansa mogao produžiti da osigura mir, u iščekivanju problematičnog ozdravljenja Lige naroda? Zamišljam, gospodo, da su ovakve misli rukovodile našega Predsednika, prvog i najvećeg realistu naše države na tome mestu, da sklopi prijateljske antante sa dve velike sile, koje ne samo čuvaju u svom krilu, kao onaj starorimski poslanik, tajnu mira ili rata, nego još održavaju s našom zemljom trgovinske prvoklasne odnose, odnose koji sačinjavaju samu osnovu svakog prijateljstva i svake sigurnosti.

Naš prvi Ministar započeo je razgovore i sa Italijom. Dolazak italijanskog ministra inostranih poslova u Beograd ne bi bio moguć da se Jugoslavija pod ovom Vladom nije podigla na visok stepen blagostanja i ratne sprema. Vi nećete, gospodo, od mene tražiti da ponovim tragičnu historiju naših odnosa sa Italijom, jer bih vam sa Virgilom rekao: »Infandum iubes renovare dolorem«, i odrekao bih vama što Enej nije odrekao kraljici Didoni. Dovoljno je podvući da su ovi nesretni odnosi imali svoj melanholični epilog u Rapalu, malom mestu na divnoj ligurskoj obali i da se najzad preko brda i dolja, klanaca i sprudova došlo do sporazuma koji je imao za polaznu

tačku vrhovne ekonomske interese obe zemlje, kako mi je još nazad petnaest godina govorio u Parizu, bivši italijanski ministar-predsednik Frančesko Niti, sada u emigraciji. Naš je sporazum sa velikim italijanskim narodom, čija je visoka civilizacija donela toliko koristi mome užem dalmatinskom zavičaju i koji sada, pod vodstvom genijalnog državnika iz pučkih slojeva izraslog, stvara nov jedan tip autoritativne demokracije, koji se nameće našem razmišljanju. Neka mi bude dozvoljeno u ovom visokom Domu izraziti svoju nadu da će ovo prijateljstvo sa moćnim i kulturnim našim susjedom, olakšati u znatnoj mjeri život naših milih suplemenika prisajedinjenih svečanom ugovorom Italijanskoj Kraljevini. Vanredna izložba remek-dela italijanske umetnosti, koju tako munificentno i liberalno vod italijanskog naroda šalje u ovaj carski Beograd, neka bude preteča i još jačih naših veza osnovanih na miru i na pravici.

Drugom dade se našem Ministru inostranih poslova pogledati na Nemačku. Sa Nemačkom nemamo više nikakvih spornih pitanja, njena velika civilizacija, njena silna industrija, njena trgovinska ekspanzija i naročito ugled što nam ona daje divnoga dinamizma čine da su nam odnosi sa III Rajhom vanredno prijatni. Uprkos ratu, u kom smo se borili i ujedno respektovali, Nemačka je uvek i ranije pokazivala svakom prilikom svoje simpatije prema jugoslovenskom narodu. Sećam se, gospodo, jednoga razgovora kojeg sam imao čast voditi u Londonu god. 1913 sa sada pokojnim knezom Lihnovskim, koji je tada bio nemački ambasador kod dvora St James-kog. On mi je u toku razgovora, — i ako je Austro-Ugarska bila još u jeku svoje moći i naročitog uticaja u Londonu — rekao da mi Južni Sloveni imamo potpuno pravo da se ujedini u kompaktnu nezavisnu državu.

Nakon toga došao je žalosni intermezo, ali su oni osećaji ostali. U svetlosti ili ako hoćete u tmuni sadašnjih strašnih takmičenja u Evropi, meni izgleda da se mnogo u našem naraštaju preteravalo sa čuvenim Drang nach Osten, koji je bio više austro-madžarski nego li nemački izum. Kako god bilo mi smo sada u prijateljskim vezama sa III Rajhom, kome obeležava put drugi jedan genijalni činilac na evropskoj i svet-skoj pozornici, sadašnji vođ velikog nemačkog naroda. Nakon svetsko-istorijskoga događaja, koji se onomadne zbilo u Beču, ima opravdane nade, da će se popraviti stanje naše mile slovenačke braće u Koruškoj, sa kojima bivša Austrijska federalna republika nije pravedno postupala, primenjujući na naše suplemenike više reč Macht-sila nego li reč Recht-pravo i ako joj je visio nad glavom Damoklov mač. Nije li krvava ironija, gospodo, da je austrijska carevina bila nesravnjivo liberalnija sa našom slovenačkom braćom nego li moderna republikanska Austrija? Sada što je Damoklov mač pao i svojim padom ujediniio dve nemačke države, nadajmo se, da će se ona divna koruska pesma, koja mi je lani u slovenačkom Celju izmamila suze, kao doživslavenske majke, da će se ta divna pesma slobodnije razlegati po korusko-slovenačkim dolovima i visovima u Ostmarku pod zastavom ujedinjene Nemačke, a u nadi srećnijih vremena. (Glasovi sa desnice: Tako je).

Što se pak tiče sjedinjenja Nemačke Austrije sa majkom Otadžbinom Nemačkom, za koju neke kancelarije prolevaju toliko licemernih suza, treba primetiti, da je nezavisnost austrijske republike bila precarium, nesigurna stvar, mogla se opozvati, bila je zavisna o volji Društva naroda, a Nemačka na osnovu

čl. 80 Versaljskog ugovora imala ju je respektovati, samo u okviru Društva naroda. Isto se tako bila obvezala, pod istim uslovom, na osnovu čl. 88 Saint-Germain-skoga ugovora, koji je glasio: „L'indépendance de l'Autriche est inaliénable si ce n'est du consentement du Conseil de la Société des Nations. — Nezavisnost Austrije neotuđiva je sem pristanka saveta Društva naroda«. Naređenje ponovljeno u Ženevskom protokolu od 4 oktobra 1922 godine. Pa kakva je to nezavisnost, koja ima da zavisi o volji svih država, uključivo južno-američkih republika i republičica? Kako se to saglašavalo sa Wilsonovim načelima o samoopredeljenju naroda? Pa kako se može u ovom istorijskom sudbonosnom trenutku govoriti o pristanku Društva naroda, iz kojeg su odsutna dva najglavnija člana, čije odsustvo čini sasvim iluzornim rešavanje austrijskog problema, koje bi dakle, zavisilo o vrlo ograničenom broju članova, a bez najzainteresovanijih država? Što je upravo inaliénable — neotuđivo, što se nikako ni u kom slučaju ne može otuditi, nikakvim ugovorima ni protokolima, to je pravo jednoga naroda da se opredeli za sjedinjenje sa jednokrvnom braćom. Pravo što se dalo našem narodu ili vredi i za sve druge narode ili uopšte ne vredi. (Odobranje).

Kad je pak govora o Sovjetskoj Rusiji, gospodo, koja se davi u krvavim procesima, pak o Španiji gde besni bratoubilački rat, imperativno nam se stavlja u dužnost da malo razmislimo o opravdanju t.zv. ideoloških borba. Mi, gospodo, neprekidno izgrađujemo ideološke stavove, misli i geste i ne slutimo da je to što radimo ideologija, kao onaj Molijerov junak koji govoraše u prozi a da to nije ni primetio. Naš je Ustav sušta ideologija, a zar nije ideologija naša trpeljivost prema komunizmu i sud za zaštitu države, koji i nije ništa drugo nego ideološki sud? Zato je pravo čudo što državnici zapadne Evrope neće ni da čuju o kakvoj ideološkoj borbi, kada ta borba posvuda postoji bez njihova pitanja. Ne zavisi o nama da taj ideološki sukob postoji ili ne postoji. On je tu. A zar nije ideološki gest ne priznavati krvlju omaštene moskovske vlastodršce kako to mudro naša država radi. Iako se nismo formalno pridružili trojnom savezu protiv komunizma, mi smo u toj borbi i napredniji i logičniji, jer dok one države koje su uzbunile ceo svet pokličem protiv komunizma, drže svoje ambasadore u Moskvi, mi tamo nemamo nikoga. Naša država, tako ja držim, ne može priznati ni ovu, ni ma koju drugu vladu u Rusiji, nego pod dva uslova sine qua non: prvo, da se pravi ruski narod slobodno izjasni za izvesni režim; drugo, da se moskovski vlastodršci odreku svake komunističke i prevratne propagande kod nas i okolo nas. Sve, naprotiv, evropske demokracije, koje se toliko gorde ovim imenom. — naša se skromna demokracija ne gordi, jer je zaista takva — priznavaju jednu tuđinsku vladu koja se nametnula ruskom narodu, šta više sklapaju s njom saveze znajući, kao što celi svet zna, da ona vlada nema ni najudaljenije veze sa pravom demokracijom, i da ona gospoduje bez mandata ruskog naroda. Ovome velikome, i ako oslabljenome i potištenome slovenskome narodu želimo od svega srca da se jedanput za uvek otrese Azijata koji su mu zarobili i dušu i telo, pak da se osloboden vine u više sfere, gde će se opet na svom ognjistu naći sa Puškinom i sa ostalim velikim i čistokrvnim sinovima ruske stepe i ruskih vilinskih reka. (Glasovi sa desnice: Vrlo dobro, tako je! Pljesak na desnici.)

Što se plemenite Španije tiče, delimično još za-

robljene od sovjetskih dželatskih emisara, biće mi dozvoljeno izreći toplu želju da pobedi stara slavna hrišćanska Španija Ferdinanda i Izabele, Kristofa Kolumba, Cervantesa i Velasqueza nad hordijama koje ruše sve što je Španiji sveto i čisto a pod lažnom etiketom demokracije i republike. (Glasovi na desnici: Tako je!)

I sad hitam svršetku i najslademu *dulcis in fundo*, hitam da pozdravim veliku žarko ljubljenu besmrtnu Francusku. Neka Francuska zna da joj se mi nikada izneveriti nećemo. Ona nam je u krv prešla. Mi je toplo volimo, jer je Francuska (*la douce France*), majka najvelikodušnijih ideala, jer nas je samaritanski prigrlila kad smo lutali po svetu, jer je ona osovina Evrope, jer imamo s njom jednu veliku upravo presudnu političku vezu: neiskanje tuđega, po onom divnom receptu velikoga Vožda: »Mi ništa tude nećemo ticati, no sopstveno naše od starinah, koje je svemu svijetu poznato da je rođeno naše!« (Odobranje).

Imamo, velim, zajedničko s njom protivnost pokušaja revizije ugovora, koje sačinjavaju osnovu celog današnjeg evropskog poretka a u saglasju, nadodaćemo mi, sa načelom narodnosti i sa pravom samoopredeljenja kompaktnih istorijskih konglomeracija. Sa Francuskom udružujemo u simpatiji i zahvalnostii Veliku Britaniju, koja je više puta sprečila i još uvek sprečava svako nepotrebno krvavo razračunavanje naroda i koja nas je također pomagala i sokolila u vreme naših teških iskušenja. (Pljesak).

Blгодарим ovom Visokom domu što je imao toliko strpljenja da me sluša.

Mi ne znamo ni dan ni čas kad će novi sudni dan da se svali na Evropu, koja još uvek previja svoje rane četirigodišnjega užasnoga rata. Ali što je izvesno, ako bi smo imali doživeti još ovakav potres, možemo unapred na pročelju tog novog Pakla ispisati strašne Danteove reči: «Lasciate ogni speranza voi ch' entrate!» — »Ostavite kod ulaza svaku nadu!«

Mi ovo duboko žalimo, ali sudbina Evrope ne zavisi o nama. Naš narod uzdiše za mirom. Njemu treba duga perioda spokojstva, da bi mogao iz matere zemlje izvući sve njene plodove i da bi konsolidovao kuću koja nas zaklanja.

Prislonjena na monarhistički princip, koji je u ovome tmastom istorijskom trenutku tako blistavo oličen u Knezu Namjesniku (Aplauz i uzvici — *Ziveo!*), vjerna našem divnome mladome Kralju (Aplauz i uzvici — *Ziveo!*), prislonjena na svoju slavom ovenčanu vojsku (Aplauz i uzvici: *Živela vojska!*), Jugoslavija pod vodstvom vanredno darovitog i patriotskoga svoga prvoga Ministra, nema ni za što da strepi.

Naša je inostrana politika vođena sa retkom mudrosti i sa ekskvizitnim taktom, pod višom inspiracijom ljubljenoga Kneza, sa strane Pretsednika Kraljevske vlade. (Pljeskanje).

Ova politika, gospodo, odoleva svakoj kritici. Ona otvara prostrane mogućnosti, da bi prištedila našem milom narodu nove potrebe, nova iskušenja. (Odobranje).

Narod mu je na tome blagodaran.

Izjavljujem da ću glasati za integralni budžet Ministarstva inostranih dela. (Burno pljeskanje na desnici).

Претседник др. Желимир Мажуравић: Реч има сенатор г. Иван Пудељ.

Ivan Pucelj: Odmah u početku moram da izjavim da ja nisam ni pun optimizma zbog situacije u kojoj se nalazimo, a kamo li onoga optimizma s kojim je

ovde govorio i Pretsednik vlade kao i Ministar spoljnih poslova i Vladin govornik uvaženi g. Vojnović.

Ja ovde ne govorim u ime partije ni u ime Jugoslovenske nacionalne stranke. Ne govorim u ime Kluba, nego govorim kao čovek, koji je zabrinut, govorim u ime mnogih i mnogih miliona naših građana, koji su isto tako zabrinuti sve više i više, od momenta do momenta, i zbog delikatnosti materije samo ovoga puta, mimo moga običaja, morate mi dozvoliti da se strogo pridržavam teksta, bar u prvome delu moga govora.

Gospodo senatori, sudbina nikad nije mazila Jugoslovene, ali bilo bi nepravедno ako se ne bi smo sa zahvalnošću sećali ishoda velikog rata, koji nam je doneo Oslobođenje. Međutim, različiti ugovori o miru, daleko od toga da zadovolje sve naše opravdane zahteve, naprtili su našem narodu nove, teške žrtve. Osobito severo-zapadni deo naše zemlje — Slovenija — strahovito je osakaćena gubitkom dveju pokrajina naročito dragih našem srcu: sunčane Goriške sa Tršćanskim Primorjem i divne alpske Koruške. Kobna jesen 1920 godine sa Koruškim plebiscitom i Rapalskim ugovorom bacila je oko 700.000 Jugoslovena u stanje koje je mnogo gore od položaja ugnjetavanih Slovena u bivšoj Austro-ugarskoj monarhiji, i to uprkos ogromnih zasluga koje je stekla Srbija — jugoslovenski Pijemont — za zajedničku pobjedu saveznika u velikom ratu.

Pravo je dakle da u ovim teškim danima iskušanja poletimo našoj braći mišlju punom ljubavi i brige.

Koruška, divna zemlja plavih jezera, tamnih borova i setne narodne pesme, sa pravom je nazvana »kolevkom Slovenaca«. Tu je u VII veku osnovana najstarija samostalna slovenačka država: kneževina Karantanija, sa središtem na Gosposvetskom polju. Iako su u zajedničkoj odbrani protiv Avara nemački Bavarci obezbedili sebi vrhovnu vlast nad slovenačkom Koruškom, ona ostaje ipak kroz celi srednji vek u suštini slovenačka zemlja. Slovenački govore narod i plemstvo, pa i sam vojvoda. Čuveno ustoličenje koruških vojvoda na Gosposvetskom polju vrši se na slovenačkom jeziku, a koruško plemstvo polaže još u drugoj polovini XVII veka zakletvu caru na slovenačkom jeziku.

Međutim, historijske reminiscencije, ma koliko važne bile, nisu ono glavno na čemu mi osnivamo svoje zahteve na Korušku. Južni deo Koruške, sa nizinskim predelima u samom srcu zemlje, još je u drugoj polovini prošlog veka bio kompaktno slovenački i potpuno nacionalno svestan i aktivan. I to ne samo selo, koje je i danas čisto slovenačko, već i gradovi, pa i sam glavni grad Celovec, koji je 60-tih godina prošlog stoleća brojao dve trećine slovenačkih stanovnika, ne samo po krvi, već i po jeziku. Velika uloga, koju je Koruška sa Celovcem na čelu igrala sve do poslednjih decenija pre rata u našem kulturnom i političkom razvoju, čini je našem srcu još milijom i važnijom.

Ideje Francuske revolucije, prenesene stvaranjem Napoleonove Ilirije i u slovenačku Korušku, kao i ideja nacionalnog romantizma, probudile su među koruškim Slovencima plejadu odabranih duhova na vanredno živ i plodan rad u svim oblastima narodne kulture i prosvete. Sva velika delatnost generacije na početku XIX veka, dovela je do toga da je postao Celovec već u drugoj polovini prošlog veka središte slovenačkog kulturnog i političkog života. Celovec u to doba, zahvaljujući odličnom organizatoru i političaru

širokih pogleda Andreju Einspieleru — uspešno se takmiči sa Ljubljanom na političkom polju, dok je u književnom i kulturnom pogledu decenijama daleko nadmašuje. Ovu činjenicu ne možemo dovoljno da podvučemo: u ono doba Celovec nije bio samo jedno od provincijalnih ognjišta slovenačkog narodnog života, nego baš središte jednog probudjenog mladog naroda, punog zanosa i samosvesti! Nacionalno-kulturna delatnost slovenačke Koruške nije prestala ni kasnije, čak za vreme najbrutalnije germanizacije početkom ovog stoleća, ali ni ono slavno doba, kad je bio Celovec žiža slovenačkog političkog i kulturnog napretka, nije negde u davnoj prošlosti. Od Einspielerove smrti jedva je prošlo 50 godina, dakle nisu to neke historijske uspomene, već je to naše doba, doba koje pamti generacija koja još danas živi i radi. I zato nam pada gubitak Koruške tako nepodnosivo teško: nije to ožiljak iz davnih borbi, već živa rana koja boli i peče, koja stalno krvari i ne može da se zaceli bez ljutog leka... Kao što je Srbe vekovima održavala vera u kosovske osvete, tako ni Slovenci ne mogu da prebole izgubljenju Korušku.

Ali postavlja se pitanje: kako smo onda mogli da izgubimo plebiscit i kako je uopšte smelo da dođe do plebiscita? Jedno je jasno: Pravednim putem do toga nije došlo. 102.252 Slovenca, koliko ih je priznala još 1880 godine sama austrijska statistika, nije moglo prirodnim putem da spadne na onih 15.279 glasača, koji su o plebiscitu 1920 godine glasali za Jugoslaviju. Ovo čudo može da shvati samo onaj, koji poznaje metode denacionalizacije, kojima su se služili Nemci prema Slovencima u Austro-ugarskoj monarhiji,

Vekovima sprovedena, sistematska infiltracija Koruške nemačkim življem, svela je do Napoleonomog doba Slovence na južnu trećinu zemlje. U XIX veku počinje najbrutalnija planska germanizacija i nemilosrdno ugnjetavanje Slovenaca, koje izaziva njihov očajan otpor, tako da se sve do 1880 godine narodna granica u Koruškoj bitno ne menja. Međutim, ono što se dešava za poslednjih 30 godina pre rata, predstavlja najbezdušnije uništavanje slovenačkih privrednih i kulturnih ustanova, varvarsko otimanje pradedovske slovenačke zemlje i slovenačkih duša! Neopisana požuda goni Nemce ka moru i oni žurno grade svoj most ka Jadranu. Žure se da bi preduhitriili oslobodilačke poduhvate ugnjetavanih naroda, koje predosećaju. Na čelu tevtonskih jurišnih kolona korača sama državna uprava, nameštajući u masama nemačke činovnike i terajući Slovence iz njihove rodene zemlje! Izborni okruzi udešeni su tako perfidno da onemoguće slovenačku pobjedu. Delatnost slovenačkih prosvetnih organizacija nasilno se ometa, a škola ne samo da ne pruža Slovencima u Koruškoj vaspitanje u narodnom duhu i jeziku, već naprotiv čini sve da decu potpuno otudi od maternjeg jezika, ismejavajući ga i izvrgavajući ruglu roditelja koji se njim služe. Dobro su poznate metode tih germanskih »vaspitača« koji su od škole napravili najopasniji instrument denacionalizacije.

Ali ni sve to još nije bilo dovoljno uspešno. Osnovano je društvo »Deutscher Schulverein«, koje, snabdeveno ogromnim sredstvima prikupljenim u Austriji i u Rajhu, gradi u čisto slovenskim krajevima svoje škole i zabavišta u cilju germanizacije slovenačke dece, koju svim sredstvima zove i tera u svoje zavode. U tome mu pomažu feudalni veleposednici i gospodari velike industrije, od kojih zavisi masa slovenačkih nameštenika i radnika. Sav kapital je u ru-

kama Nemaca i sve što od njega zavisi mora da se povinuje nacionalističkim — germanskim zapovestima. Svaka škola, svaka fabrika, jedna ćelija germanske infiltracije više! Svaka varošica sa nemačkim činovništvom i svaki industrijski centar, po jedan stub nemačkog mosta ka Jadranu! Od ove strahovite najezde ne ostaje pošteđen ni zemljoradnik — najkonzervativniji i najnezavisniji društveni elemenat. Pored „Schulvereina“, deluje i društvo „Südmark“, koje kupuje zemlju od Slovenaca i na njihove domove naseljava Nemce čak iz Rajha!

U takvim okolnostima izbija svetski rat i tada, u onim danima razbesnelog nemačko-nacionalističkog terora, padaju poslednje prepreke. Svi istaknutiji Slovenci stavljeni su pod policijski nadzor kao srbofili i veleizdajnici. Preko 50 narodnih vođa bačeno je u zatvor ili u koncentracione logore, gde pomahnitali ološ iskaljuje nad njima svoj bes. Sve te strahovite persekucije treba da smrve vodstvo, i dok je nacionalna omladina komandovana u streljačke rovove, narod u Koruškoj lišen svoje inteligencije, izručen je na milost i nemilost svemoćnoj austrijskoj soldateski.

Eto, to je predistorija plebiscita u Koruškoj, koji je diktiran Jugoslaviji od mirovnog areopaga u Parizu, mada je on morao znati pravu istinu o Koruškoj. Ali nekim od vrhovnih sudija koji su krojili sudbinu posleratne Evrope, nije išlo u račun da se Jugoslavija suviše ojača, kao što im je išlo u račun da obezbede sebi privrženost nove Austrije, mada su je malo suviše osakatili ispod Brenera.

Jugoslavija primi plebiscit i u tome je njena prva tragična pogreška. Iako zaprepašćena nepravdom, Jugoslavija prihvati diktirani plebiscit, verujući da je mirovnom kongresu stalo samo od toga da utvrdi pravu istinu i da će njegovi organi obezbediti zaista slobodno ispoljavanje narodne volje. Pod tim uslovima mogla se očekivati pobjeda pravde.

Međutim, već samo pripremanje išlo je na uštrb Jugoslovena. Teritorija na kojoj je narod trebao da se izjasni za Jugoslaviju ili Austriju, podeljena je na zone A i B. Glasanje je trebalo prvo da se obavi u južnoj zoni A, i tek ako bi se ova izjasnila za Jugoslaviju, onda bi došlo do glasanja još u zoni B. Određivanje granica plebiscitne teritorije, kao i razgraničenje između obadve zone, pokazalo se kao prava majstorija naših neprijatelja. Pre svega, otkinuta je od Južne Koruške, koja pretstavlja jednu celinu, Mežiška dolina i bez plebiscita dosudena Jugoslaviji, tako da je plebiscitna zona smanjena za bar 15.000 Slovenaca — koliko ih je u Mežiškoj dolini nabrojala čak i austrijska statistika u 1910 godini.

Naprotiv je na suprotnom severnom kraju uvršćeno u zonu A, nekoliko potpuno germanizovanih opština — opet na štetu Slovenaca. Pa i sama demarkaciona linija između zona povučena je vrlo vešto u interesu naših neprijatelja.

Nepravедno i protiv nas, određen je i rok plebiscita — godina dana posle zaključenja mira. Istina je da je ostavljena uprava zone A Jugoslaviji, ali mi ni iz daleka nismo mogli da za kratku godinu dana provedemo u nacionalnom pogledu reparaciju onih zulumata koje je nemačka uprava decenijama i vekovima vršila. Sem toga našoj kratkodobnoj upravi otežan je rad još i odlukom da moraju biti svi njeni organi, činovnici itd. rođeni Korušci. Kome je poznato koliko je koruškim Slovencima bilo teško da dobiju mesta u austrijskoj državnoj upravi, koja je sistematski sprečavala da se razvije kadar slovenačke inteli-

gencije, taj može lako da shvati, koliko je pomenuta odluka paralisala efikasnost jugoslovenske uprave, koja je prividno omogućena.

Ovi su propisi izdati još u Parizu, dok je neposredna priprema i sprovođenje plebiscita povereno plebiscitnoj komisiji sa sedištem u Celovcu. Komisiji je predsedavao engleski pukovnik Pek, Francusku je pretstavljao grof De Chambrun, a Italiju knez Livio Borghese. Američke Sjedinjene države i Japan uopšte nisu bili zastupljeni. Pretstavnici Austrije i Jugoslavije — prvo profesor Cvijić, zatim bivši poslanik Joca Jovanović — imali su u komisiji samo savetodavni glas. Rad i postupak komisije izazvali su u našoj javnosti oštre kritike i neke njene odluke ogorčenu osudu još i pre glasanja. (Fran Smodej: Tako je!). Nije nikakva tajna da su one nailazile i na otpor naših nadležnih vlasti, ali je taj otpor mahom ostajao bez uspeha. Mi ne možemo ovde da ulazimo u pojedinosti ali moramo da iznesemo dve odluke plebiscitne komisije, koje su bile od presudne važnosti za rezultat glasanja.

Jedna od tih odluka bila je zloglasno ukidanje demarkacione linije između zona na nekoliko nedelja pre glasanja. — Severna zona, zajedno sa Celovcem, bila je pod austriskom upravom. — Dok je u zoni A dotada vladao red, posle ukidanja demarkacione linije preplavile su je novcem i oružjem dobro snabdevene mase nemačkih i ponemčenih bivših činovnika, učitelja, železničara, privatnih nameštenika i drugih ekspanzionista najžešće germanizacije, koji su pre i za vreme rata vršili bezobziran teror protiv slovenačkog življa. Potpuno je neshvatljiv taj akt antantne komisije, pošto je morao da u najvećoj meri ugrozi slobodu glasanja. To je bio valjda i glavni razlog da je profesor Cvijić kao predstavnik Jugoslavije u komisiji podneo ostavku. Nemci, koji su posle ukidanja demarkacione linije navalili u zonu A, vršili su tamo ogromnu presiju na stanovništvo, koje ih je još od pre poznavalo kao nosioce divljačkih persekucija. Nije to bilo samo propaganda, mada je i ona radila sretstvima, koliko nepoštenim, toliko i opasnim. Jugoslavija je prikazivana kao zemlja pravoslavnog prozelitizma i militarizma, gde će dobri katolici biti primorani da napuste veru svojih otaca, dok će ljudi morati da vrše vojnu službu čak na albanskoj granici. Taj momenat propagande nikako ne sme da se potcenjuje u tada demilitarizovanoj Austrijskoj Republici naročito i s toga, što su imale pravo glasa i žene — majke, supruge i sestre onih hiljada koji su se tek vratili iz ratnog užasa.

Međutim, akcija organizovanih upadača nije se svodila samo na nepoštenu propagandu, bilo je i podmićivanja i terora. Ne možemo da prećutimo da su se čak i organi međunarodne plebiscitne komisije, antantini oficiri, i suviše zalagali za slobodnu akciju tih nasilnika. Moj informator prisustvovao je veoma mučnoj intervenciji engleskog oficira kod jednog našeg sudije — do krajnosti korektnog funkcionera — kojom je prilikom povredena garantovana nezavisnost i neprikosnovenost sudskih odluka. (Fran Smodej: Tačno!) Ipak sve to, ma koliko teško bilo, ograničenog je značaja prema onom kobnom i velikom utisku, koji je izazvala sama činjenica, da je plebiscitna komisija ukidanjem demarkacione linije izvršila jedan neprijateljski, ničim opravdan čin protiv volje jugoslovenske delegacije, što je protumačeno kao poraz i povlačenje Jugoslavije i kao dokaz da stoji međunarodna komisija na strani Austrije.

Iz toga i drugih sličnih zapažanja povukli su naročito oni mnogobrojni redovi neodlučnih glasača sledeću pouku: Ako glasamo za Jugoslaviju, a plebiscit ipak ispadne u korist Austrije, onda teško nama — teroriste nisu krili da im kažu šta ih čeka — međutim, ako glasamo protiv Jugoslavije, a ona ipak pobeđi, ništa nam neće biti, jer Sloveni ne znaju za teror i osvetu, a i Antanta bi nas sigurno štitila. I mahom su se opredelili prema tom zaključku kome istorija ne poriče pravilnost. Pitanje je samo: Može li se takvo glasanje, izvršeno pod uticajem najgoreg terora, koji nije prezao ni od čega — pa ni od ubistva — može li se to nazvati slobodnim glasanjem?

Način sastavljanja glasačkih spiskova je druga velika nepravda naneta Jugoslaviji od strane plebiscitne komisije, kojom je izigrana prava želja autohtonog naroda sa plebiscitne teritorije. U glasačke spiskove unete su mase glasača, koje nisu imale nikakvog legitimnog interesa o sudbini ove naše, prastare, slovenačke zemlje. Upisan je bezbroj železničara, šulvereinskih i drugih importiranih učitelja, javnih i privatnih službenika svake vrste, koji nisu bili niti domorodci, niti su srasli sa ovom zemljom, već su bili veštački nagomilani i dovedeni tamo radi germanizacije zemlje iz svih krajeva Austrije, samo da istisnu iz Koruške domorodce Slovence, koji su time izgubili pravo glasa u plebiscitu. Još veći je broj, doduše rođenih Korušaca, ali koji su oдавno napustili mesto rođenja i stalno se naselili u drugim industrijskim krajevima Austrije, kao n. pr. u Steyeru, gde su podigli svoja ognjišta i više nikakvu brigu nisu vodili o svom starom zavičaju — sve dok ih nisu pronašle nacionalističke organizacije, a poslodavci poslali da glasaju po naređenju, ili su u njihovo ime glasali drugi, koji su bili baš pri ruci. Odluke o upisu u glasački spisak donosili su oficiri antante u »diskritnim savetima«, koji su bili preterano predusretljivi prema nemačkim zahtevima. Jednom reči: Princip i kriterijum o pravu glasanja unapred je postavljen tako, da je morao da ispadne na štetu autohtone većine slovenačkog stanovništva, pošto među Slovencima nije bilo gotovo nikakvog nestabilnog i fluktuirajućeg elementa. Austrijski režim je onemogućio postavljanje slovenačkih činovnika iz drugih slovenačkih krajeva u Koruškoj, dok su Slovenci — domorodci, koji su odlazili iz zemlje trbuhom za kruhom u nemačke industrijske krajeve, brzo otuđeni svom narodu i germanizovani. Plebiscitne vlasti svojim odlukama samo su potvrdile i nagradile ranija i savremena nasilja, mesto da obezbede slobodan izraz volje naroda, koji je ostao veran svojoj grudi.

Pod takvim uslovima, dakle, — uz učešće glasača koji nikakve veze nisu imali sa zemljom, o čijoj su sudbini rešavali i pod pritiskom starih ugnjetača, koji su se slobodno kretali u zoni A — obavljeno je glasanje 10 oktobra 1920 godine. I na sam dan plebiscita boravile su u glasačkoj zoni bande naoružane rulje iz Celovca i iz zone B, pa čak i iz udaljenijih krajeva.

Međutim, šta biva posle svega toga sa glasačkim kutijama posle glasanja na putu od glasačkih lokala do sedišta distriktnih saveta, gde je obavljen skrutinijum, pa i u samim sedištim distriktnih saveta pre početka skrutinija? Glasačke kutije prenete su noću između 10 i 11 oktobra iz pojedinih opština u sedišta distriktnih saveta, dok je skrutinijum počeo tek ujutru 11 oktobra i trajao do 12 oktobra duboko u noć.

Naša štampa optužila je odmah posle plebiscita Međunarodnu komisiju za teške nekorektnosti, tvrdeći

da su izvršene podvale i da je konačni rezultat glasanja falsifikovan. Ove se optužbe ponavljaju u svim docnijim napisima o Koruškom plebiscitu. Ja neću da ih ovde ponavljam, ali moram da kažem na nije neprovereno ono što je izneto. Moram da kažem i to da plebiscitna komisija nije učinila sve da otkloni ozbilne sumnje u ispravnost plebiscita. Zašto se nije otpočelo sa skrutnijem odmah, čim su stigle glasačke kutije, nego se čekalo idućeg jutra? Ako se već moralo čekati, zašto nije dozvoljeno da preko noći čuva kutije pored italijanskih, engleskih i francuskih vojnika i po koji jugoslovenski žandar? U Borovljama nije bilo čak ni francuskih vojnika — u koje su imali Slovenci najviše poverenja. Zar je čudnovatno ako je na osnovi takvih postupaka jedan naš vrlo ugledan državni funkcioner izjavio da takvo glasanje ne bi priznao ni za najobičnije opštinske izbore, a kamo li za jedan plebiscit koji rešava o pripadnosti jedne zemlje. Da spomenemo na kraju još jednu stvar i pitamo kako se slaže sa objektivnošću, koju su dužne čuvati u sličnim prilikama Međunarodne institucije, činjenica, da je nemačka koruška štampa zahvalila italijanskoj delegaciji pri njenom odlasku iz Celovca na »njenoj delima ukazanoj potpori za vreme plebiscita«? A drugo, Koruška zemaljska vlada poklonila je knezu Borghese, prvom delegatu Italije u plebiscitnoj komisiji, divno imanje na obali Vrbskog jezera.

Nije poznato da li je Jugoslavija iznela neke rekriminacije zbog takvog sprovođenja plebiscita, znamo da je onaj momenat bio naročito težak i nepogodan. Ali ima stvari koje ne zastaraju. U vezi sa tim postoji činjenica da je Koruškim plebiscitom data mogućnost narodu da se opredeli između Jugoslavije i Austrije — demilitarizovane samostalne republike, a nikako za slučaj ulaženja Austrije u neke druge, manje minoljubive kombinacije. Za takav slučaj koruško pitanje nije ni formalno rešeno!

Danas, 17 i po godina posle onog strašnog 10 oktobra 1920 godine, naše su misli sa osobitom ljubavlju upravljene braći u Koruškoj. Ovo nekoliko reči izgovorio sam u njihovu odbranu, koja na žalost ni danas nije izlišna. One žalosne jeseni posle plebiscita pala je užasna optužba: ropske duše, sami su izabrali tudinsku vlast! Nebratske i nepravedne, svirepe reči! Bilo je istina i među koruškim Slovencima otpadnika, a kako bi moglo biti drukčije posle hiljadugodišnje germanizacije i divljačkih nasilja poslednjih decenija! Gde ima Turaka ima i poturica! Ali videli smo da je među glasačima bilo mnogo takvih, koji uopšte nisu smeli učestvovati u tom aktu i za koje koruški Slovenci ne snose odgovornost. Gornje svirepe reči, pogodile su međutim hiljade dobrih Jugoslovena, koji su u vanredno teškim okolnostima nepokolebljivo verni svome narodu. Oni su verovali našim optimističkim obećanjima da je pobeđa sigurna i izložili se riziku svirepih persekucija. Oni već 18 godina snose posledice našeg optimizma i naše neveštine u borbi sa majstorima neskrupuloznih neprijatelja. Oni su ostali bez voda, bez škola, sem onih koje i danas služe germanizaciji — uprkos primljenih obaveza mirovnih ugovora. Oni i dalje stoje na mrtvoj straži i sa mukom odolevaju pritisku, koji se posle sloma Austrije još i te kako ojačao. Oni ne smeju imati osećaj da su u svojoj borbi za nacionalni opstanak usamljeni i napušteni. Pamtime reči koje je izgovorio predstavnik Jugoslavije g. Jovanović na svečanoj sednici plebiscitne komisije, kada je uz likovanje naših ne-

prijatelja objavljen rezultat glasanja: »Jugoslavija neće zaboraviti onih 15.000 Slovenaca, koji su za nju glasali!«

Gospodo senatori, sada je plebiscit iz godine 1920 izgubio svoju pravnu osnovu. Plebiscit je bio primljen, kao što sam rekao maločas, za malu nenaoružanu neutralnu evropsku državicu, koja je bila predviđena kao neki mali puferštat, kao neka druga Švajcarska. Prvo imam da ovo izjavim. Mi nismo protiv prisjedinjenja Austrije Nemačkoj: Nismo. Svaki narod želi da živi zajednički, i to pravo ima i nemački narod, a ja držim, da nama, po tom principu pripada isto pravo. (Glas na levi: Tako je!) I što je želio i postigao veliki nemački narod pod svojim velikim vodom Firerom, ono želimo da postignemo i mi, pa makar pod kime god. Ja neću sada, gospodo senatori, da ulazim u to ko je kriv, da smo mi primili koruski plebiscit. Ja bih ustao prvi protiv svakoga, koji bi možda ne znam po kakvom računu pokušavao da iskuje kakav partijski kapital. U ovoj velikoj nesreći, treba da smo svi jedno i zato ja o tom sada neću govoriti. Ali ipak bilo je potrebno nešto reći, jer nismo znali, kako je došlo do plebiscita u Koruskoj pa sam se ja o tom malo raspitao, kako je uopće do toga došlo. Uvek se o tom govorilo, da nam je taj plebiscit nametnut. Tek poslednjih dana ja sam našao nekoliko lica, koji su učestvovali kod toga plebiscita i meni su ispričali ovo. Ideja koruskog plebiscita nikla je iz krugova Amerikanaca, onog Vilzona, koji je bio postavio načelo samoopredeljenja naroda, ali ipak nije bilo tako postavljeno, da smo ga morali primiti, nego smo ga misleći, da će biti pobjeda lakša, primili. Pokojni Pašić je meni pre 17 godina, kad sam prvi put ušao u njegovu vladu, objašnjavao ovako: Znaš, Pucelj, ja sam bio protiv plebiscita, jer sam znao unapred da ćemo ga izgubiti. Kad bi mi primili plebiscit i u drugim krajevima naše Otadžbine, recimo u srcu Šumadije ili u Kragujevcu, mi bi ga izgubili, jer se psiha naroda posle dugotrajnih ratova toliko promenila, da je postala nerazumljiva. Zbog toga sam ja protiv plebiscita. Ja sam pokušavao da tražim i nadao sam se, da bi dobio strateške granice, a te granice ne idu povrh gora, nego uvek po dolinama pored reka. Znaš, Pucelj, doći će i do anšlusa, doći će u dogledno vreme. Tako je on govorio. (*Ministar unutrašnjih poslova dr. Anton Korošec*: Onda Vas je Pašić zvao Kukovec!) On je zaista kazao koji put Slavonija umjesto Slovenija, ali moje je ime dobro pamtio (*Pretsednik Vlade dr. Milan Stojadinović*: Glavno da ste ga Vi razumeli.)

Doći će do prisajedinjenja Austrije Nemačkoj, jer kao što mi težimo, tako teže i svaki drugi narodi za jednom državom, pa onda ćemo mi tražiti strateške granice i dobićemo ih, rekao je Pašić.

Vi, gospodo, znate kako je to u našem političkom životu. Svakoga dana imamo nešto. Pa onda gde možemo to da tvrdimo da se u politici nekom veruje? Nekome se veruje malo, a nekome baš ništa. Tako su i mene neki prijatelji političari stalno plašili kako Pašiću ne treba ništa verovati, kako on voli da svakoga nasamari i sve ono drugo, što ste već vi stariji političari mogli čuti od opozicije tadanje bivše Narodne radikalne stranke. Pravo da vam kažem, ja sam i sam bio skeptičan malo i zaista nisam sve sto procentno verovao, nego sam uvek nešto sumnjao. Medutim, njemu na čast, moram sada da kažem ono što sam čuo od tih svojih prijatelja, koji su njemu bili najuži saradnici. Oni su mi kazali: Mnogo je bio uz-

buden i odlučno je bio protiv plebiscita pokojni Pašić. Ja ću — rekao je on — kao iskusan državnik da znam što je moje, a što je tvoje. Eto, gospodo, tako je tekla ova stvar.

Ja se neću danas da upuštam detaljnije u ništa drugo; verujem, da će to reći možda moje kolege. Ja vam samo ovde podnosim postulat svih pravih, dobrih i savesnih Jugoslovena. Postulat našeg naroda jest da tražite i da dobijete prema Rajhu iza Karavanke strateške granice. To je naše pravo i mi to svoje pravo tražimo. Sam način i taktičku stranu prepuštamo vama, i onima koji će doći iza vas, da to izvedu na način koji bude za nas najpovoljniji. S tim sam svršio. (Pljeskanje i opšte odobravanje. **Fran Smodej**: Bravo Pucelj!)

Претседник др. Желимир Мажуранић: Реч има сенатор Дон Франо Иванишевић.

Don Frano Ivanišević: Sa velikim zadovoljstvom, gospodo senatori, čuli smo izvešće o povoljnom stanju naše vanjske politike, u čemu ide najveća zasluga Pretsedniku današnje vlade, istodobno Ministru inostranih djela, g. dr. Milanu Stojadinoviću. Ja sam lanjske godine u ovom domu istom prigodom pretresanja budžeta iskazao zahvalnost Gospodinu Ministru što je utvrdio pakt sa našim prvim susjedom Bugarskom, pakt koji ima već godinu dana da postoji nepomućen, dapače sve to više se produbljuje i hvata korjena u srcima srodnih naroda u duhu Balkanskog sporazuma, pak iza tog sretnog prvog političkog koraka bilo je očekivati da naša država po svojem predstavniku stupi u veze i sa ostalim državama u Evropi. Sve se je to obavilo tokom netom minule godine 1937 i možemo veselim srcem čestitati G. Ministru vanjskih posala što je on to djelo izveo najboljim uspjehom.

Posjet velikih prijestolnica, Pariza, Londona, Rima i Berlina tražio je ličnost, koja će svoju misiju znati dostojno shvatiti i obaviti, a naša država Jugoslavija može biti u tome ponosna što je pala sreća na g. dr. Milana Stojadinovića, okretna i dalekovidna državnika, koji je ovom prigodom dokazao da je svojoj zadaći potpuno dorastao. Mi smo, gospodo senatori, pozorno pratili svaki korak Gospodina Ministra i pazili na svaku riječ koja je dolazila iz onih visokih krugova koje je on pohodio i koja je preko njega i nama bila namjenjena, pa mi svi kojima je na srcu ugled i napredak naše države sa pravim užitkom i narodnim ponosom doznali smo koliko je cjenjena naša zemlja u vanjskom svijetu i koliku veliku ulogu igra na tezulji svjetske diplomacije.

Naša Kraljevina Jugoslavija po broju svoga pučanstva i prostorijski zemljišta ne zauzima, istina, veliko mjesto naprama ostalim velikim evropskim državama, ali obzirom na njezin geografski položaj, kao najveće balkanske i podunavske države na medij između Istoka i Zapada, obzirom na produktivnost njezina tla, bogatstva prirode, na slavnu istoriju i tradiciju njezinih podanika, uživa ne malenu važnost u strategiskom i političkom pogledu, stoga nije ništa za čudo da i puno veće države, koje je pohodio g. dr. Stojadinović, smatrale su se počašćene ovom posjetom i izrazile ovom prigodom želju, da uzdrže najbolje veze u poslovnom, a tako i u političkom smjeru. Pred nekoliko godina prigodom marseljske tragedije, Jugoslavija se je zgražavala nad svojom okolinom, koja joj je sa svim strana spravljala zasjede i kopala lagume, a danas, hvala Bogu, može mirno gledati na tu okolinu, a posjeta našega Ministra prestol-

nicama Francuske, Velike Britanije, Italije i Njemačke i izjave koje smo sa tih strana čuli daju nam još jače uvjerenje da se o Jugoslaviji vodi računa u tim velikim državama koje odlučuju sudbinom Evrope. I posjet stranih državnika našoj prijestolnici prošle godine jest na čast našoj državi, koja je time bila visoko odlikovana. Diplomatski posjeti skopčani su uvijek sa počastima, koje se obično smatraju činom kurtoazije, ali smo čuli ovom prilikom i izraza, koji izlaze iz okvira obične šablone i koji pobuđuju neko osobito značenje, i izazivlju refleksiju s naše strane. Mi smo zahvalni talijanskoj vladi i njenom Pretsjedniku g. Musoliniju na svim vanrednim počastima, iskazanim Pretsjedniku naše vlade, ali je naša dužnost, pošto je Italija naša prva susjeda na zapadnoj granici i pošto su naši interesi povezani na toj strani, da vodimo računa i da ne smatramo ovaj posjet samo aktom ljubaznog gostoprinstva nego i političkim aktom, koji će uskiaditi ove interese i izlučiti sve moguće sukobe, koji bi mogli poremetiti ove dobre odnose. Politika nije djelo sentimenta ili časovite osjećajne ljubavi, nego djelo zrelog promatranja postojećih činjenica i predviđanja doticnih posljedica u budućnosti. Dozvolite mi stoga, gospodo senatori, da se časom osvrnem na neke činjenice, koje ulaze u područje ovih razmatranja. Možda će se nekome činiti van mjesta, ali ja mislim da su potrebite i na svome mjestu.

Rapalskim ugovorom 12 novembra 1920 god. stlom ratnih prilika i međunarodnih ugovora otkinut je od cjeline naše Kraljevine na zapadnoj granici kompleks teritorija nastanjen ljudima naše krvi i našega jezika. Tih 600.000 Hrvata i Slovenaca naših sunarodnika u Istri i Gorici poštovali su međunarodne ugovore, predali su se svojoj sudbini i postali su podanici Kraljevine Italije u živoj nadi da će im biti sačuvano barem ono, što je neophodno potrebito za duševni život svakog obrazovanog naroda, naime, materinji jezik u školi, u crkvi i javnom životu. Nažalost doživili su gorko razočarenje. Kada je Italija 1920 godine zauzela Istru, današnju Julsku krajinu, našla je tamo 581 hrvatsku i slovensku školu, tri gimnazije, dva učiteljišta sa narodnim jezikom. Italija je sve te naše škole ukinula i zamjenila sa talijanskim školama, u kojima danas isključivo podučavaju talijanski učitelji. Danas u 1938 godini, poslije 20 godina talijanske vlasti, nema niti jedne škole na hrvatskom i slovenskom jeziku. Žaloso, ali istinito! Dočim u Burgenlandu bivše republike Austrije ima 40 hrvatskih škola sa 6.359 hrvatske djece. Talijanska je vlada zaboravila na svoje obećanje, te i danas nastoji svim silama da prisilnom asimilacijom odnaredi ovaj kraj, i da istisne materinski jezik iz srca i pameti naših sunarodnika. Što je pak u svoje vrijeme talijanska vlada obećavala svojim podanicima, hoću da vam, gospodo senatori, ovdje dokažem.

Kada su delegati naše države u Rapalu 1920 g. tražili pismeno jamstvo da naši sunarodnici stupajući pod vlast Italije mogu uživati pravo svoga jezika u školama, kao što je talijanskim podanicima zajamčeno u našoj državi, digao se je sa protivne strane gnevni prosvjed: bila bi prava sramota da se ta dužnost u ugovoru spomene za Italiju, o kojoj kao tisućljetnoj kulturnoj državi ne može nitko ni sumnjati da bi ona zanijekala to pravo svojim podanicima. Dapače prigodom okupacije Istre Italijani su izdali na desetine tisuća primjeraka na našem jeziku proglas pod naslovom: »Novim podanicima Italije«. U njemu su obećali ovo: »Dozvoljavaju se slavenske škole sa slavenskim

nastavnim jezikom. Vaša djeca neće tako nikada zaboraviti svoj lijepi materinski jezik pod Italijom. Pod Italijom, veli se u proglasu, biti će za Slovence i Hrvate u svakom slučaju apsolutna pravednost«.

Talijanski delegat na konferenciji mira senator Tittoni podnio je 27 septembra 1918 godine u italijanskom parlamentu izveštaj u kojemu veli: »Stanovništvo druge narodnosti koje nam je priključeno treba da znađe, da mi nemamo namjere tlačiti i odnarediti ih. Uživat će sva prava, a njihove političke težnje naći će iskreni prijem talijanskog parlamenta«. Princ Colonna u rimskom senatu u pogledu anektiranih krajeva rekao je: »Italija će voditi najmudriju politiku, ako li uzme u obzir postojeću upravnu autonomiju«. Donapokon italijanski kralj Vittorio Emanuele u prvoj sjednici novog parlamenta 1919 godine izjavio je: »Nove pokrajine nalažu nam riješenje novih pitanja. Naša tradicija slobode mora pokazati put za ta riješenja uz najveće poštovanje autonomije i lokalne tradicije«. Ovakove svečane i jasno decedirane izjave čuli smo pred dva decenija sa najmerodavnijeg mjesta od najkompetentnijih ličnosti Italije. Ipak su ova obećanja ostala samo prazna riječ, a djela su dokazala protivno, te je 600.000 naših sunarodnika postalo lišeno svog materinskog jezika. Upravo ovih dana, gospodo senatori, doznao sam iz pouzdanih izvora da su mnogi župnici u Istri bili nedavno pozvani kod talijanskih prefekata, koji su im strogo zabranili da ne smeju riječ Božiju propovjedati na hrvatskom i slovenskom jeziku, nego isključivo talijanski, koji jezik narod ne razume. Molitva, gospodo, u duhovnom pogledu smatra se razgovor duše s Bogom. Dakle, našima sunarodnicima u Istri zabranjeno je i s Bogom općiti u maternjem jeziku. Ovo su, gospodo, neugodni događaji, koji se u današnjem vijeku prosvjete i duševne slobode ne bi smjeli zbivati u državi koja se hvali svojom tisućljetnom kulturom. Napram tomu koliko više slobode uživaju u školama manjinski članovi Njemci, Mađari, Rumuni i Talijani u našoj tobože balkanskoj državi.

Mi smo Jugosloveni po svojoj prirodi mirni i dobroćudni ljudi, ali kako sam prije spomenuo, politika nije stvar osjećaja i učtivosti, nego tu vlada hladni kriterij, ozbiljno promatranje, duboko proučavanje ljudi i događaja, koji se oko nas zbivaju ili koji se u budućnosti mogu zbiti. Mi smo harni g. Musoliniju i talijanskom narodu na sjajnom dočeku i najljepšim iskazima kojima ne oskudjeva zemlja retorike i poetike, ali mi ćemo znati istinski cijeniti to naše prijateljstvo kada realna djela budu odgovarala tim lijepim rečima. Kada u razmatranju zajedničkih interesa, na koje smo kao susjedi upućeni, budemo iskreno nastojali da se izbjegne i najmanji nesporazum, koji bi mogao poremetiti naše dobre odnose; jer mi znamo, gospodo, što znači u domovini Makijavela riječ »imperialismo« i »sacro egoismo«, koji se princip tamo javno i otvoreno propagira.

Ma koliko lojalno mi poštujemo odredbe međunarodnih ugovora, ipak za sve ono, što se događa našoj braći u Istri i Gorici, mi ne možemo biti nehajni, jer ako su oni otrgnuti od našega teritorija nisu otrgnuti od našega srca. Kada na jednom organizmu živućeg bića pojavi se i najmanja bolest na jednoj skrajnjoj točki osjeća se bol na čitavom tijelu. Jugoslavija nije nikakova osvajačka država. Musolini je rekao o Italiji: ili se propagirati ili eksplodirati. Jugoslaviji nije potreba proširivati granice, ali je ona svijesna svoje dužnosti, da brani svoje tekovine koje

su se kroz stolecā u krvi okupale. U tuđe ne diramo, a svoje ne damo! U današnjoj mutnoj konstelaciji Evrope naša vanjska politika upućena je da u koncentru velikih sila čuva svoje interese. Dok je danas Sredozemno more postalo težište najvećeg političkog problema Evrope, gde se križaju veliki interesi velikih sila i naša država Jugoslavija mora da brižno pazi na svoje interese, koji bi mogli biti tangirani na Jadranu, kao glavnom koritu Mediterana, kao glavnom bazenu Srednje Evrope na Jadranu, čija istočna obala spada u najdragocjeniju imovinu naše države (Pljeskanje i uzvici; Tako je!). Dok fašistička Italija ide za stopama rimskih legija da proširi svoj posjed na moru i traži strategijsku bazu za obranu sa istočne strane; dok treći Rajh osobito sada iza izvršenoga anšlusa Austrije ne skida s uma veliki plan svoga »Drang nach Osten« da osigura sebi otvorene drumove u Srednjoj Evropi na poznatoj Bizmarkovoj liniji »Triest—Hamburg«, Jugoslavija mora da pazi, kako će između ove dvije velike sile očuvati svoje granice i drumove, da kao manji utez doprinese težulji evropske diplomacije svoj udio u korist svijetskoga mira. Događaji, koji se u najnovije vrijeme okolo nas zbivaju, na ovo nas upućuju najozbiljnije.

Gospodo senatori, ja od srca pozdravljam nove prijateljske odnošaje sa našom susjedom Italijom, koji imaju svoje veze i temelje u međusobnoj trgovini i kulturi kroz stoljetni saobraćaj, po kopnu i moru, jer smo mi po prirodnom položaju upućeni na međusobno poslovanje, tako da Italija u našem izvoznom bilancu zauzima treće mjesto, u nekim artiklima dapače i prvo mjesto, najbliži smo po prometu, jer je saobraćaj Jadranom od kakovih 100 morskih milja najkraći a vodeći morski putevi najjeftiniji za trgovinu. Kao što sa Italijom tako i sa Nemačkom, koja nam je sada na granici, povezani su naši interesi, da mi, kao eminentno agrarna zemlja, možemo tamo izvažati naše agrarne proizvode, a u zamjenu dobivati od njih druge iz područja industrije.

Sa istog pogleda upućeni su naši interesi i sa velikim državama Francuske i Velike Britanije. Zaslugom Ministra inostranih dela i Ministra trgovine kroz zadnje dvije godine sklopilo se je ili proširilo, obnovilo, popunilo 25 trgovačkih ugovora, što je omogućilo naš izvoz preko granica, kako to svjedoči bilans naše vanjske trgovine, koji je lanjske godine, kao možda nikada do sada, bio aktivan za 1 milijardu i 38 miliona dinara. To je bez sumnje dalo velika ugleda našoj državi, ojačalo vrijednost njezina novca i otvorila još šira vrata našoj izvoznjoj trgovini, što neka je na čast i pohvalu današnje Vlade, a na čast i korist države Jugoslavije.

Iza ovog kratkog prikaza o sredenim prilikama u našoj vanjskoj politici, dopustite mi, gospodo senatori, da se sa par riječi osvrnem i na riješenje prilika u našoj unutarnjoj politici. Reklo se je da vanjske sredene prilike djeluju i na sređivanje naših unutarnjih prilika. Priznajem, dobra vanjska politika ima donekle odraza i na unutarnju, ipak držim da za ovu drugu treba tražiti drugi put. Samo složen jedinstveni kompaktni narod jest i snažan narod. Snaga države dolazi iznutra a ne izvana. U prvom redu hoću da se osvrnem na razmirice o hrvatskom pitanju o kojemu je prošle godine bilo mnogo govora a koje i danas čeka svoje konačno riješenje. Ja ni naimanje ne sumnjam da Vlada dr. M. Stojadinovića koja je ovako vješto i uspješno znala srediti prilike u našoj vanjskoj politici, da će njoj poći za rukom srediti i ovo naše

unutarnje pitanje, koje danas koči politički život našega naroda. Nije moja namjera da o tomu meritorno govorim, nego obzirom na prilike u našoj zemlji hoću da istaknem neodgodivu potrebu neka se poduzmu shodne mjere u interesu javnoga reda i mira, kako bi se ova zaoštrena partiska uzbuđenost u slojevima pučanstva staložila i racionalnim uređenjem administrativnih i legislativnih organa udovoljila zahtevima pojedinih dijelova našega naroda, u skladu s vrhovnim načelom jedinstvene Jugoslavije. »To načelo jedinstva jest najviši cilj moje vladavine«, rekao je u svojem manifestu 6 januara 1929 godine Blaženopočivši Kralj Ujedinitelj Mučenik Aleksandar, »to načelo mora da bude najveći zakon za mene i za svakoga«. Što je historija, gospodo, kroz toliko vjekova uz velike napore i žrtve sagradila, mi to ne smemo dopustiti da se lakoumno ruši. Velebno delo narodnoga prepорода kroz čitavo zadnje stoljeće od Ilirskog pokreta Ljudevita Gaja do sintetične jugoslovenske ideologije biskupa Štrosmajera, velebno je narodno djelo, na kojemu su ovi naši najveći svijetli umovi u literaturi i politici u prošlom vijeku saradivali, naši legendarni heroji na granicama naše domovine krv ljevali, a mi tek u ovome vjeku plodove pobrali i slobodu stekli, ne smijemo dopustiti da ovu dragocjenu baštinu zlorabe u bilo koje mračne svrhe ljudi bez osjećaja vjere i domovine koji pod zarazom propastnog komunizma ili sovjetskog boljševizma hoće da nam zavađaju neupućene mase na nepoštovanje države i rušenje njezina autoriteta unutar i van granice. Autoritet države povrh je svega. Time se, gospodo senatori, ne jača nego slabi ugled države.

Naše političko obzorje treba da se pročisti. Između Beograda i Zagreba, kako je rekao naš drug Vojnović, neka zavлада duh ljubavi, bratstva i narodnog jedinstva. Zagreb kao kulturno sedište Hrvata dao je jasno dokaza 1918 godine, kada je svojom delegacijom Narodnog Vijeća i deklaracijom 1 decembra 1918 godine prvi istupio da postavi prve temelje naše države. Zagreb i danas gleda sa ponosom svoj bujni razvitak u svojoj narodnoj državi. Hrvati mogu biti uvek uvereni da sve tekovine bilo kulturne ili gospodarske naravi, koje su oni kroz vekove stekli, naći će najveću odbranu i bazu za razvitak samo u jedinstvenoj i snažnoj Jugoslaviji. Proces stapanja i konsolidacije pojedinih delova traži svoje vreme i svoje ljude. Istorija nam je najbolji dokaz što se je zbililo kod drugih naroda. U nedavno vreme u drugoj polovini prošloga veka ujedinila se je velika Nemačka, ali ne bez trzavica između pojedinih pokrajina i vojvodina iako je krmilo države tada držala gvozdena ruka jakoga Bismarka. Italija je imala svoga Kavura, ali je ipak od svoga ujedinjenja 1870 godine imala svojih poteškoća sve do nedavna do Lateranskog ugovora 1929 godine. Istorija i stoletna tradicija u narodu ne dadu se jednim potezom pera izbrisati. Što se je u početku naše države propustilo neka se sada ispravi u privatnom i javnom životu. Sve osetljivosti bilo čije hegemonije neka se izluče iz državnog organizma, neka zavлада duh pravednosti, bratstva, ljubavi i potpune ravnopravnosti između svih plemena i veroispovesti i tek tada će otkočiti u pravoj slici snaga naše države vani i unutra. Nameću nam se, kako prije rekoх, današnje prilike da našu državnu zajednicu što jače učvrstimo.

Spomenuo sam, gospodo, i sve veroispovesti i time se dotakao jednog pitanja, koje je više unutarnje naravi, ali po svojem opsegu spada u djelokrug

Ministarstva inostranih djela, jer zasjeca u područja međunarodnih ugovora. Vi ćete mi, gospodo senatori, sada pokazati malko neprijatno lice kada čujete reč Konkordat. Ta je riječ nevina u sebi, ali je u zadnje vrijeme bez ikakvog, po mojem skromnom uverenju, razloga, toliko ozloglašena, da je meni veoma neugodno o tome govoriti, a vama slušati. Ipak radi javnog morala i istine moram da rečem nekoliko reči. Ja se neću upuštati u sve ono što se je pred nekoliko vremena dogodilo i pisalo u javnoj štampi, bučilo na ulici, nije vrijeme da o tomu sada govorim, ali radi ugleda naše države u vanjskom i domaćem svijetu, radi umirenja savjesti povrijeđenih čustava jednoga dijela našega naroda, koji pretstavlja skoro polovinu čitava pučanstva naše države, moram da pitam pretstavnik naše Vlade: što je taj nedužni »Konkordat« tako teško skrivio da se na nj baca anatemu, da se protiv njemu tera, da tako kažem, nekakav ostracizam, te se onakovim drastičnim načinom otklanja od javne diskusije u ovom visokom Domu, kojemu je morao biti već upućen iza prihvata u Narodnoj skupštini?

Претседник др. Желимир Мажурањић: Молим г. сенатора да заврши свој говор, јер му је време већ истекло.

Дон Фран Иванишевић (nastavlja): Odmah ću завршити, г. Претседниче.

Na pritisak izvjesne strane претседник Кралјевске владе, својим актом од 20 октобра 1937. године, бр. 23400, јавио је Претседнику св. Архијерејског сабора, да Влада неће изнијети сада Конкordat у Сенату ради јавног мира. Другим актом од 28. јануара о. г., под бр. 2790, поновно је јавио: „Да не би било више никакве сумње те поновно у име Кралјевске владе изјављујем да је заиста овај и овакав законски предлог дефинитивно скинут са дневнога реда“. А када није нити ово могло увјерити сумњивце, претседник др. Стојадиновић по трећи пут, дописом 1. јануара о. г., Пов. бр. 1861, дао је изјавити: „Овај и овакав Конкordat с Ватиканом неће бити више изнесен пред Народно претставништво за озаконјенје“. Поврх тога Министар унутрашњих посла г. др. Корошец у сједници Финансијског одбора Народне скупштине, од 29. децембра 1937. године, изјавио је: „На доношење Конкordata ми уопће не мислимо. Моје је лично мишљење да се у ствари Конкordat не може поново доијети. Конкordat је био створио мутно стање и он је сада угушен. Стојадиновић, Корошец и Спахо неће доијети ни стари Конкordat, ни стари коригиран, ни нови, ни уопће никакав Конкordat“. Нешто слично, само још јаће потенцираним ostracizmom рекао је члан Владе Министар др. Новакковић на конференцији у Книну дне 9. фебруара о. г.: „Ја вам пак категоријски изјављујем да је Кралјевска влада чврсто ријешена да не доноси ни стари Конкordat, ни нови, ни коригирани, него хоће да Конкordat за увјек одбаци“. Дакле за увјек, страшна смртна осуда!

Ја могу појмити, господо, што је Влада, обзиром на све оно што се догадало на улицама Београда, подузела тактику да одгоди на болја и мирнија доба претресанје Конкordata у Сенату, али не могу да појмим како она иста влада, која је настojала да га протури кроз Народну скупштину задобивши већину, та иста влада са споменутиим актима и изјавима хоће на овакав драстичан начин да исклјучи Конкordat из јавнога живота за увјек. Дакле Влада гуши своје чедо само да удовољи другој извјесној страни која је дигла толику хајку и anatemu на Конкordat и ово чисто

вјерско црквено питање претворила у партијско-политичко питање, уперено против ове Владе. Такова мјера, коју сам ја прије назвао ostracizam, није ничим оправдана и baca veoma ružnu sjenu na našu državu u tuđem svijetu. Takovim ostracizmom izazivlje se zlovolja na drugoj strani od 5,317.978 вјерника католичке цркве, која већ чека пунa две decenija да се путем Конкordata уреде црквени одношaji са нашоm државом. I dok су готово све европске државе уредиле своје одношaje или нашли неки »modus vivendi« са Ватиканом, једина Русија и Југославија чине изнимку. Koliko је то нашој држави на част да стоји у том погледу у друштву са садашњом болјшевићком Русијом, судите ви, господо senatori.

Pored manjih вјероисповјести у Југославији су predominantne ове главне групе: православна, католичка и муслиманска. Kad је законом 8. новембра 1929. и Уставом 16. новембра 1931. г. уређен одношaj са православном црквом а мало затим и са муслиманском заједницом, као што и групом мојсијевца, је ли итко, господо senatori, са католичке стране дигао и један глас проти тому? Устав наје Кралјевине пружа свим вјероисповестима равноправност, па оно што су друге цркве постигле својим конкordatима и уговорима, зашто се ускраћује католичкој цркви, која је и бројем вјерника и visinom своје културне моћи јаки stub наје државе? Iза дуга претресанја наја је држава по својем делегату бившем Министру др. Ауеру потписала Конкordat у Риму год. 1935, упутила га је Народној скупштини на претресанје и ратификацију 1937. г., а сада га је иста влада морала упутити овом Сенату на одобрење, дочим та иста Влада скида га са дневног реда и осудује на смрт.

Takav postupak, господо senatori, mislim да је »unikum« у анализам парламентарног живота, а такав поступак ја могу само пожалити. Kakovu је пак зловолју побудио такав поступак у западном дијелу најега народа, који је претежно католички, проистиће из посланице хрватског митрополита дра Степинца, којом он дне 14. фебруара ове године позивља своје свећенство и пучанство нека одустане од приређивања протестних скупштина, јер тврдо вјерује да ће праведна ствар ипак по себи побједити. Koliko мудрости, политичке зрелости и пастирске племенитости у оној посланици митрополита дра Степинца, који тим оtkланјанјем протестних скупштина хоће да приштеди држави и цркви горких неугодности, неизбјеживих у таквим јавним реакцијам! Званични орган Ватикана »L' Osservatore Romano« у броју од 15. фебруара ове године доноси чланак у којему се Света Столица жали на овакав поступак наје Владе »што није прихватила Конкordat, који је у интересу не само вјерске, већ социјалне и политичке консолидације народа у Југославији«.

Што није до сада учињено, ја се надам да ће се то чим прије учинити. Ове моје примједбе и сугестије сматрао сам шодним да упутим претставницима данашње Владе, која је знала онако вјешто уредити наје прометне и политичке односе у ванјској политици, да ће тако знати и htјети уредити и наје унутарње прилике, те ћу посебно замолити г. др. Милана Стојадиновића, Претседника Владе, нека својом увидавношћу и спремом учини да нетом наступи повољнија атмосфера, иза како је вјешто пребродио потеškoће на другој страни, па да ће и ово питање о Конкordatu знати са католичком црквом вјешто привести крају.

Ako је малена Црна Гора 1886. године за самих 7.000 католика на подручју своје Кралјевине, а предрадна Србија 1914. године за својих 45.000 католика

mogla urediti Konkordat sa Svetom Stolicom u puno težim vremenima nego li su danas, kako da ne može urediti to pitanje današnja Kraljevina Jugoslavija za svojih 5 miliona i nekoliko stotina hiljada pripadnika katoličke crkve. Ja se pouzdano nadam da će Vlada g. dra Milana Stojadinovića to uvideti i čim prije i ovo djelo uspješno izvesti, što će biti na čast i jačinu naše Kraljevine Jugoslavije, pa u toj dobroj nadi glasaću rado za predloženi budžet Ministarstva inostranih poslova. (Odobranje na desnici).

Претседник др. Желимир Мажуранић: Реч има сенатор г. др. Анђелиновић.

Dr. Budislav Grgur Andelinović: Gospodo senatori, teško je govoriti o našoj spoljnoj politici, kad naš Ministar inostranih poslova dosada nije kazao pravu riječ koja bi mogla baciti svijetlo bilo na zamršenu opću spoljnu situaciju, bilo na stav naše države u ovom velikom sukobu ideja i interesa, koje preživljavamo slaveći dvadesetogodišnjicu svršetka svjetskoga rata.

Dosada je naš narod preko svojih predratnih država, za vrijeme rata i od dana ujedinjenja do pred kratko vrijeme, u svim pitanjima spoljne politike istupao kao cjelina. Politika Milovanovića, Pašića, Trumbića ili Marinkovića bila je svojim temeljnim crtama jedna, a iza nje stajao je narod kao kompaktna cjelina... (*Претседник Министарског савета и Министар иностраних послова др. Милан Стојадиновић:* Trumbić i Pašić jedno?! Lep primer!) Pardon, Gospodine. Претседниче, u detaljima su se oni razlikovali, ali u spoljnoj politici Trumbić je i sa Pašićem i sa Davidovićem kao Ministar inostranih dela vodio istu politiku kao i svi drugi. Što je sad zašao na drugo polje ja u to ne ulazim; naša spoljna politika bila je svagda potpuno identična od prvoga dana pa do dolaska Vašega na vladu.

I to je, gospodo senatori, bila naša snaga. Tom našem jedinstvenom stavu imamo da zahvalimo velike uspjehe i rezultate od kojih mi i danas živimo. Politika Srbije i Crne Gore do njezina pada, politika Jugoslovenskog odbora, politika radikalskih ili demokratskih ministara, politika Kralja Aleksandra u odnosu na stav prema inostranstvu i naše poglede na spoljne odnose, okupljala nas je sve i davala je značaj stabilитета i serioznosti našem nacionalnom životu.

Dolaskom na vladu g. dr. Stojadinovića i preuzimanjem Ministarstva inostranih poslova po njemu nastale su u našoj spoljnoj politici u tom pogledu promjene, koje bi bilo neozbiljno sa strane g. dr. Stojadinovića da ih nije, a neozbiljno sa naše strane da ih ne naglasimo i ne podvučemo — uvažujući sve razloge koji ih opravdavaju ili govore protiv njih. *Претседник Министарског савета и Министар иностраних послова др. Милан Стојадиновић:* Za državu nije nikakva nesreća što se Vi i ja ne slažemo! — **Fran Smodej:** Vrlo dobro! Nije, Gospodine Претседниче, samo ako je Vaše mišljenje pogrešno za državu je šteta, a ako je moje mišljenje pogrešno nije za državu šteta. U ovom slučaju međutim šteta je fatalna! (*Претседник Министарског савета и Министар иностраних послова др. Милан Стојадиновић:* По Вашем мишљењу!) Razume se, po mome mišljenju. Ovde ja predstavljam jednu ideologiju, koju Vi nemate, govorim u ime stranke... (*Претседник Министарског савета и Министар иностраних послова др. Милан Стојадиновић:* Ali, koja ima vrlo malo oslonca u narodu!) Kad bih ja, Gospodine Претседниче, imao tu ovlast koju imate Vi, onda bi se učtvo-rostručila. Izmenimo mesta pa Vas uopšte neće biti! (**Graja**) Gospodo, ovo je vrlo ozbiljna stvar (**Petar**

Bogavac: Za Vas!) Ozbiljna mora biti i za Vas ako poštujete G. Ministra Претседника i ako uvažite da nam je G. Ministar dao danas jedan referat u kome nije bilo ništa.

Dolaskom na vladu Gospodina doktora Stojadinovića mi smo se ne samo u pitanjima unutarnje politike zakrvarili i razdijelili u frontove — što nikada nije vodilo dobru — nego smo se, što do sada nikada nije bilo podijelili u frontove — među kojima kao da nema kompromisa — i to u pitanjima naše spoljne politike.

Preveć smo mi slabi, preveć u našoj zemlji zavedeni i podijeljeni, preveć nenaoružani i nespremljeni za jedan eventualni sukob, a da bi mi sebi dozvolili taj luksuz, da se ne samo dijelimo u svojim pogledima na vanjsku politiku, nego da se dijelimo ovako i na ovakav način. (*Претседник Министарског савета и Министар иностраних послова др. Милан Стојадиновић:* Usvojite naše gledište pa se nećemo deliti! — **Министар унутрашњих послова др. Антон Корошеч:** Samo Vi imate pravo, drugi ne!) Ne kažem da samo ja imam pravo, ali ja apelujem na vladu da uvaži naša mišljenja; ne tražim da prihvati naše mišljenje, nego bar toliko tražim ozbiljnosti od jedne vlade da uvaži mišljenje opozicije (**Graja**).

Претседник др. Желимир Мажуранић: Молим вас, господине сенатори, немојте сметати говорника, а господина говорника молим да настави и да не одговара на упадице.

Dr. Budislav Grgur Andelinović (nastavlja): Gospodo senatori, prije nego li damo sud o našoj spoljnoj politici i naše mišljenje o putevima kojima bi naša spoljna politika imala da kreće, nužno je da objektivno promotrimo opću situaciju naroda i država u Evropi i van nje.

Poslijeratna Evropa, a preko nje u glavnom i cijelo čovečanstvo, oslanjala se od godine 1918 na tri činjenice ili bolje rečeno na tri principa:

1) Ligu naroda; 2) Ugovore o miru, iz kojih je proistekla ideja o Ligi naroda; 3) Paktove o kolektivnoj sigurnosti, koji su zaključeni u okviru Lige naroda.

Nema o tome govora, da su ta tri temeljna principa vrlo jako uzdrmana. Prvi udarac Lige naroda zadali su, treba priznati, Engleska i Francuska svojom neodlučnošću i preteranim strahom pred zapletajima. Nijesu računali, da neodlučnost u jednom otsudnom momentu može da bude uzrokom teških posledica. Mjesto da se u pravom momentu zauzme odlučan stav, koji uvijek ne mora da bude sa krvavim posledicama, neodlučnošću stvorili su se uslovi za jedan dalekosežniji i nedogledno krvaviji sukob. Da su Francuska i Engleska, osiguravši moralnu potporu Amerike i nezazirući od pomoći Rusije, u prvom momentu naprimer odlučno istupili u pitanju Mandžurije prema Japanu — što je, mislim, pomenuo g. Претседник — bili bi sigurno spasili prestiž Lige naroda, koja bi onda mogla drugim autoritetom da nastupi u svim pitanjima koja su kasnije iskrsla.

Francuska i Engleska prepustili su Kinu svojoj sudbini, te time otvorili vrata velikom japansko-kinom ratu od koje sada krvavi preko pola milijarde čovečanstva, kao i kršenju svih principa Lige naroda sa strane Italije: zavojevanjem i okupacijom jedne članice Lige naroda, Abisinije, te oružanom intervencijom u unutarnje sporove druge članice Lige naroda, Španjolske.

U odlučnom momentu Engleska je, za volju principa, „mira pod svaku cijenu“ — koji dalekosežno

gledajući nije bio mir i koji je u svojim daljnjim konsekvencijama otvarao vrata ratu na sve strane — napustila Francusku u momentu kad je Nemačka okupacijom Rajnskog područja i kasnije gaženjem ugovora o razoružanju kršila sve ugovore o miru. Malo kasnije Francuska je, za volju politike Lavalovog „Mira pod svaku cijenu“, žrtvovala Abisiniju Italiji i time ugrozila interese svoje najbolje i najjače saveznice Engleske na Sredozemnom i Crvenom moru; Suez i Nilu.

Nemačka, dok su njom vladale pomirljive i demokratske struje, nije nalazila razumijevanje kod velikih zapadnih demokratskih sila. Nemačka, kad je potrgala sve mirovne ugovore, istupila iz Lige naroda, udarila šakom svojih oružanih armija u stol Evrope, mogla je da diktira zapadnoj demokratiji, ustupke koji nalaze primera samo u ustupcima koje je predratna Francuska nakon demonstracija pred Algesirasom pravila carskoj Nemačkoj. Ostup g. Idna posvema je sličan otstupanju Delkasea poslije Algesiraške demonstracije.

Italija je iz svjetskog rata najviše aprofitirala — likvidacijom Austrougarske monarhije tekar danom propasti Austrougarske monarhije postala je pravom velevlasti. Rene la Bruyere u »Revue des deux mondes« opaža: »Italija ne mora da se žali na sudbinu koju joj je dodijelio svetski rat. Isključenje Austrije iz Sredozemnog mora spada među najvažnije događaje moderne Evrope. To je Italiji pružilo mogućnost da svoju politiku uputi ka izgrađivanju mediteranskog imperijalizma i da postane velika pomorska sila.« Ali u prkos tome nezadovoljna diobom plijena nakon rata i nezasićena stvaranjem imperija okupacijom Abisinije, zaniijekala je Ligu naroda, proklamovala reviziju mirovnih ugovora i sistemu kolektivnih paktova u okviru Lige naroda suprotstavila sistem bilateralnih ugovora.

Neodlučnost zapadnih država s jedne strane, a spremnost na rat — znajući da demokratske države zaziru od rata — totalitarnih država s druge strane, stvorili su bezuslovno jedno novo stanje u Evropi, koje ne odgovara ni ideologiji našega naroda ni našim interesima, ali prema kome mi se kao realni i pozitivni političari mora da opredjelimo, ako nećemo da nas situacija zateče nepripravne.

Tom slabošću i kolebljivošću velikih zapadnih demokratija »učvršćuju se dvije hegemonije, jedna Nemačke druga Japana, dok Italija, koristeći se činjenicom što su francuske i britanske snage mobilizirane tom opasnošću, čini sve moguće, da na Mediteranu utvrdi svoju hegemoniju» — kaže ispravno »Manchester Guardian« kritikujući politiku popuštanja a tout prix.

Ako tako promatramo stvari, onda u prvi mah nalazimo mnogo istine u rečima g. Flandena: „Kad sam u komorskim govorima zastupnika Vlade čuo pohvale i izjave odanosti Saveza naroda, kolektivnoj sigurnosti i paktovima podupiranja, stekao sam dojam mrtvačke straže u mrtvačkoj sobi!“

Činjenice su: 1) Liga naroda je uzdrmana i u ovim prilikama nakon iskustva Kine i Abisinije, a i nakon iskustva kojega smo i mi imali sa Mađarskom i njezinim prijateljima poslije atentata na pok. Kralja Aleksandra u Marselju, nije više dovoljna garancija nezavisnosti i slobodnog razvitka malih država; 2) Ugovori o miru nijesu više noli me tangere Evropske diplomacije, što dokazuje nekažnjeno kršenje ugovora sa strane Nemačke i kapitulacija Austrije, koja

sigurno nije u skladu sa ugovorima o neovisnosti Austrije; 3) kolektivni ugovori nisu više jedino sredstvo za očuvanje interesa jedne države, nakon žalosnog primera što smo ga pružili i mi, rušeći temelje naše spoljne politike, Malu antantu i Balkanski sporazum, najsvršenije primere kolektivnih ugovora, a sklapajući — u suprotnosti sa svim dotada sklopljenim kolektivnim ugovorima — bilateralne ugovore van okvira Društva naroda. (Pretsednik Ministarskog saveta i Ministar inostranih poslova dr. Milan Stojadinović: Mala antanta nije kolektivni ugovor. To je ugovor u troje!) Kako ne, na bazi principa kolektivnih ugovora otvorena su vrata svakoj državi za pristup. (Pretsednik Ministarskog saveta i Ministar inostranih poslova dr. Milan Stojadinović: U Malu antantu?) Kako ne. (Pretsednik Ministarskog saveta i Ministar inostranih poslova dr. Milan Stojadinović: Ne vidimo četvrtog koji bi ušao.) Ja znam državu koja je tražila. (Pretsednik Ministarskog saveta i Ministar inostranih poslova dr. Milan Stojadinović: Vi znate tajne koje ja ne znam!) Mnoge stvari ja znam, koje Vi ne znate. (Veselost na levlci. — Pretsednik Ministarskog saveta i Ministar inostranih poslova dr. Milan Stojadinović: To je skromno!) Nije skromno nego istina. (Steva Budišin: Sram Vas bilo!) Kad mi Pretsednik upada, ja mu odgovaram, onako kako on upada. Ja nemam šta da zahvalim Gospodinu Pretsedniku!

Gospodo senatori, iako smo mi mala država, mi smo ipak mnogo doprinijeli ovom haosu u međunarodnom životu. Mi smo svojim savezima i preko njih predstavljali veliku snagu u Centralnoj Evropi i na Balkanu. Rušeći ove saveze i osnovicu na kojoj su oni počivali, izazvali smo poremećaj snaga te doprinijeli rušenju principa i temelja na kojima je do jučer počivala naša država i naša politika.

Mala antanta ne samo da je izgubila svoj prestiž i svoju važnost u Srednjoj Evropi, nego je svedena na puko slovo Pakta i teoretsku odbranu Trianonskog ugovora. Ne samo da je prestala biti instrumentom velike politike u Dunavskom bazenu, nego je nakon zadnje izjave našeg g. Ministra inostranih poslova de facto izgubila svoj raison d'être.

Ako g. Ministar inostranih poslova na moj izričiti upit: „Što će Jugoslavija poduzeti u slučaju da g. Hitler poduzme prema Čehoslovačkoj korake koje je poduzeo prema Austriji, odgovara: „Što se pak tiče obaveza Jugoslavije prema Čehoslovačkoj, one su precizno utvrđene međusobnim obavezama u okviru Male antante,“ dakle se skriva iza praznog slova Pakta, koji naše međusobne odnose reguliše sama po pitanjima odnosa prema Mađarskoj i restauraciji Habsburga — sudbina Male antante je zapečaćena.

U budžetskoj raspravi Ministarstva inostranih poslova dana 28 marta 1937 godine kazao sam: „Malol antanti postavljeno je u zadaću, da čuva status quo prema Mađarskoj i tekovine Trianonskog ugovora. Ali tendenca regionalnog Pakta Male antante bila je, da regulira odnose Male antante kao celine prema svima pitanjima spoljne politike“. Prisiljen sam da ponovno citiram stav iz naknadnog organizacionog Pakta Male antante od 16 februara 1933, u kome se kaže: „...Odlučivši da dadu svojim odnosima prijateljstva i saveza između triju država Male antante određenu stalnu bazu i svesne potrebe da realizuju ovu stabilnost s jedne strane zajedničkom unifikacijom njihove opće politike... stvaraju jednu višu internacionalnu celinu“...

U tu svrhu kao izvršni organ Male antante stvorio se je Savjet Male antante, koji bi Malu antantu imao da u cijeloj evropskoj politici obilježi kao „višu internacionalnu cjelinu“.

Temeljni pakt biva kroz godine popunjavan specijalnim ugovorima političkog, privrednog i vojničkog značenja. Ne samo da se na zajedničke konferencije sastaju ministri inostranih poslova i pretsjednici vlada, nego i šefovi đeneralštaba, pa čak suvereni. Postepeno se formira jedna zajednica putem Savjeta Male antante, Privredne antante i zajedničkih konferencija šefova đeneralštaba.

G. Ministar inostranih poslova ograničava pakt Male antante na regulisanje pogleda i međusobnih odnosa po pitanjima Mađarske i restauracije Habsburga. — Pogledajmo međutim, kako su tom paktu mnogo širu kompetenciju davali zvanični pretstavnici Male antante prigodom svojih redovitih sastanaka.

Na 22 maja 1929 potpisan je tripartitni pakt Male antante o arbitraži. Tom prigodom dana 21 maja, zastupnik Jugoslovenskog Ministra inostranih poslova dr. Marinkovića, Ministar bez portfelja dr. Kumanudi kaže: „Granice su bile povučene, državne teritorije su bile utvrđene od strane saveznika na svečanim zasjedanjima u Parizu 1919 godine; ugovori o miru koji su tada zaključeni i potpisani, sadrže u tom pogledu neprikosnovene historijske obaveze. Mi se od tada sastajemo svake godine, da bdimo s jedne strane da ta sveta baština ostane netaknuta.“

Dakle se još godine 1929 govori o „povučanim granicama“ i „utvrđenoj državnoj teritoriji“ kao i o „svetoj baštini“, radi koje treba da se pretstavnici Male antante sastaju svake godine, da bi bdili da ta „sveta baština ostane netaknuta“!

Tom istom prigodom kaže g. Mironesku, Ministar inostranih poslova Kraljevine Rumunije: „Naši narodi će braniti pod cenu svog postojanja pravedno delo koje je izvršeno,“ a g. dr. Beneš, onda Ministar inostranih poslova Čehoslovačke Republike: „Mala antanta je jedno neprekidno stvaranje“.

To je žargon potpuno različit od žargona kojim govori danas Ministar inostranih poslova Kraljevine Jugoslavije!

Komunike sastanaka ministara inostranih poslova Male antante u Ženevi dne 15 februara 1933 god. glasi: „Tri ministra spoljnih poslova isto tako su doneli važne odluke ekonomskog karaktera koje se odnose između ostalog na dunavsku plovidbu, na železnice, vazdušne i poštansko-telegrafsko-telefonske i bezžične komunikacije kao i na razvoj ekonomskih odnosa između tri zemlje Male antante uopšte i tarifa najvećeg povlašćenja ponaosob. Isto tako odlučeno je da se tri vlade imaju obratiti svojim emisio-nim bankama u cilju da ove stvore između sebe plan o zajedničkoj saradnji.“

Kako se vidi, gospodo senatori, saradnja država Male antante bila je mnogostruka i različita. U jednu riječ Mala antanta bila je u „neprekidnom stvaranju“ — što bi rekao g. dr. Beneš i po malo se je izgrađivala u „višu internacionalnu cjelinu“.

Uostalom mogu autentično da ustvrdim da se na sastancima pretstavnika Male antante oficijelno utvrđivalo gledište po svim pitanjima i svim eventualnostima.

Najednom naš Ministar inostranih poslova ležerno konstatuje da je Mala antanta ne samo stvore-

na nego da ona i postoji jedino i isključivo u svrhu da čuva Jugoslaviju, Rumunsku i Čehoslovačku — koje skupa sačinjavaju oko 50 miliona stanovnika i pretstavljaju milionsku vojsku — od Mađarske, koja broji nekih 7 miliona stanovnika i koja je do jučer bila relativno nenaoružana!

Naš Ministar inostranih poslova na moj izričiti upit javno se dezinteresira za sudbinu Čehoslovačke u njezinom eventualnom sporu sa Njemačkim Rajhom.

Da umiri našu javnost on u odgovoru na moj upit kaže: da ima „izveštaj da je ovih dana Njemačka dala potrebne izjave koje su djelovale vrlo umirujuće i povoljno na Čehoslovačku vladu“. Te izjave pretsjednik vlade Velike Britanije g. Čemberlen nasuprot ovako prikazuje: Informiran sam, da je general-feldmaršal Göring 11 marta čehoslovačkom poslaniku u Berlinu dao jedno opće osiguranje, koje je kasnije po nalogu Državnog Kancelara Hitlera još jedanput naročito ponovio, da postoji vrlo ozbiljno nastojanje njemačke vlade poboljšati odnose sa Čehoslovačkom.“

Kako vidite, gospodo senatori, sve te „potrebne izjave, koje su djelovale vrlo umirujuće i povoljno po rečima našeg Ministra spoljnih poslova, svedene su po izjavi g. Čemberlena na „općenito osiguranje“ i „ozbiljno nastojanje njemačke vlade“. Ja, gospodo, senatori, dozvolite mi to, u ovom momentu više verujem g. Čemberlenu, nego g. Stojadinoviću.

G. Čemberlen obavještava, da je dne 12 marta t. g. „primio čehoslovački poslanik osiguranje g. Fon Nojrata da se Nemačka smatra vezanom sa nemačko-čehoslovačkim pograničkim ugovorom od oktobra 1925 godine.“

Nemačko čehoslovački obranički ugovor od oktobra 1925 god. de fakto je sklopljen kao nadopuna ugovoru u Lokarnu. Pošto se Ugovor Lokarna nije mogao, radi razloga koje sada neću navadati, protegnuti na Čehoslovačku i Poljsku, Nemačka je stvorila s ovim dvema državama posebne pogranične ugovore. Međutim, je Nemačka otkazala Lokarnski ugovor, bez obzira na partnere s kojim je ugovor sklopila. Sada bi odjedanput ovi sporedni obranički ugovori imali da budu nekom garancijom, da će se Nemačka, koja je otkazala sve moguće ugovore, držati svojih obaveza prema Nemačkoj! To ne veruje ni g. dr. Stojadinović!

Ja bih mogao, gospodo, kad je reč o ugovorima da citiram g. Louis Marina, uglednog francuskog parlamentarca, čovjeka s desnice, u francuskoj komori, koji kaže: „Pitam vas, da mi citirate jedan jedini slučaj, kad je Nemačka, ovih zadnjih dvadeset godina održala zadanu reč?! — ali ja moram odmah da izjavim da ne želim da se sa gledištem g. Marena po ovom pitanju identifikujem, ja ga samo citiram.“

Karakteristično, svakako, je pisanje „Völkischer Beobachter“-a službenog organa nemačke nacional-socijalističke stranke, od 19 marta o. g., koji upirući prstom u Čehoslovačke »provokacije« jasno kaže, da bi te »provokacije mogle dovesti do ozbiljnih sukoba«. — Stara priča, gospodo senatori, o vuku i jagnjetu koje je mutilo vodu.

Apstrahujući od našeg savezništva i naših moralnih i političkih obaveza, pitam se ja: Kakav je položaj i kakova je sudbina Jugoslavije, ako nemački Rajh koji u Beču ima sada korpskomandanta, bude preko svoga poslanika u Pragu dirigovao vanjskom političkom Čehoslovačke, a preko autonomne zemlje Su-

detskih Nemaca bude gospodar Sudeta i Krkonoša! Bojim se, gospodo senatori, da historija oštro ne osudi naše dezinteresovanje za Čehoslovačku. Ne govorim da se mi moramo posvadići sa Nemačkom; baš ja lično imam pred Nemačkom veliki respekt — ali dezinteresovati se, gospodo, za sudbinu Čehoslovačke moglo bi se smatrati ne samo felonijom, ne samo izdajom Slovenstva, nego ne bih htio da se u historiji bude smatralo veleizdajom Jugoslavije i naše nacionalne stvari. (Fran Smodej: Na taj način ti govoriš zlo, i ako nećeš, protiv interesa Čehoslovačke.)

Mala antanta, gospodo senatori, nakon izjave g. Ministra inostranih poslova u Senatu dne 16. t. m., više ne postoji. Ona se ograničava na šablonske izjave, na koje se više nitko ne obazire. Dok naš Ministar inostranih poslova posećuje Fašistički dom u Milanu i izmjenjuje nazdravice sa grofom Cianom, dotle polu-službeni »Giornale d'Italia« optužuje pretседnika Beneša da je pripremio i priprema »uklonjenje« g. Mussolinija; dok naš Pretsjednik Ministarskog savjeta posećuje Mrku kuću u Minhenu i deklamira neukusne fraze »o srpskim i hrvatskim pukovima, koji su rame uz rame s Nemcima vojevali pod česarovom zastavom«, dotle g. Hitler govori o 10 miliona Nemaca, podrazumevajući i čehoslovačke Nemce, koji žive van granice Nemačke.

Prvi veliki uspeh inostrane politike dr. Stojadinovića je taj, da je osnovna baza naše inostrane politike, Mala antanta, više manje njegovom zaslugom, likvidirala.

Gospodo senatori, Balkanski pakt je već odavno odlučnim ogradama Grčke od svake ozbiljne obaveze, postao praznom frazom bez ikakve sadržine. Čim smo dozvolili da se Grčka dne 7. maja 1936. god. izvuče iz obaveza iz tačke 3 »Protokol aneksa«, Balkanski pakt je izgubio svoju sadržinu i prestao je da bude instrumentom velike politike na Balkanu. Definitivni udarac Balkanskom paktu daje svojim zadnjim vojničkim savezom između Turske i Grčke, koji je sklopljen van okvira Balkanskog saveza. (Pretседnik Vlade dr. Milan Stojadinović: I koji je postojao još pre Balkanskog sporazuma). Ali sada je sklopljen ne obazirući se na Balkanski pakt. Gospodo, ja sam očekivao da će se tom prigodom bar spomenuti da postoji Balkanski pakt, ali on se ne spominje, a stvaraju se savezi.

Ja sam još godine 1937 u budžetskoj debati pitao: »Hoće li nam Ministar inostranih poslova razjasniti u čemu se sastoje obaveze Grčke prema nama i što je sada nakon svega ovoga suština i sadržina Balkanskog pakta?« To pitanje ponavljam i sada i citiram ovo samo da odgovorim g. Ministru unutrašnjih dela, koji kaže da mi hoćemo da naturimo u tom pogledu svoju politiku. Ja to govorim zato da se vidi da i manjina ima svoje mišljenje u spoljnoj politici. (Fran Smodej: Vrlo vas je malo.) Ali u ovom pitanju pretstavljamo 90% naroda. (Pretседnik Vlade dr. Milan Stojadinović: Vi ste baš skromni).

Ova dva sistema kolektivnih paktova, Male Antanta i Balkanski savez, stvoreni u duhu Lige naroda, bili su osnovicom naše spoljne politike, davali su karakteristiku čitavoj politici u Centralnoj Evropi i Podunavskom basenu, kao i na čitavom Balkanu. Oni su u sklopu, tako da kažem, francuskog sistema Saveza davali podršku miroljubivoj politici Francuske i Engleske i stvarali drugu atmosferu u celom političkom razvoju Evrope.

Mi smo, gospodo senatori, slomili kičmu Maloj

antanti i Balkanskom sporazumu. Mi smo bez ikakve pripreme i bez ikakvog sistema dali sasvim drugi pravac celoj našoj spoljnoj politici.

Gospodo senatori, ako g. Ministar spoljnih poslova posmatra spoljnu politiku sa svoga egocentričnog gledišta i misli da naša spoljna politika počinje od onoga dana kada je on stupio u Žutu kuću, onda se on sigurno ljuto vara. Ali, izgleda, da on u istini tako gleda, jer njegovo promatranje velikog istorijskog akta — sjedinjenja Austrije sa Nemačkom — on posmatra samo po njegovoj konačnoj fazi. Ovdje ga nije ni pomenuo, a celi svet o tom govori! On prihvaća čin, i kaže: Mi to nismo mogli da sprečimo i smatra da je time stvar likvidirana. (Fran Smodej: Pa šta bi ti hteo? — Pretседnik Vlade dr. Milan Stojadinović: A šta bi ste vi napravili?)

Za svakoga mirnog i pozitivnog posmatrača razvoja političkih prilika u Centralnoj Evropi, bilo je jasno, da će pitanje anšlusa biti rešeno bez obzira na naše interese — to podvlačim — čim oslabi snaga Male antante i njene veze sa velikim zapadnim vlastima. (Pretседnik Vlade dr. Milan Stojadinović: To je vaša logika!)

Anšlus nije jedan slučajni ili nepromišljeni akt, nego sistematski spremljena akcija sa svojim početkom i završetkom. Ja sam, replicirajući na odgovor Ministra inostranih poslova na moj upit o prisajedinjenju Austrije Nemačkoj, spomenuo govor g. dr. Gebelsa iz god. 1935, u kome je bilo sve predviđeno, i u duhu kojega se razvijao cijeli veliki akt sjedinjenja Istočne Marke sa Nemačkim Rajhom.

Citam govor narodnog poslanika Ernesta Pezeta u sjednici od 25. februara 1937. godine u francuskoj Narodnoj skupštini, iz kojeg proizlazi da je ministar inostranih poslova Francuske g. Delbos, izvješćujući u komisiji za spoljne poslove o svom razgovoru sa poljskim ministrom inostranih poslova g. Bekom, kazao da je g. Bek informirao da je »anšlus ne samo probabilan nego i blizak«... Prema izveštaju g. Delbosa proizlazilo bi da je anšlus samo ovisio o eventualnoj povredi sa strane Austrije pakta od 11. jula 1936. godine između Nemačke i Austrije.

Tim povodom g. Delbos je kazao: »Ako g. Bek ima pravo da je anšlus probabilan i blizak, to znači da integralna aplikacija, u Hitlerovom smislu, ugovora od 11. jula 1936. godine dostaje mu da provocira anšlus«. Tako je i bilo!

Kako jedan izgleda odgovor g. dr. Stojadinovića na moj upit: »...je li bio obavješten Pretседnik Vlade prilikom posjete Fireru i Kancelaru Rajha g. Hitleru o aktu aneksije Austrije sa strane Nemačke«, kad kaže: da je tekar prilikom svoga dolaska u Njemačku saznao ono što je g. Bek znao još pred nekoliko mjeseci ranije.

Neću, gospodo senatori, da ulazim u pitanje da li se taj akt mogao sprečiti i je li ga je eventualno trebalo sprečiti. To je gotova činjenica i — mi imamo sav interes da živimo u najboljim odnosima sa velikim njemačkim narodom. (Pretседnik Vlade dr. Milan Stojadinović: Pa to i mi kažemo!) Ali, ne možemo dozvoliti da Kraljevska vlada ovaj događaj, koji neminovno mjenja naš položaj u centralnoj Evropi, prikazuju u neku ruku kao uspjeh svoje politike, mjesto da u najboljem slučaju konstatira fakt i eventualno njegovu neminovnost, pa da pred tom činjenicom upravi apel na cijeli narod, da u novoj situaciji zauzme stoj stav i precizira svoje gledište.

Vidite, gospodo senatori, što kaže g. Ministar inostranih poslova Spak u sjednici belgijskog parlamenta pri raspravi o budžetu ministarstva inostranih poslova, i kako on ozbiljno i seriozno prosuduje pitanje sa gledišta svoje zemlje. (*Pretsednik Vlade dr. Milan Stojadinović*: Šta kaže o društvu naroda? To je interesantno!) Ono što bi i drugi rekao. (*Pretsednik vlade dr. Milan Stojadinović*: Vi citirate sve upola, g. Čemberlena, g. Spaka, pa i mene!) Dakle, g. Spak veli: »Vjerujem odavna da je anšlus u logici stvari i da se je on izvršio normalno, ne bih se bio začudio. Ali, prijatelj politike međusobnog razumevanja i popuštanja ne mogu da sakrijem uzbuđenje koje je prozročilo i vladi i velikom delu belgijskog naroda metoda koja pri tome upotrebljena. Atmosfera koja je i tako teška, bila je ponovo poremećena«.

Vidite li, gospodo senatori, kakvom ozbiljnošću i zabrinutošću govori ministar inostranih poslova države, čija je nezavisnost via fakti garantovana velikim silama Francuske i Engleske. (*Pretsednik vlade dr. Milan Stojadinović*: I Nemačke.)

Kod nas se to pitanje rešava vrlo simpatičnom i vrlo književnom kozerijom moga poštovanog prijatelja g. Vojnovića. (*Pretsednik vlade dr. Milan Stojadinović*: Njegov je govor kozerija, a Vaš ozbiljna diskusija?!) Jedna kozerija, jednog vrlo kulturnog čoveka. (*Pretsednik Vlade dr. Milan Stojadinović*: To nije ni malo kolegijalno, gospodine kolega!) Nema razloga da ne bude tako.

Lord Halifax, ministar inostranih poslova Velike Britanije, govori ne sa manjom ozbiljnošću i zabrinutošću. On kaže u kući Lordova: »Ako pretpostavim da neko u Engleskoj i ne želi da uzdrži za uvijek status quo u Evropi, Engleska želi da nikakova promjena u Evropi ne nastupi putem sile ili što bi bilo slično sili i što bi moglo imati nedoglednih posledica«.

Daleko su od toga i g. Spak, Ministar inostranih poslova jedne male zemlje i Lord Halifax, Ministar spoljnih poslova Velike Britanije, da sa onom ležernošću — mogu da kažem — i onim zadovoljstvom fakt anšlusa prikazuju kao nešto sasvim prirodno i kao, u neku ruku, naš uspeh, kao što to čini naš Ministar inostranih poslova (*Pretsednik Ministarskog saveta i Ministar inostranih poslova dr. Milan Stojadinović*: Dozvolićete, g. kolega, da je g. Lord Halifax bio pre mene u Berlinu!)

Nasuprot, gospodo senatori, aneksijom Austrije Nemačkom Rajhu, naš je politički položaj duboko izmenjen. I stoga tražim od g. Ministra inostranih poslova da to konstatuje i da mi kaže, šta u tome slučaju imamo da radimo i kako da postupimo, a ne da on sa takvom ležernošću kaže: Ništa se nije promenilo (*Dr. Lujo Vojnović*: U stvari, ništa se nije promenilo!) Vidite, gospodine senatore Vojnoviću, ja ovde kažem: Dve velike totalitarne države, dva imperija, Nemačka i Italija, rastaviše nas od Zapadne Evrope. Na Muri, na Dravi i na Karavankama presira nas, svojom ogromnom političkom, ekonomskom i vojničkom snagom, Nemački Rajh sa 75 miliona stanovnika. Gospodo, ne mora se biti proti Nemcima ali se konstatuje fakt. Na zapadnoj granici i na Jadranu zatvara nas novi veliki talijanski imperij, o kome ja kažem, da je vrlo jak. Mala antanta, po mome mišljenju, postoji i ne postoji. Balkanski savez, po mome mišljenju, već od maja 1937 godine, postoji i ne postoji (*Pretsednik Ministarskog saveta dr. Milan Stojadinović*: Sve po polat!). Mađarska, Bugarska i Albanija nemaju nikakvih obaveza prema nama. Naši od-

nosi s Francuskom su ohladnili. Naše veze sa Engleskom su u granicama diplomatske kurtoazije (**Fran Smodej**: To je velika fantazija!). Kažite sa kojim državama imamo saveze?! (**Fran Smodej**: Nemojte da govorite protiv interesa Male antante, jer kad tako govorite, možete da naškodite!).

Neće biti na odmet, gospodo senatori, ako za ilustraciju situacije iznesem stanovište g. Musolinija u tom pogledu. Ali stanovište prije fait accompli anšlusa; dok nije bio prisiljen na pravi »bel viso al brutto giuoco«. Stanovište g. Musolinija karakteriše situaciju u Srednjoj Evropi. I ja sam dužan da iznesem, kad se sa ove strane visoke kuće neće da iznese pravo stanje stvari, u kome se naša zemlja nalazi. Govor Musolinijev u Senatu 20 maja 1925 g. glasi: »Nije dovoljno garantovati granice na Rajni, moraju biti garantovane i granice na Breneru. Verujem da će se talijanski Senat složiti sa mnom i da će me u mome gledištu podupreti, naime: Da Italija neće nikad trpeti onu bitnu povredu ugovora o miru, koja bi se sastojala u aneksiji Austrije Nemačkoj. Ova bi aneksija, po mome uverenju, uništila sve posledice talijanske pobjede. Ta bi aneksija uvećala demografsku i teritorijalnu snagu Nemačke i stvorila bi takvu paradoksalnu situaciju, da bi jedina nacija, koja bi proširila svoju teritoriju, umnožila svoje stanovništvo i postala najmoćnije blok u centralnoj Evropi, bila baš Nemačka.« (**Fran Smodej**: Istorija ide svojim tokom. — *Pretsednik Ministarskog saveta dr. Milan Stojadinović*: Molim koje je to godine bilo?). To je bilo 1925 g.

Musolini gospodi Dolfus, 26 juna 1934 g. piše: »Nezavisnost Austrije za koju je pao Vaš muž, to je jedno načelo, koje je Italija branila i koje će u buduću još energičnije braniti«. Ne znam koji su uzroci i zašto je g. Musolini i na čiji je račun prihvatio to (*Pretsednik Ministarskog saveta i Ministar inostranih poslova dr. Milan Stojadinović*: On je to objasnio, gospodine kolega! — Opet citirate polovinu! On je objasnio da je mobilisao na Breneru i da Austrija od njega to nije tražila i da mu za to ni jedan Austrijanac nije rekao hvala. — **Fran Smodej**: Ipak više zna nego Vi!). I tu slučajno znam više nego naš g. Ministar inostranih poslova.

U isto vreme »Popolo d'Italia« kaže: (Obraćajući se desnici) Oni koji neznaju šta je »Popolo d'Italia« neka kažu onima koji znaju! (Žagor na desnici — **Serafim Krstić**: Sigurno ćete nas Vi naučiti šta je »Popolo d'Italia«). Kod mene bi vi bili vrlo slabi učenici.... (Glasovi sa desnice: To je vredanje!)

Pretsednik dr. Želimir Mažuranić: Molim, gospodine senatore, da nastavite Vaše misli.

Dr. Grga Andelinović (nastavlja): Ne moraju svi znati za Popolo d'Italia! Ja na pr. ne znam za neke turske novine. (**Serafim Krstić**: Znamo mi svi vrlo dobro šta je Popolo d'Italia, čitamo ga svakoga dana. — **Fran Smodej**: Nemojte se uzrujavati, da slušamo malo kozerije.)

Pretsednik dr. Želimir Mažuranić: Molim vas mir, gospodo senatori, da čujemo govornika.

Dr. Grga Andelinović (nastavlja): Ja notiram sve ove upadice, pa odbijam vreme za koliko ću produžiti svoj govor. (Žagor i upadice između desnice i leve.) Kad nema Pretsednika tako ste dobri, a kad je Pretsednik tu, mnogo ste borbeni!

U isto vreme »Popolo d'Italia« kaže: »Nezavisnost Austrije jedan je od uslova mira. Nemačka nema nikakvog prava nad Austrijom, koja je jedna slobodna država i ostaće to«. Tako isto piše »Gazeta del Po-

polo«: »Opominjemo jednom za svagda da nećemo nikada priznati fait accompli i da smo odlučili da branimo po potrebi i oružjem neophodnu nezavisnost Austrije«.

San Bizmarkove Nemačke »od Hamburga do Trsta« i san, Viljemove Nemačke »Drang nach Osten« ispunjavaju se u Hitlerovoj Nemačkoj.

S jedne strane nam stoji Nemačko carstvo koje pozitivno računa sa protektoratom nad Čehoslovačkom, sa savezom jake Nemačke sa slabom Madarskom i sa fašiziranom Rumunjskom, s pokroviteljstvom nad Baltičkim državicama i sa slobodnom Ukrajinom kao kolonizacionim njemačkim područjima. S druge, Italijansko Carstvo sa svojim utvrđenim položajem na Balkanu, sa jakim položajem na Pirinejskom Poluostrvu, sa prvorazrednom pozicijom na Sredozemnom moru i sa svojom tradicionalnom politikom »mare nostrum« na Jadranu.

Ugledni francuski paulamentarac g. Pol Reno u svom govoru u francuskom parlamentu kazao je: »Što bi se dogodilo sa Čehoslovačkom, ako Njemačka bude igrala ulogu nekadašnje Pruske u Evropi? Ako Francuska bude slomljena, Poljska će prestati da bitiše kao država!«

Što bi bilo sa Jugoslavijom, kada bi se izvršili politički planovi današnje Njemačke i današnje Italije, pitam ja g. Ministra inostranih poslova? Ja kao opozicionar imam pravo da to pitanje postavim. (Dr. Lujo Vojnović: Nemamo razloga da budemo zabrinuti!) Ne treba da to budu politički planovi o kojima javno govori američki ambasador Dood — u koje ja apsolutno ne verujem. Ne treba to da budu planovi Carske Njemačke; dovoljno da budu planovi preuzeti iz Hitlerovog „Mein Kampf“.

Ne verujem da će Jugoslaviju itko okupirati i vojnički zapovesti — bez velike potrebe. To u ova moderna vremena nije više ni nužno. Ali mi onda postajemo zatvoreno eksploataciono područje njemačko-italijanskog kapitala i sporna zona njemačko-italijanskih političkih upliiva. (Predsednik vlade dr. Milan Stojadinović: Borićemo se i bez Vaše pomoći, gospodine Grga). Bog neka Vam bude u pomoći! — Ja obratno kažem, kada se borite vi, usprkos našim razmimoilaženjima i našim kritikama, kad se bude tražila naša ekonomska ili politička pomoć ili kad bude u pitanju naša sloboda ili nezavisnost naše zemlje, naći ćete nas uvek u prvim linijama za Jugoslaviju. (Jedan glas sa desnice: Nećete biti potrebni). U ni jednoj zemlji se nije to reklo!

Predsednik dr. Želimir Mažuranić: Molim Vas, gospodine govorniče, ne osvrćite se na upadice.

Dr. Grga Andelinović (nastavlja): G. Luj Maren upozorio je svojim govorom u Francuskoj komori dne 25 februara t. g. na pangermansku opasnost rečima: »G. Von Papen prekjuče je govorio o nemačkom Commouwealth-u, kojeg će Rajh ustanoviti i dirigovati u sredini Centralne Evrope«.

Eto vidite, to su činjenice, koje nas zabrinjuju. Nastupile su nove činjenice i nova fakta i mi želimo sada da čujemo nešto o tome šta je preduzeto, ne prema Nemačkoj ni prema Italiji, prema Francuskoj i Engleskoj, nego šta je preduzeto da prema tim činjenicama suprotstavimo eventualne barijere.

Vidite, gospodo, i mene raduje, koliko god vi odbijali našu saradnju i u ovome velikom pitanju, kao što je spoljna politika, koju vam mi iskreno nudimo, i mene raduje... (Fran Smodej: To nije saradnja, to je

poverenje). Ja ne moram da imam poverenje ni u Vladu, ni u Ministra spoljnih poslova, pa da ipak pomazem u zajedničkoj stvari u onome momentu Vladu kada ona zastupa kao takva interese i celinu zemlje.

...Vidite, mene uprkos toga raduje, kao nacionalistu i patriotu, što ima u svim našim krugovima ljudi, koji gledaju kao što ja gledam i koji na to otvoreno upozoravaju.

Organ g. dr. Korošca »Slovenec«... (Fran Smodej: A, hvala Bogu, da spominje »Slovenca« — Glasovi sa desnice: Opet »Slovenec«.)

Ne, gospodo, ja ga za razliku od drugih hoću da pohvalim. (Fran Smodej: Jedanput i to da čujemo.) Kad dobro piše, onda hoću da ga pohvalim.

...Organ g. dr. Korošca kazao je još pre anšlusa: »Princip nezavisnosti Austrije bio je osnovni zahtev naše spoljne politike. Nadam se da će Jugoslavija umeti da odmeri ozbiljnost te situacije, ako bi otpor Austrije bio slomljen i navukao na našu severnu granicu 75 miliona ljudi nemačkog naroda. To nije prazna stvar. Mi znamo da je germanizam već odavno bilježio svoj put ka Jadranu, a taj put ide preko Slovenačke«. (Fran Smodej: To sam ja još 1927 godine govorio, a ti nisi verovao da će doći do toga.)

G. dr. Maček ispravno kaže dopisniku Agencije Avasa: »Nema dvojbe da su događaji u Austriji veliki uspeh pangermanske ekspanzije. Razume se da je ta ekspanzija pogibelj za sve Slovene, a naročito za Čeha, za Slovence i za Hrvate«; ja bih rekao: i za Srbe! G. dr. Maček samo se s pravom čudi: »Korošček »Slovenec« dao je u dva navrata jakog izražaja bojazni za slovenski narod, pak mi je radi toga potpuno nepojmljiva Koroščekova politika. On s jedne strane ispravno uvida pogibelj, kojoj se izvrgava slovenski narod, daje tom čak javno izražaja, a s druge strane podupire vladu g. dr. Stojadinovića, koja ima posve protivne političke nazore i bez čije aktivne pomoći ne bi u nijednom slučaju Hitler mogao povesti u Austriji što je proveo«.

I g. dr. Korošček, kad se podigne nad sitne partizanske interese, i g. dr. Maček, kad posmatra stvari sa jednog šireg gledišta, sude i prosuduju vrlo trezveno i vrlo ozbiljno. Mislim da se čitav naš narod, osim Ministarstva inostranih poslova, slaže u tome da smo mi sada na udaru germanske opasnosti.

Gauleiter Nationalsocijalističke stranke u Celovcu, zvanična ličnost, pozdravljajući Nationalsocijaliste Koruške, kako javlja radio iz Beča, kazao je: »Wir Kärntner Nationalisten stehen an der südöstlichen Grenze auf der Warte und rufen den noch unbefreiten Brüdern jenseits der Grenze zu: Harret aus, bald wird die Stunde Eurer Befreiung schlagen!« U prevodu: »Mi nationalsocijaliste u Koruškoj stojimo ovde na jugo-istočnoj granici na straži i poručujemo Vama, još neoslobodenoj braći s one strane granice: Izdržite, uskoro će kucnuti čas i Vašeg oslobođenja!«

»L'Oeuvre« od 14. ov. mes. objelodanio je zemljovid »nemačkih zemalja«. Ovaj zemljovid izdaju »Oesterreichisch-deutscher Volksbund«, Berlin, Schloss Belvedere i »Deutscher Frauenbund« kao oblik budućeg nemačkog Rajha sa motom: »So soll es sein« (Tako neka bude!)

Na ovoj karti spada u to buduće nemačko carstvo ne samo veliki deo Česke, nego i cela Slovenačka od Jesenice i Bohinja do Zidanog mosta i dalje do Vražđina.

Taj zemljovid, gospodo senatori, preštamalo je

u sredu i poluslužbeno »Vreme«. Ja sam se na taj zemljovid pozvao u svojoj replici g. Ministru inostranih poslova. Ali onda, gospodo senatori, nisam znao da je redakcija izbrisala sa karte onaj dio teritorije, koji pripada Jugoslaviji, a koji je obuhvaćen na karti kao integralni dio buduće Nemačke (*Pretsednik Ministarskog saveta i Ministar inostranih poslova dr. Milan Stojadinović*: Na osnovu izjave Firera g. Hitlera te se granice ne menjaju, dragi kolega!) Mene bi više veselilo, kad bi to gospodin Kancelar Hitler sam javno kazao.

Moja gospodo, ja nemam reči kako da okvalifikujem tu politiku poluslužbenog organa Jugoslovenske radikalne zajednice i njenog šefa Pretsednika Kraljevske vlade g. Ministra inostranih poslova.

Pretsednik dr. Želimir Mažuranić: Ja Vas molim g. senatore da završite, jer Vam vreme skoro ističe.

Dr. Grga Andelinović: Ja sam već rekao da je meni svejedno da li ćete mi date da govorim ili ne, jer naši govori i inače ne dolaze u javnost. Mi smo upućeni na ilegalnu literaturu. (*Pretsednik Ministarskog saveta i Ministar inostranih poslova dr. Milan Stojadinović*: U kojoj ste majstori!) A vi ste majstori u podvalama!

Pretsednik dr. Želimir Mažuranić: Ja Vas opominjem na red, g. senatore. Ovaj ton ne sme biti uveden u ovu Kuću dok sam ja pretsednik.

Dr. Grga Andelinović: Opomenite g. Pretsednika Ministarskog saveta.

Pretsednik dr. Želimir Mažuranić: Ja opominjem Vas, jer ste Vi taj ton uveli.

Dr. Grga Andelinović: Opomenite g. Pretsednika.

Pretsednik dr. Želimir Mažuranić: Ponovo Vas opominjem, g. senatore!

Dr. Grga Andelinović (nastavlja): Gospodo senatori, naši normalni prijateljski odnosi sa Italijom počinju Rapalskim ugovorom od 12 novembra 1920 godine. Iako nam je taj ugovor pao vrlo teško, mi smo ga lojalno prihvatili i nastojali smo ga uvek lojalno izvršavati. Naše dobre odnose pokvario je Tiranski pakt, koji je omogućio Italiji kao nebalkanskoj zemlji da zauzme na Balkanu poziciju, u suprotnosti sa našim temeljnim principom: »Balkan balkanskim narodima!« Mi smo i preko toga prešli sporazumom od 25 marta 1937 godine g. dr. Stojadinovića sa Talijanskim carstvom (*Pretsednik Ministarskog saveta i Ministar inostranih poslova dr. Milan Stojadinović*: Sa Kraljevinom Italijom!) — Ja sam rekao »carstvom«, jer je to sadanja činjenica.

Ja sam duboko uveren da bi usprkos svega jugoslovenski i italijanski narod vrlo lako mogao doći do jednog pravog, iskrenog i dugotrajnog sporazuma.

Pangermanska politika, ukoliko ne bude svedena uvidavnošću samih Nemaca u normalne granice, tj. u granice današnjeg povećanog novog Rajha, postaje opasnost za celu Evropu, ne samo za Jugoslaviju, nego u prvom redu za egzistenciju i međunarodni položaj Italije.

Italija je vrlo brzo priznala »gotovu činjenicu« aneksije. Teško je verovati da nije za tu usugu, osim izjave o nepovredivosti Brenera, dobila i drugih garancija i koncesija. Te koncesije, ukoliko postoje, mogu da budu u vezi samo sa Sredozemnim morem i Balkanom, ti, u prvom se redu mogu da odnose na Jugoslaviju. (*Pretsednik Ministarskog saveta i Ministar inostranih poslova dr. Milan Stojadinović*: To nije istina! Ja sam to kazao i u Finansijskom odboru!) To

mi je drago. Ja sam želio da čujem ovde izjavu o tome.

Ne verujem u fantastične glasine koje se u tome pogledu šire, ali nikako ne mogu da isključim stalnu verovatnost. Samo je pitanje koliko sve te izjave i sve te koncesije vrede i za koliko obvezuju narod kao nemački, čija ekspanzivna snaga nije nažalost uvek dirgovana ni kriterijem ni osećajem pravde.

Ja verujem da je g. Hitler iskreno kazao: »Musolini, ja Ti ovo nikada neću zaboraviti!« Ali život i ljudi, pa bili veliki kao i g. Hitler i g. Musolini, su prolazni, a život naroda je večan. Ekspanzivna snaga i imperijalistički snovi drugoga i trećega carstva nijesu, nažalost, tako prolazni kao životi pojedinaca. G. Hitler je stao na Breneru. Pitanje je hoće li njegov nasljednik stati na Breneru i na Karavankama, te neće li htjeti u drugoj fazi da ostvari vječiti san Njemačkog Imperija o »dva mora« — izlazom na Trst i na Jadransko more.

Italija, poštujući principe: »Balkan balkanskim narodima«, slobode na Jadranskom moru kao zajedničkom moru Italijana i Jugoslovena, te zajedničkih interesa na sjevernim granicama, našla bi sigurno u Jugoslaviji dobra susjeda i lojalna saveznika. Politika Kavurove, Macinijeve i Garibaldijeve Italije razvijala se u tom pravcu. Hoće li se politika fašističke i imperijalističke Italije razvijati u istom pravcu, teško je znati — ako jače sile i okolnosti, u prvom redu presija jakog njemačkog naroda na sjevernim granicama, na to Italiju ne upute.

Ja sam slobodan upozoriti Gospodina Šefa Žute kuće, da ude pomalo u politiku i planove jednog svog velikog predšastnika, pok. Voje Marinkovića, o saradnji i trojnom savezu Francuske, Italije i Jugoslavije. To je za sada možda još pjesma budućnosti, ali pjesma koja bi ozbiljnom i trezvenom politikom mogla, i pre nego što se nadamo, da postane stvarnošću.

Naravski, da to ne ovisi o nama samim. Dok Italija bude nastupala, i ona po primjeru Njemačke, kao »Bogom izabrani narod«, teško je voditi realnu politiku na toj bazi.

Gospodo senatori, zaludu je rekrimirati! Nije meni glavni cilj podvrći kritici politiku Ministarstva inostranih poslova, nego ispitati sadašnje stanje stvari i zajednički naći najbolji izlaz iz ove situacije. U kakvoj se situaciji mi nalazimo? Kakav je međunarodni položaj Jugoslavije?!

Evropska politika razvija se — pomalo i našom krivnjom — u znaku pakta četiri zapadno-evropskih sila. To je bar stanovište g. Musolinija i g. Hitlera. Taj pakt u četvoro — ukoliko ne pristupi i Poljska i ne bude pakt u petoro — imalo bi da bude van okvira Društva naroda. To diktira sama činjenica što se dvije od interesovanih država i sada nalaze van Društva naroda, a to su Njemačka i Italija.

Taj pakt u četvoro — ili eventualno u petoro — predstavlja isključenje Rusije. To je principijelna pobjeda antikomunističkog bloka, koji bi predstavljao brojičano polovicu snaga pakta četvorice, a svojim oslanjanjem na Japan mogao bi da predstavlja i moralno jači dio.

Pretpostavimo da se sve to razvija tako i u tome pravcu kojeg smo mi svojom politikom održavali i jačali. Kakova je onda situacija naša kao male države, kojoj su na granici Nemačka i Italija, koje nas presiraju svom svojom političkom, vojničkom i ekonomskom snagom?! Na koga da se oslonimo u tome mo-

mentu kad se Francuska i Engleska dezinteresiraju za Srednju Evropu i Balkan?

Gospodo senatori, nije isključeno da bi se cijela evropska politika bila drukčije razvijala, da smo mi u pravo doba prihvatili ponudeni nam kolektivni ugovor Male Antante sa Francuskom. U tomé momentu Francuska je bila u mnogo povoljnijem položaju. Njeni odnosi sa Engleskom bili su garantovani Paktom o prijateljstvu. Sa Rusijom je bila vezana ugovorom o međunarodnoj pomoći. Politika Poljske skretala je opet u tradicionalne vode prijateljstva sa Francuskom. Austrija još nije bila kapitulirala pred Nemačkom. Pozicija Lige naroda nije bila još tako uzdrmana. Jaki blok koji bi se okupio oko osovine Pariz—London bio bi sigurno razumio i Rim i Berlin, te mnoge današnje činjenice ne bi bile smatrane gotovim činjenicama, a na jednoj drugoj platformi koja bi osigurala i zaštitu interesa malih država, moglo se je da stvori, bez kapitulacije s ijedne strane mogućnost političkog modus vivendi u Evropi... (*Ministar inostranih poslova dr. Milan Stojadinović*: London nikada nije hteo ući u taj pakt! Vi ste pretpostavljali sve nemogućnosti pa zatim ste ih sami pobijali!) Ne, Gospodine Ministre, ja sam kazao ako bi se okupili oko osovine Pariz—London, jer prijatelji mojih prijatelja i moji su prijatelji. Pretpostavimo li da smo prijatelji Francuske, a Francuska radi nas dode u neku nepriklisu, onda bi morala Engleska dejstvovati... (*Ministar inostranih poslova dr. Milan Stojadinović*: A šta kaže Čemberlen o Ligi naroda i Čehoslovačkoj! To ste govorili. Nemojte ih trpati gde oni neće da idu). Ja kažem, neće se Engleska angažovati za Čehoslovačku, ali hoće za Francusku, a Francuska će za Čehoslovačku.

Pretsednik dr. Želimir Mažuranić: Gospodine senatore, ja Vas ponovo upozoravam da Vam je vreme isteklo. Možete li ubrzo završiti?

Dr. Grga Andelinović: Ne mogu.

Pretsednik dr. Želimir Mažuranić: Onda bih Vam morao oduzeti reč.

Dr. Grga Andelinović: Vanjska politika, gospodo, toliko je važna i od najvećeg je interesa. Sa strane ove Kuće govorio je samo gospodin senator Pucelj i on je govorio samo o jednom konkretnom pitanju, više patriotski. On je hteo da iskaže pozdrav onim stotinama hiljada Slovenaca koje smo, ja mislim, definitivno izgubili. Kritiku vanjske politike preuzeo sam ja na sebe i ako ova visoka Kuća neće da mi dozvoli više da govorim, ja ću se tome prilagoditi. Ako mi ova visoka Kuća dozvoli još neko vreme, ja mislim da za desetak minuta više ili manje neće svijet propasti.

Pretsednik dr. Želimir Mažuranić: Ne radi se o deset minuta. Ja moram striktno postupati po Poslovniku, pošto Vam je određeno vreme isteklo. Zato Vas pozivam da izvolite završiti. Možete li završiti?

Dr. Grga Andelinović: Ne mogu odmah završiti, moram još malo govoriti.

Претседник др. Желимир Мажурањић: Онда Вам ја одузимам реч.

Господо сенатори, са Вашим пристанком ову ћемо седницу сада прекинути а наставићемо је после подне у 4 часа.

Седница је прекинута у 13.30 часова.

СТЕНОГРАФСКЕ БЕЛЕШКЕ СЕНАТА КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

ГОДИНА 7

БЕОГРАД, 1938 ГОДИНЕ

КЊИГА I

ХИИ РЕДОВНИ САСТАНАК

СЕНАТА КРАЉЕВИНЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

ДРЖАН 24 МАРТА 1938 ГОДИНЕ У БЕОГРАДУ

ПРЕТСЕДАВАЛИ:

Претседник

ДР. ЖЕЛИМИР МАЖУРАНИЋ

и

Потпретседници

ДР. ЂУРА КОТУР и СТЕВАН ЈАНКОВИЋ

Секретар

ЂУРО ВУКОТИЋ

Присутни су сва г. г. Министри

НАСТАВАК СЕДНИЦЕ У 16.40 ЧАСОВА

Претседник др. Желимир Мажуранић: Господо сенатори, наставља се прекинути ХИИ редовни састанак Сената. На дневном је реду наставак претреса буџета Министарства иностраних послова у појединостима. Реч има сенатор г. Ђуро Вукотић.

Ђуро Вукотић: Господо сенатори, Влада г. др. Стојадиновића налази се на управи земље већ скоро три године. За овај релативно кратак период времена она је дала Народном претставништву један огроман материјал за оцјену њеног рада, како на сређивању привредних и финансијских и политичких прилика у земљи, тако и у свим осталим питањима државног и народног живота.

Али, најинтересантнији и по својим резултатима најважнији део њене активности, свакако је наша спољна политика од кад је овај ресор у рукама г. др. Стојадиновића.

Господо, за ове успјехе које је Краљевска влада имала на економско-финансијском пољу, опозиција је наша, у колико те успјехе признаје, једино објашњење у томе факту, да се је општа конјунктура у свету за последњих неколико година изменила и да је боља економска ситуација Југославије само природна последица тога општег побољшања. О овим питањима је довољно расправљано и у Скупштини и овде и сви знамо да ли је и у колико ово објашњење тачно.

Али, боља међународна ситуација наше Краљевине и факат да се она данас, више него икад, појављује као прворазредни фактор у одржању мира и равнотеже у овом дијелу Европе; њен углед и улога која се у свим облицима међународних односа манифестује све снажније — није свакако последица неке ванредно повољне политичке атмосфере у свету. Напротив, баш за ове последње три године, политичке прилике у свету, тако су се нагло и често, и тако неочекивано мењале, стварајући услове и могућности најгорих перспектива, потресајући у темељима онај ред ствари, и мењајући из основа она схватања — на која смо се били навикли и у њима уживали за вријеме од двије деценије које нас дијеле од великог рата. Једва пратећи на свјетској позорници политичке догађаје и разне појаве, у којима се декор тако често мењао, не само да се није могло продубити и ући, јер за то нема времена, већ скоро ни наслутити смисао свих, тако изукрштаних тенденција у њиховом крајњем циљу и конвенцији. Европски народи напуштајући један по један, под разним мотивима, Друштво народа и систем колективне безбедности, групишу се под другим идеологијама и са другим циљевима. У општој грозници наоружања и ратних припрема, идеал светског мира све више блиједи и губи се и све више се апелује на пријатељства и савезе из ми-

нулог рата и фатално, стварају се, без мало оне исте констелације које су претходиле европском рату. Овакво стање још више појачава тешку психозу и ствара општи утисак, да велики рат није завршен и да су протекле двије деценије биле само једно примирје, после кога би имала да се настави крвава и рушилачка борба међу народима.

Одржање мира који можда никад није био тако озбиљно угрожен и напори који се чине да се отклоне узроци који воде рату, постала је највећа брига и задаћа целокупне светске спољно-политичке активности.

Учвршћивање мира и отклањање свих неспоразума који би га могли довести у питање, стална је брига и наше спољне политике. Али, господо, сдржање мира не зависи од непрестаног понављања општих и звучних фраза и формула, које би биле безпогрешни рецепти за све појединачне проблеме и за сва времена, како је то казао г. Претседник Краљевске владе и Министар иностраних послова г. др. Милан Стојадиновић.

Наша спољна политика, за првих 15 година иза Светског рата ишла је увек једним истим путем, држећи се истих метода са стриктним приврженошћу Друштва народа и начелима колективне безбедности, као што је то казао г. колега др. Анђелиновић. То је било зато, што је однос сила, установљен победом Савезника над њиховим противницима из рата био такав да је целом правном систему који је био основан да гарантује интернационалну стабилност, давао илузију дефинитивне сигурности. Са пуном вером у ту правну сколастику и наша спољна политика као и многих других држава, имала је неограничено поверење у Друштво народа, где се је у једној, тако рећи „сентименталној клими“ тако лепо дискутовало и истовремено на терену правном и осећајном. То је било тзв. „златно доба женевске политике“.

Иза овога настаје велика економска криза у свету која је нагло потресла и пореметила сва правила, све норме и све мере. Немачка, тешко изнурена Светским ратом, трпи тешке ударе економске и социјалне и пада у револуцију, из које ускоро, на рушевинама једне демократије која није имала корена, појављује се националсоцијализам, који ослобађа, без икаквих формалности Трећи Рајх, скоро свих уговорних обавеза. Тада, господо, све државе почињу да увиђају да је цео онај правни поредак на коме се заснивала њихова безбедност само релативан и налазе се пред тешком стварношћу. Велики и важни догађаји, који се ређају пред нашим очима, у свим њиховим изукрштаним тенденцијама и последицама измениле су физичке и моралне услове Континента, а све оне позиције на које се ослањала наша сигурност, биле су поколебале.

Влада г. др. Стојадиновића дошла је на управу земље баш у времену тих тешких политичких деценија у којима смо се налазили не само ми, већ и сви они који су своју безбедност заснивали на принципима који, практично данас не постоје. Нашли смо се одједаред на рушевинама једнога система који нам је открио своје артифицијелне стране, и пред стварношћу, која је постојала сваког дана све јаснија.

Баланса европског еквилибра који је био успостављен при завршетку Светског рата, покре-

нута је са тачке мировања и налази се у сталном кретању и померању. Однос, који данас влада међу великим силама Европе, далеко је од тога да би могао служити као солидан темељ и гаранција целом оном политичком систему основаном на мировним уговорима, колективној безбедности и Друштву народа.

Налазећи се пред тим стварностима наша спољна политика морала је тражити нове путеве и друге методе, који ће обзиром на опште политичке прилике боље одговарати интересима државе.

Ми смо чули, господо, експозе, који је о спољној политици дао г. Министар спољних послова у Сенату и у Народној скупштини. Он је толико јасан, да не може бити приговора о томе, да се не зна какву спољну политику води Краљевска влада, што опозиција често понавља.

Наша спољна политика полази са основних начела, која су у експозеу нарочито подвучена, а то су: сарадња у свакој међународној акцији општег карактера која тежи очувању мира; одржавање и развијање наших традиционалних савеза и пријатељстава и стварање нових пријатељстава, гдегод за то постоје реалне могућности.

Не само да смо овде чули један јасан и одређен експозе Господина министра спољних послова у погледу тих основних линија наше спољне политике, већ је цела њена активност и досада постигнути резултати, била у складу и потпуној доследности са истакнутим начелима.

На првом месту долази наша сарадња у Друштву народа. Краљевина Југославија је продужила као чланица Друштва народа свој рад у овој институцији, по свим питањима међународне сарадње о којима нам је говорио г. Министар спољних послова. Ова сарадња кретала се је у оквиру ограничене активности, коју Друштво народа дозвољавају данашње политичке прилике, и водећи рачуна да са свим великим силама одржавамо добре односе, што и јесте тенденција наше спољне политике. Али ништа не може стајати на путу, да се и ван тога оквира траже путеви и начини, да стварамо мир и безбедност на нашим границама и нове пријатељства где за то постоји могућност, и тиме доприносимо консолидовању мира и политичких прилика у Европи, тим пре што овај начин двостраних уговора и споразума није противан циљевима ове институције, и што га она и дозвољава.

Споразум од 25 марта прошле године, који је један веома значајан датум у односима наше Краљевине и Краљевине Италије, и који је створио и омогућио срдачне односе између два народа природно упућена један на другога, сачињен је, као што знамо, ван оквира Друштва народа. То је дало повода врло истакнутим говорницима у Народној скупштини, а и овде у Сенату, да у томе виде један велики недостатак овог споразума, јер на тај начин — како они кажу — ми се увлачимо у систем двостраних уговора и који нас лишава могућности да апелујемо на Женевску институцију у случају неизвршења уговора.

Овде, господо, није питање неког доктринарског схватања колективних или билатералних уговора и начелног става, који би наша спољна политика у питању имала заузети, већ питање стварних могућности, времена, политичких при-

лика у којима живимо и обостраних интереса, који једино и одлучују нашу спољну политику, да прихвати овај начин и систем, који је у овом случају једино могућ.

Јер, ако би се одлучивало према схватању опозиције, ми не би смели ван оквира Друштва народа и колективне безбедности ништа урадити, па макар били у питању и наши интереси, јер би повредили принципе Друштва народа. Друго, сваки споразум морали би подврћи санкцијама Друштва народа и ако то, према приликама не би било могуће, то би се имали уздржати таквих споразума, да нас не би увукли у „опасни систем“ билатералних уговора које пропагирају противници Друштва народа.

Пре свега, господо, начелно, нико није ни противу Друштва народа ни колективне безбедности, нити је мартовским споразумом наша спољна политика хтела да се дефинитивно одлучи за овај други систем безбедности. Треба увидети да су ове врсте уговора, врло често, једини начин да би се отклонили неспоразуми међу суседним земљама и тиме стварно допринијело консолидацији мира, кад не постоје могућности да се дође до истог циља путем колективног система.

Наша држава није ни прва ни последња која је прихватила овај систем уговора увјек кад за то постоје потребе и могућности.

Овај споразум нема других гаранција сем оних које почивају у самом његовом основу а које чине услови морални, политички и економски, као и дух у коме ће бити доцније примењиван. Према тому он нема потребе ма каквих санкција док год ти битни услови за његов опстанак постоје.

Али кад је реч о санкцијама и гаранцији појединих међународних уговора, ја не знам какве сигурности у том погледу може пружити Друштво народа свим оним правним међународним односима, који су установљени у његовом оквиру и у потпуној доследности система и принципа који тамо владају нити се може наћи ниједан важнији случај гђе су се те санкције одиста показале ефикасним. Поготово данас, кад су га разни потреси и политичке прилике у свету довели у једно такво беспомоћно стање које се обично назива „криза Друштва народа“.

Ипак, како се стално указује на то да је овај споразум са Краљевином Италијом сачињен ван Друштва народа, без наслона на њега, без позива на његову заштиту, без његових санкција, — поставља се питање, какве су то гаранције Друштва народа, којима се наша спољна политика не жели користити и није користила при склапању споразума од 25 марта. Иако је одговор на ово питање једноставан, потребно је укратко осврнути се на досадашњи рад ове међународне институције.

Од самог почетка, господо, у самом свом корену, оно је имало један недостатак, који је било тешко надокнадити. То је било одсуство Сједињених Држава Америке. Оно је тешко пало на целу будућност овог великог међународног организма, јер му је пре свега онемогућило да реализира свој сан универзалности, и друго лишило га је једног тако важног фактора у његовој будућој акцији међународне сарадње.

За време од 18 година од завршетка рата, скоро све нације света, сем Сједињених Држава Америке заузимале су своја мјеста у Друштву на-

рода. По броју чланова — 63 —, њиховој важности ипак је било у могућности да одлучује у свим оним питањима од којих зависи одржање мира у свету и да служи, као један моћни инструмент, идеалу због кога је основано.

Међутим у пракси никад се није десило да је скупштина у Женеви имала на окупу све своје чланице. Идеолошки пацифизам ове институције и обавезе које друштво налаже, биле су често у супротности са акцијама и тенденцијама појединих држава, које су тражиле више слободе и друге методе сарадње. Од самог почетка осетило се једно колебање у њиховим редовима и већ 1924 године стале су се ређати оставке на чланство, тако да их данас има, мислим, свега 53. И овај ефектив гледајући само на број, изгледао би задовољавајући, кад не би недостајале државе, без којих се не да замислити ма каква међународна колаборација, а то су: Сједињене Америчке Државе, Јапан, Немачка и Италија. Али, господо, престиж и углед Друштва народа, не трпи само због одсуства ових држава. То су на првом месту неуспеси, који је до сада имало и који га прате стално у скоро свакој његовој акцији, којом је хтело да приведе у дело своје принципе. Последица тих сукцесивних неуспјеха је та, да су једни у њега изгубили поверење, други га сматрају непотребним, јер не одговара свом циљу, а трећи чак и опасним за општи мир и траже ревизију његових статута. Као што знамо његов главни задатак, редукација наоружања и супституција арбитраже методама силе, не само да није могао наћи решења, већ је потпуно пропао у конференцијама о разоружању и у процедури измирења и арбитраже између Кине и Јапана. За овим је дошао један још тежи неуспех са политиком санкција према Италији за време етиопског рата. Јапан и Италија су добиле неку врсту моралне осуде и иступиле су из Друштва народа без икаквих непријатних последица. Политика санкција која је примењена против Италије важна је и због тога што је то било први пут када је Друштво народа покушало истински да се послужи оруђем којим оно располаже. И тај једини озбиљни покушај замало што није изазвао европски рат. Уместо, дакле, да успостави мир који је био поремећен једним појединачним конфликтом, мало је требало па да се тај појединачни сукоб претвори у један општи европски. Баш због питања санкција, које предвиђа чл. 16, неке државе као Швајцарска желе да у сваком случају остану неутралне, или као Белгија, примају ангажмане који се не слажу са колективном женевском акцијом и најзад на пр. Пољска која због својих посебних интереса или начелног схватања претпостављају билатералне уговоре. Видели смо да је „криза Друштва народа“ и реформа пакта, била главно питање о коме се дискутовало на последњој 100-ој седници Савета Друштва народа. Дискусија је чисто академска у току које су изговорени многи говори, са много звучних фраза и речи, као што је то традиција у Женеви. Питање реформе упућено је једном комитету, који је одложио седнице ад календас грекас. Кина, која је чланица Друштва народа упутила је једну делегацију, која је тражила индивидуалну потпору држава чланица Друштва народа, у тешким моментима које преживљује. Савет је са жаљењем констатовао, да се је ситуација на крајњем истоку

погоршала од последње седнице; одао је признање напорима кинеске националне владе, обећао своју моралну потпору и препоручио члановима друштва уздржавање од сваке акције којом би се слабио отпор ове земље. Затим је једнодушно донео једну платонску резолуцију, којом се оставља са пуно поверења великим силама да испитају све прилике и околности ради колаборације и успоставе мира на крајњем Истоку.

Тако у главном изгледа Друштво народа, и то су те гаранције и санкције које је оно у стању да пружи својим члановима кад су ови приморани да их од друштва траже.

Друштво народа, можда има у својим основима битних мања и недостатака, али његова слабост је у главном дошла услед огромне динамике тоталитарних држава и зато, што му велике силе ускраћују своју потпору и снагу, без које оно не може да постоји и губи и сам свој резон детр. Далеко је од тога да би ико могао бити противу саме идеје Друштва народа, које ће ипак једнога дана добити свој значај, кад се буду кристалисале прилике у свету. У данашњим мутним временима његови темељи; идеал вечитог мира, солидарности и искрене колаборације међу народима, данас су тако ослабљени и уздрмани, да не могу одржати један тако огроман организам какав је замишљен у идеологији његових иницијатора и протагониста.

Данас се, господо, за одбрану Друштва народа и његових ортодоксних принципа залаже, поред Енглеске, можда још једино одлучно, Република Француска, вршећи тиме један задатак који јој налаже њена историјска улога у борби за добро човечанства. Тај напор може изгледати слаб и узалудан, али не може бити изгубљен, јер се базира на разуму и заједничком интересу да се избегне један општи рат.

За Француску нас вежу не само успомене из великог рата, већ и заједничке аспирације идеалу мира и међународне сарадње, и сви ми искрено желимо, да она буде прва која ће наћи формулу, којом ће придобити све народе и државе који истински желе мир и спремни су да поднесу жртве да се до њега дође. Такве формуле данас практично не постоје и системи колективне безбедности нису у стању да нам пруже озбиљне гаранције.

И у овом периоду тако важних догађаја, који потресају цео политички и социјални ред у свету, и кад све државе траже нове путеве, да би обезбедиле своје интересе и свој опстанак — и спољна политика наше Краљевине морала је тражити друге методе, које боље одговарају и времену и приликама у којима живимо. Јер, ако данас ми не можемо у целокупном политичком систему и међународним творевинама, наћи неке сталне и непроменљиве формуле, којом би се могло наћи решење свих проблема и по којој би се имала водити наша спољна политика, постоји увјек један исти идеал, један исти циљ, а то је: чување наших скупо плаћених граница и општи мир који нам је тако потребан. И једино такво, правилно и реално разумевање наших државних и народних интереса и савесно схваћање дужности коју ти интереси, у овим тешким моментима налажу, захтевали су једино овакву спољну политику, какву данас води влада г. др. Стојадиновића.

Последице овако вођене спољне политике и

целокупног њеног интензивног рада ми видимо у стварним резултатима, које нико не може оспорити. Наша спољна политика подржавала је сваку акцију међународне сарадње, којом се иде консолидацији мира у свету. Она ће се и у будуће оријентисати у том правцу, али нико не би могао ни схватити ни одобрити да то буде на очигледну штету наших државних интереса, као што смо имали искуства из недавне прошлости. Применом санкција противу данас пријатељске Краљевине Италије, нанете су биле огромне штете у нашим привредним и државним интересима, а то је зато, што смо у нашој спољној политици хтели да до краја останемо доследни принципима међународне солидарности. А видели смо чему је послужила и до чега је могла довести та солидарност.

Не поводећи се у овим критичним временима ни за каквим звучним фразама и формулама, наша спољна политика иде овим путем који јој, као једино сигуран, одређују државни и народни интереси и правилно схватање дужности сарадње на делу мира. Последице такве политике Краљевске владе осећају се не само у бољој међународној ситуацији Југославије, већ и у свим гранама нашег државног и народног живота.

И, кад се за овакву спољну политику каже, да није у складу са искуством из прошлости, ни са осећањима народа, ни са државним циљевима, онда нам не преостаје сем један закључак, апсолутно тачан, који значи водити опозицију à tout prix.

Моје је дубоко уверење да је спољна политика наше државе, коју води Претседник Краљевске владе г. др. Стојадиновић, на добром и сигурном путу, зато ћу гласати за буџет Министарства спољних послова. (Одобравање на десници).

Претседник др. Желимир Мажуравић: Реч има сенатор г. др. Крамер. (Гласови: Није ту!) Пошто се сенатор г. др. Крамер не налази у дворани, узима се да је одустао од речи. Дајем реч сенатору г. др. Сави Улманском.

Др. Сава Улмански: Господо сенатори, имајући прилике да се потање бавим проучавањем питања међународне политике и процеса њезиног развитка, смаграм за своју дужност да са овога места изнесем своју оцену и своје погледе.

Господо сенатори, свима нама познато је да је међународна ситуација у овој буџетској години, која је на измаку, била врло тешка, а нарочито с обзиром на Европу.

Чини се да је ситуација још компликованија него године 1914, када је избио Светски рат. У оно доба водила се борба око ослобођења и уједињења народа, а у минулој години била је атмосфера пуна напетости првенствено из економских разлога односно због разних схватања о уређењу света и људског друштва. Године 1914 није се хтело дати ослобођење из првенствено политичких разлога, те можемо сматрати да су Светски рат и последице мировних уговора до последњих дана — епилог периода борби задњих 100 година.

Развитак људског друштва, ефекат Светског рата, економска искуства стечена у њему, сукоб између старих и нових назирања на улогу индивидуа у људском друштву итд. изменила су из темеља узроке опасности међународних сукоба и бојазни пред истим. Али, не само да су се изме-

нили узроци и клице, већ су се измениле и околности. Прије Светског рата мањи народи у Европи нису били самостални актери у међународној политици, већ су били само боља или лоша „средства“ у борби „великих“. Данас када су и мањи народи створили своје националне државе, те их изграђују према својим потребама и у тежњи свога мирног културног и економског развика, они претстављају све јаче и самосталније факторе у европској политици.

У великим процесима у свету које ми проживљавамо морамо гледати развој једног наравног процеса, јер постоји битна позеваност између великог збивања у свету и проблема живота у ужем смислу речи. Развикак биолошког и социолошког живота је аналоган. Народи су, један више други мање, већ ступили у фазу преобразивања, у — како би назвали, — „хелије вишег степена“. За постигнуће коначног циља има да служи кооперација путем свладавања силе и материје уз примену модерне технике.

У тој великој кризи еволуционарајућег човечанства све више долази до изражаја и повезаност између земље и човека, тј. уплив географске конфигурације земље на судбину народа. Кјеленова „геополитика“ добила је пуну важност стварањем националних држава.

Осим тога морамо уочити и чињеницу да је суседство са својим реципрочним упливом од велике важности за развикак једног народа.

Верујући у те законе, мислим да би требао сваки политичар да има знање о свим овим повезаностима, јер једино је на тај начин у стању пронаћи целисходне смернице за дириговање политике, односно за успешан политички рад. Нарочито би морали сви државници да стекну биолошко-социолошке спознаје и да спроведу активну геополитику уз примену ових спознаја. Никада то није било од толике важности као баш у наше време, када смо ступили у нову епоху развикак човечанства.

На темељу проматрања ових момената разумљиво нам је, да је међународна политичка атмосфера била то тежа, што је због мање или више исправног оцењивања и примењивања ових премиса, могућност напетости и сукоба што већа. Тежина атмосфере и међународна изненађења имали су за последицу велику активност државника и међународне дипломатије у разним смеровима, а све у тежњи изградње појединих великих линија снага првенствено на старом евразијском континенту, често пута тражећи само политичку равнотежу, а у суштини због ускладичења нових „фактора“ у поједине системе, јер се структура међународне повезаности, нарочито у привредном погледу, променила.

Како сам дубоко уверен о исправности пре наведених називања, то би морала бити темељна начела односно крајњи циљ спољне политике: 1) Равноправност и правна сигурност у међународном животу, 2) сарадња свих државних индивидуализама око сачувања мира стварањем трајних прилика у којима би тековине технике, саобраћаја и измене робе стварно служиле изградњи „организма вишег степена“, задовољавајући при томе дакако изградњу „хелије вишег степена“.

Нашој младој држави, с обзиром на пре изнешена начела, припада већ по својем географ-

ском положају, као такорекући средишту европског стуба, који стоји од Скандинавије до Мале Азије, и по својој економској вредности, нарочито, па сигурно и много важнији значај у изградњи „организма вишег степена“, него се можда гђетђе сматра. Наша држава предестинирана је да буде један важан „фактор“ у међународном животу, мада претставља једну националну државу од само 15 милиона душа.

Уочивши ове опћените моменте и смернице, желео бих да критички али и непристрасно промотрим спољну политику наше државе т. ј. како се ова политика развија према прије наведеним називањима и начелима.

Тек 1918 г. створена Југославија морала је да се уврсти у нову Европу не противећи се наравном процесу по биолошко-социолошким и геополитичким законима.

Велики и мудри државник Благопочивши Краљ Александар I Ујединитељ није само исправно уочио нову епоху са свим биолошко-социолошким и геополитичким стварностима, већ је имао и одлучност да своју земљу усклади у нови систем и да поради на осигурању одговарајућег положаја Југославије у европском концерту, служећи се при томе једино реалном политиком без икаквих предрасуда.

Он није био само Ујединитељ, него је био и оснивач нове спољне политике своје нове државе.

Непријатељи наше младе државе и сви они који су заслепљено хтели кочити развикак наш према политици великог државника и према природним законима, мислили су да ће Његовом мученичком смрћу добити свој циљ, да нестане опет „фактора“ Југославије, и тиме његова важност за евразијски континент.

Политика Великог Краља јасно и одлучно је ишла ка самосталности и равноправности Југославије у друштву европских земаља. Једнака је била његова тежња отстранити напетости на границама државе, стварати добра суседства и прикупити све „добронамерне“ у сарадњу за очување мира.

У тим погледима видимо Његово стварање Мале антанте и Балканског споразума а и Његов задњи пут.

Друга Његова дела у том смеру била су већ на видуку, но убилачка рука Му је препречила извршење.

Александровска спољна политика није претрпела слом, већ се она после Његове мученичке смрти по највишем фактору мудро и у потпуности наставља и изграђује.

Буџетска година 1937/38 донела је замерну активност нашег ресорног Министарства. Имали смо низ званичних посета проминентних државника страних држава код нас и исто толико званичних посета учинио је током ове буџетске године наш одговорни управљач спољне политике и у разним страним државама. Сви ови посети нису били само акт куртоазије већ су од велике важности по нашу државу и за међународну политику Европе. Крај важних политичких питања, о којима је било разговора код ових посета, решавала су се и важна економска питања, што ваља нарочито нагласити. Овим потоњим питањима била је посвећена и иначе велика пажња са стране Министарства иностраних послова.

Данас имамо три пакта пријатељства и то са

Француском, Италијом и Бугарском. Док је пријатељство са Француском већ традиционално те је ове године само обновљена нотификација о томе, то су пактови са Италијом и Бугарском млађег датума.

Као што смо ми верно чували пријатељство са Француском, тако исто и верно извршујемо споразум са великом напредном Италијом и пакт са братском Бугарском. Примена тих нових пактова показује добре резултате и дозвољава најлепше наде за даљњи развитак суседских, економских и културних односа. Споразум са Италијом није само у нашу корист већ је тиме учињена једна услуга и пријатељској Француској у чувању светског мира. Доказ томе су речи г. Лавала које је изрекао 7 јануара 1935 поводом посете Риму а у одговору на здравицу г. Мусолинија где је рекао да говори глас покојног Бартуа који је умро за велику идеју која везује Италију и Француску. *Tous ceux qui assument l'idéal de la paix ont aujourd'hui les yeux tournés vers Rome.*

Добри и срдачни односи с великом империјом — Великом Британијом — нашли су даље учвршћивање у разговорима вођеним у пријатељској атмосфери у Лондону.

Ван тога учвршћивање и продубљење веза са великим, дивљења вредним народом Немачкога Рајха, нашег сада највећег суседа, стекли смо ново пријатељство које нам даје уверење да се односи с њим могу повољно развијати на свим пољима. Нови фактори пријатељства са Италијом и Бугарском те *via* факти пријатељски односи са Немачким Рајхом су врло драгоцени добитак због просперитета наших економских интереса и ради нашег мирног развитака у осигураним границама. Наша стална, верна и лојална сарадња у Малој антантаније се изменила ни током ове године. Хисторијским догађајем аншлуса скинута је дефинитивно брига Мале антанте око питања рестаурације у Аустрији које питање је било један од потстрека за стварање Мале антанте.

Даљњи регионални пакт „Балкански споразум“ нашао је у овој години учвршћивање и све више је оспособљен да осигура миран развој прилика на Балкану те да буде фактор мира у Европи. На тај начин није наша држава остала само верна старим везама и пријатељствима, већ је стекла нова, која су врло драгоцене за њен даљњи развитака. Оваква спољна политика била је скроз конструктивна, реална, геополитички основана без икаквог офанзивног значаја, тј. није уперена ни против кога. Овом политиком, која је замерно дигла наш престиж у свету, која је донела и знатне користи нашој земљи на економском пољу, интензивно је настављена provedба великог програма, а сачували смо своју слободу акције.

Наша држава је остала верна и идеји колективности те с тиме преузетим обавезама и против својих интереса. Не само да смо сносили сву тежину санкција, већ је наша држава учествовала у свим подхватима, који су имали за циљ колективну одбрану мира и колективне консолидације прилика. Све је то учињено мада је велики енглески државник рекао: Мали народи немају што очекивати од Друштва народа. Но наша држава је пошла и даље, те је исправно изградила хелије система склапањем директних уговора и решавањем постојећих проблема у директним разговорима.

Наша држава одлучна, јасна и стална у свом назирању на поредак у људском друштву одбијајући енергично разорну идеологију о негацији вредности индивидуа — провађа једну самосталну југословенску спољну политику.

Господо сенатори, ако правим биланс из овога рада у спољној политици с обзиром на нашу државу, онда морам следећи директни салдо у нашу корист констатовати: 1) Мир и интензиван рад око њега, стварањем трајних добрих односа са суседима, 2) стварање што бољих веза са другим државама у корист унапређивања наше народне привреде.

Но не би dostatно било, да резултате наше спољне политике мотримо само са становишта користи, коју је донела директно нашој држави, већ ју морамо оценити и с обзиром на пре изнето гледиште о дужности односно функције „хелије“ у „организму“. Данашња борба у свету — како сам уводно споменуо — води се првенствено на економском пољу односно око сировина у циљу што бољег свладавања силе и материје уз упорабу модерне технике. Ова борба се може ублажити у великој мери једино изградњом економске равнотеже директним уговорима односно регионалним пактовима. Та равнотежа мора се створити првенствено око европског стуба.

Чим се више питања реши у сфери овога стуба, тим ће бити лагље осигурати мир. У ту сферу спада и Дунавски базен.

Консеквентно томе, треба чим више порадиати око стабилизовања и консолидовања сфере око тога стуба, изграђујући што тесније везе и консолидацију на економском пољу између елемената тога стуба и у његовој сфери који се економски допуњују. „Мала антанта“, „Балкански споразум“ и Немачки Рајх леже у том подручју, Југославија тако рекући у средишту, а Бугарска и Италија у сфери.

Како ћемо касније видети и у цифрама, европски стуб стварно садржи једну велику јединицу, један заокружен привредни простор. И ако је, у корист сачувања мира, за његову стабилизацију добро дошла и сарадња других елемената, који леже ван њега, то се ипак овим не могу директно повезати.

Овамо спада Скандинавски блок који је јединица за себе, онда Британски империј који је опет савршена јединица за себе. Наша пријатељска Француска је у сретном економском еквилибру, а Пољска на једној страни и Шпанија на другој страни предочују сепаратна питања.

Господо сенатори, кад је говора о проблему Дунавског базена, то морам да проматрам консеквенце хисторијских догађаја задњих недеља пре него наставим даљне дедукције.

Аншлус Аустрије Немачком Рајху створио је нову ситуацију у Средњој Европи и у Дунавском базену. Свима је било јасно да се питање Дунавског базена не може решити без Немачког Рајха, али данас након аншлуса, Немачки Рајх постао је један од најјачих фактора у Дунавском базену.

По својој привредној структури Немачки Рајх је, укључиво Аустрију, индустријска земља, те према томе мислим да ће сада економска страна питања Дунавског базена наћи једноставније решење.

Господо сенатори, аншлус могао је можда по времену изненадити, али не као неопходна чиње-

ница. Тко познаје прилике у Аустрији, тај је могао то очекивати не од јучер, него већ од снажног Шенереровог покрета из 70 година прошлог столећа, када је он 1876 изјавио у Аустријском парламенту: Циљ који смо си ми немачкоаустријанци поставили јест: коначно уједињење са Немачком. Аустрија је након распада Аустро-Угарске Монархије имала судбину Црне Горе и сада се извршила она социолошка и геополитичка консеквенца, коју нису могле спречити уметне мере. Аншлусом је нестала једна кроз 20 година немирна Аустрија, која је увек претила да буде узрок новоме европском сукобу. У колико се Балкан све више и више консолидовао и постао чувар мира, у толико се Средња Европа — кроз унутрашње растројство и несталност спољнополитичког смера Аустрије — балканизирала и тиме узнемиривала суседе.

Не улазећи у документоване појединости потсетио бих вас само на све оне потхвате, који су, све до задњег часа опстанка Аустрије, уследили из ње, — и то делимично толерисани, а можда и фаворизовани од појединих тамошњих режима, — против Југославије, против консолидације нашег унутрашњег живота и против европског мира.

Све је то једним махом престало и на место такве Аустрије постали смо један од једанаест суседа Немачке.

Тај велики сусед, пријатељски Немачки Рајх, није само кроз уста својег Вође гарантовао наше границе, него гарантује нам то и целом структуром и идеолошком концепцијом III, национал-социјалистичког Рајха.

Овај историјски догађај је ванредно поучан за нас. Аншлус је јасан доказ што све може да створи један народ, који има у себи још веће разлике него што постоје између Словенца и Јужно-србијанца, али који је идеолошки хомогенизиран. Због тога, господо сенатори, применимо ми ову поуку свом снагом код нас и проведимо хомогенизацију наших редова у и кроз југословенску националну идеју!

Господо сенатори, јасно је да аншлусом настају нова питања и проблеми. Колико се тиче политичких питања између нас, ја сам уверен да ће се по овима наћи пријатељска солуција са Немачким Рајхом.

Можда су економска питања комплициранија. Наша спољна трговина упућена је са око 95% на јужну и средњу Европу и 61% отпада на средњу Европу, тј. ми смо у првом реду упућени на европско привредно подручје. Осим тога, ваља истаћи да смо једним великим делом наших аграрних продуката строго упућени на одређене пијаце, а то су Аустрија, Немачка и Чехословачка. Немачка стоји данас на првом месту нашег извоза и увоза, тј. с њом имамо најживље трговинске везе. Исто тако видно место заузимала је Аустрија. Немачка и Аустрија учествовале су у нашем извозу у години 1937 са округло 35%, а у нашем увозу са 42%. То би можда много било, али то неће остати, већ ће се аутоматски снизити. Да наведем само један пример. По Римском протоколу, Аустрија је имала годишњи контингент од 1 милион просторних метара меког дрвета. Јасно је да ће сада овај контингент отићи у целости у остале делове Рајха, а Италија ће се снабдевати у Југославији, и то првенствено у Дравској и Дринској бановини.

По апроксимативном рачуну, смањиће се гор-

њи постотци аутоматски на 26% односно 34%, тако да ће Велика Немачка учествовати у нашој спољној трговини са 29—30%, а то одговара. Без сумње је да ће Велика Немачка остати најјачи купац наших пољопривредних производа, и то стално, јер она може само са 75% намирити своје потребе, а није у стању да производњу сразмерно повиси, јер би јој за то била потребна још пољопривредна површина од 18 милиона хектара.

Од држава Дунавског базена, Чехословачка, Мађарска, Југославија, Румунија и Бугарска извајају пољопривредне производе годишње у вредности од 8 и по милијарди динара. Чехословачка увезла је попречно ове производе у вредности од 2 милијарде динара, а Аустрија у вредности од 2 и по милијарде, тако да је остао још увек вишак од 4 милијарде за пласман на другим пијацама. Те пијаце дате су готово искључиво у европском стубу, првенствено у Немачкој.

У суштини биће дакле за нас повољнија трговинска измена.

Господо сенатори, чују се и гласови да би Југославија дошла кроз привреду у овисност према Немачкој. Овај моменат можемо просуђивати не по размени робе већ по учешћу страног капитала у нашој привреди односно по привредној повезаности. У нашој држави ангажован је сада страни капитал са округло 6.5 милијарди динара. Од тога отпада готово 20% на енглески, око 17% на француски, 12% на Чехословачки и 11.5% на Швицарски, 8% на талијански, 7% на амерички те 6.8% на немачки — укључиво аустриски. Према томе Немачка стоји тек на седмоме месту. Нико неће тврдити да смо због тога у овисности спрам Енглеске.

Господо сенатори, проматрајући све напред наведене чињенице сматрам да је наша спољна политика у минулој буџетској години крочила исправно и на правом путу и у смеру изградње „организма вишег степена“. Наша спољна политика радила је без предрасуда сарађујући са свима „добронамерним“ око сачувања мира и уграђујући нашу државу што боље у нови систем.

У складу са општим смерницама наше спољне политике Министарство иностраних послова прешло је на усклађење и своје унутрашње структуре. Морам са задовољством признати да је г. Министар иностраних послова, исправно схвативши важност и уску повезаност економских питања са спољном политиком, првенствено решавање питања спољне трговине, посветио нарочиту пажњу том моменту унутар повереног му Министарства. Он је провео координацију наших привредних интереса са спољном политиком. Шта више, он је пошавши путем рационализације и програматског рада у најосетљивијим гранама државне политике приступио координацији привредних интереса међусобно унутар државе. У ту сврху основан је посебни координациони одбор под водством Министарства иностраних послова.

Активност рада која се развила у томе смеру донела нам је нове повољне трговинске уговоре са Енглеском, Холандијом, Данском, Норвешком, Шведском и Белгијом и тиме је успостављена односно продубљена боља измена робе са државама Шкандинавског блока. Сем тога, да би се спречила прејака измена робе на једној страни намерава се да се што пре приступи закључењу нових трговинских уговора са другим државама па

и прекоокеанским. — Устројство сталних заједничких одбора са државама које су наши најјачи купци — Немачка, Аустрија, Италија — донела је врло повољне резултате по решавање економских питања са овим државама те се показало као много бољи инструмент него ад хок састављене делегације које не омогућују континуитет у спољно-политичким, напосе економским питањима у циљу спроведбе једног програма.

Свим овим мерама знатно је придонело Министарство иностраних послова успешном решавању проблема спољне трговине у оном смеру, како то данас захтева спољна политика „фактора“ Југославије у европском концерту.

Сходно темељним смерницама спољне политике и овоме преудешењу односно проширењу делокруга нашег Министарства иностраних послова, мора логично доћи и до удешавања наших заступства у иностранству. Ових има свега у 30 држава, а од тога фактички само 18 посланстава, што је премало према важности и интересима наше државе и важности других држава према нама.

Нажалост и у пре изнешеном смеру још није учињен ни почетак, а пожељно и потребно би било да се што пре с већом агилношћу и економским разумевањем ради и на терену. И по том питању ваља без предрасуда и без можда разних обзира извести потребне целисходне промене у интересу што боље проведбе великог програма.

Надам се да ће г. Министар иностраних послова уважавајући тај недостатак сходно учинити у наступајућој буџетској години.

Доследно на почетку изложеним сопственим погледима на нашу спољну политику и моја општа назирања, радо признајем да спољну политику како је успешно вођена у овој буџетској години потпуно одобравам и искрено желим да се она у истом смеру даље развије и пружи. Нарочито да г. Министар даље поради на стабилизацији европског стуба у корист наше државе и европске консолидације.

Не смемо потценити тешкоће проблема на том путу, нарочито питање Дунавског базена које се не може решити без лојалне сарадње свих заинтересованих јединица, али смелим прослеђивањем досадашње политике моћи ће Југославија знатно придонети правилном решењу тога проблема.

После ових излагања која извиру из мојег дубоког уверења, мислим да би било сувише улазити у разматрање бројчаног дела предложеног буџета Министарства иностраних послова.

Знам да се некоји од госпoде сенатора неће сложити с мојим назорима и излагањима те оценом, али једнако знам да ће се многи са мном сложити, као што се слаже и велики део нашег народа, јер и ако широка маса не разуме каузалну везу развоја, она осећа добро ефекат политике која се развија у том смеру, а тај ефекат је добар за наш цео народ и тиме за нашу Југославију. Гласаћу за буџет Министарства иностраних послова. (Живо и дуготрајно одобравање на десници и у центру.)

Претседник др. Желимир Мажурањић: Пошто нема више пријављених говорника, претрес је завршен. Прелазимо сада на гласање. Гласаће се по партијама седењем и устајањем.

Молим г. известиоца да прочита партију 351.

Известилац Фран Смодеј прочита партију 351.

Претседник др. Желимир Мажурањић: Господа која примају прочитану партију 351, изволиће седети, а господа која не примају, изволиће устати. (Већина седи). Пошто већина седи, објављујем да је партија 351 примљена.

(За овим је Сенат, гласајући седењем и устајањем о свакој појединој партији, у смислу чл. 102 Устава и § 67 Закона о пословном реду у Сенату, већином гласова примио цео буџет расхода раздела VI — Министарства иностраних послова и то од партије 352 до закључно партије 372).

Претседник др. Желимир Мажурањић: Објављујем да је Сенат примио предлог буџета раздела VI — Министарства иностраних послова.

Прелазимо на претрес буџета Раздела VII — Министарства унутрашњих послова. Реч има Министар унутрашњих послова г. др. Корошец. (Бурно одобравање на десници).

Ministar unutrašnjih poslova dr. Anton Korošec: Gospodo senatori, predlog budžeta za 1938/39 godinu predviđa za resor Ministarstva unutrašnjih poslova iznos od 601,157.169 dinara, te je veći od dosadašnjeg za 62,879.566 dinara. Ovo povećanje dolazi i na lične i na materijalne potrebe resora.

Zadaci zvanične unutrašnje politike bili su, da se svima krajevima države obezbedi mir i red, da se svima građanima zagaruje lična i imovna bezbednost, a sloboda u granicama Zakona, da se poštuju zakoni i državne vlasti, da se učvršćuje privrženost državi i da se u srcu svih građana usidri ljubav prema Kralju i Kraljevskom domu.

A pošto država nije samo politička, već je još i kulturna i gospodarska organizacija, to i pitanje iz ovih područja stavljaју teške i zamašne zadatke na političke činovnike. Najmanje što se od njih zahteva то је širokogrudno i dobronamerno razumevanje svih kulturnih i socijalno-gospodarskih problema i njihovo rešavanje u skladu sa državnim interesima. Poželjnije је još, da u tome pravcu marljivo saraduju sa svojim narodom i da mu izlaze u susret u svemu što је za narod dobro i korisno. Ukoliko је upravni činovnik bliže narodu, utoliko је narod bliži državi. Upravni činovnik mora biti prema svima državljanima podjednako objektivан, predusretljiv i pravedan ne obazirući se na slojeve i staleže niti na partije i koterije. Blagodati kao i strogosti Zakona moraju osećati podjednako svi državljani bez razlike. Ako је ko drukčije postupao nije postupao u duhu politike današnje Kraljevske vlade, koja želi i, kao što budžet sam kaže, mnogo žrtvuje da njen politički aparat bude na visini objektivnosti i savršenosti. I zaista је na našu veliku radost i zadovoljstvo sve manje žalbi na naše organe i mi se nadamo da će ih ubuduće biti još manje.

Medu ovlašćenjima koje Kraljevska vlada traži od Narodnog predstavništva nalazi se i jedno ovlašćenje koje glasi: »Ovlašćuje se Ministarski savet da u cilju uvođenja narodnih samouprava, a radi dekoncentracije i decentralizacije državne uprave, radi njenog uprošćenja i izjednačenja, može, na predlog nadležnog resornog ministra, Ministra unutrašnjih poslova po saglasnosti Ministra finansija, Uredbama sa zakonskom snagom postepeno preneti na Banove odnosno na Upravnika grada Beograda jedan deo poslova iz nadležnosti državne uprave.

Za vreme ove budžetske godine kreditи за ове пре-

nete poslove otvaraće se Banovinama odnosno Upravniku grada Beograda, a iduće budžetske godine imaju se uneti ovi krediti na odgovarajuće mesto". Tako glasi tekst ovlaštenja.

Uvođenje u život širokih samouprava kod nas vršiće se iz pojmljivih razloga postepeno i u etapama, kad se ima u vidu da je naša mlada država sastavljena iz pokrajina, u kojima nije bilo nikakvih samoupravnih ustanova. Već samo ova potonja činjenica nalaže da se razvoj samouprava vrši po unapred smišljenom programu, što isključuje u isti mah i mogućnost da se ovako važna pitanja reše odjedared. Kod samoupravnog života najvažnije pitanje jeste pitanje delokruga i finansija.

Zakonom o nazivu i podeli Kraljevine na upravna područja i Zakonom o banskim upravama, kao i odnosnim dopunama i izmenama naročito u Finansijskim zakonima predviđen je priličan broj samoupravnih nadležnosti i ove odredbe dale su povoljne rezultate. Zato bi valjalo u pogledu banovinske nadležnosti nastaviti ovaj sistem prenošenja poslova; isto važi i u pogledu državne upravne dekoncentracije. Pošto za ovu proceduru nisu dovoljna dosadnja zakonska ovlašćenja, to ih radi državne konsolidacije treba proširiti. Iz istog razloga ovo bi trebalo učiniti po ubrzanom zakonodavnom postupku — davanjem ovlašćenja Kraljevskoj vladi.

Pošto su samouprava i demokratija nedeljivi saveznici, radi toga je jasno da je tendencija naše Vlade ka demokratiji.

Treba, tako mi se čini, jedanput otvoreno govoriti i o postupanju naše žandarmerije. Žandarmerija ima tu tešku sudbinu, da dode u konflikt sa građanima, kad građani dolaze u konflikt sa zakonima. U zapadnim demokracijama, o kojima se kod nas obično govori sa velikim divljenjem, smatra se da je to sasvim u redu. Teške su posledice, kad žandarmerija mora da upotrebi oružje. Najteže su posledice za nas koji zaziremo od svake ljudske žrtve. A treba znati, da naši organi bezbednosti imaju svoje zakonske propise, kojih se moraju pridržavati. Član 24 Zakona o žandarmeriji glasi: »Žandarmerijski oficir i žandarm pri vršenju dužnosti upotrebiće svoje oružje samo kada na drugi način ne može da: 1) odbije od sebe ili drugog lica upravljani udar; 2) savlada otpor; 3) spreči begstvo opasnih zločinaca; 4) spreči begstvo sumnjivih lica na državnoj granici; 5) spreči begstvo vojnih begunaca u grupama od najmanje tri lica; 6) odbije napad na objekat, koji mu je poveren na čuvanje. Pri upotrebi oružja mora se naročito paziti na to, da ne trpe štetu nevina lica«.

Tako glase zakonski propisi ne samo kod nas, nego i na zapadu i na istoku, u centru i na periferijama Evrope. Mi nemamo ničega u svojim propisima, što bi bilo samo naše. Najosetljiviji su politički sukobi. Žandarmi po svojim propisima moraju upotrebiti oružje, narod daje svoje teške žrtve, a huškači, obično glavni krivci šetaju se posle tragedije slobodno po državi, pošto ih zakon mnogo puta ne dostiže. (Aplauz na desnici.) Tu bi se morao narodni sud znatno popraviti.

Naša žandarmerija je dobro disciplinovana. Svoje znanje neprestano povećava i obogaćuje. Živi u najboljim odnosima sa narodom, neprijatelj je samo onim pojedincima, koji se ogreše o zakone ili o poštenje. Ako je gdegod drukčije, onda je izuzetak. I više vlasti strogo postupaju protivu onih organa bez-

bednosti, koji se ogreše i dodu u sukob sa zakonom i zakonskim narednjima. Tako će biti i u buduće.

Ako već govorimo o sili kao što je žandarmerija, onda moramo govoriti i o sili koja nije ni na jednom zakonu osnovana, a koja se ipak s vremena na vreme pojavljuje među našim narodom. Ja mislim na nasilje odozdo.

Mi stojimo pred izborima i to pred izborima za Narodnu skupštinu. A kod svakog izbora pojavljuje se nasilje odozdo. Ima i inače takvih žalosnih pojava, a samo u minimalnom broju. Tako na primer u Primorskoj banovini dva susedna sela zbog svađe oko granica i svojine opštinske ili seoske zemlje posekli su veliki broj čokota, preko 12.000 i voćaka preko stotinu, i stabala u šumi. Takva nasilja osobito nasilja zbog političkih uverenja jesu sramota za svaki narod, osobito za krajeve u kojima se dešavaju. Tu bi morali uplvisati istaknuti politički ljudi kao i svi, kojima je dužnost da se staraju o kulturnom i moralnom napretku naroda. Ovakvi načini političke borbe morali bi već prestati jedanput za svagda. I onda dolazi još ta anomalija, da se baš krugovi koji nose veliki deo odgovornosti za takve postupke još najviše žale na svaki zakonski postupak, koji dode odozgo.

O tome sam i prošle godine govorio, a uveren sam da treba to i ove godine ponoviti. O svima aktuelnim pitanjima u Hrvatskoj govorio sam već pre kratkog vremena na javnoj sednici Narodne skupštine, a delimično pred gospodom senatorima u Finansijskom odboru. Mislim da bi bilo za gospodu senatore kao i za javnost zamorno i dosadno kad bih to ponovio.

Protiv komunizma ćemo nastaviti borbu, a nadamo se, da ćemo dobiti saradnju svih onih, koji barem u ovom pitanju misle kao i mi. Borba protiv komunizma ne sme se smatrati kao partiska borba već kao opštenarodna, jer taj bakterijalni žarište da zarazi čitav naš narodni organizam. (Glasovi na desnici: Tako je!)

Govornici iz opozicije su se u Finansijskom odboru Senata žalili i zbog pregrupacije opština u Dravskoj banovini, koja se vršila po ovlaštenju § 45 Finansijskog zakona za 1937/38 godinu. Sve pregrupacije vršile su se po želji većine naroda u dotičnim krajevima. Opozicija, t. j. manjina, žalila se Državnom savetu u 24 slučajeva. Od 24 podnesene žalbe Državni savet odbio je 22, a dve još nisu rešene. Gospodi iz opozicije koja se žale zbog pregrupacija u Sloveniji, ponovio bih da je s time samo zadovoljena dugogodišnja želja naroda, pa sam mišljenja da smo se i u ovom pitanju odužili duhu demokratije. (Dr. **Albert Kramer:** Razdelili ste sve varoši i sve varošice, i baš protivno onome što ste Vi kazali.)

Kad slušamo govore opozicije neprestano čujemo da se sa samodopadanjem i unutrašnjim zadovoljstvom nazivaju i ističu: Mi nacionaliste, mi nacionaliste i opet mi nacionaliste. Ako bi to bilo samo zbog toga što se njihova stranka opravdano ili neopravdano post tot discrimina rerum naziva Jugoslovenska nacionalna stranka, mogli bismo još kazati: Transet, neka joj bude. Ali se nama čini da se tu pravi jedna opasna igra sa rečima i da time hoće da se kaže: Mi smo nacionaliste, a vi niste. (Dr. **Albert Kramer:** Mi smo jugoslovenski, a vi ste slovenski.) Ako je to tako, onda moramo sa punom ozbiljnošću kazati: Gospodo, izvinitel! Nacionalni monopol ne možemo vam priznati!

Mi koji radimo sa predanošću za Kralja, Otadžbinu i narod, (Na desnici uzvici: Živeo Kralj!), koji

sve napore ulažemo da narodu damo smirenje i spokojstvo, da mu obezbedimo privredni i kulturni napredak, da mu osiguramo blagostanje sa svima potrebnim uslovima za dobar život, mi smo uvereni da smo barem u stvari toliko narodni, toliko nacionalni kao oni, od kojih su mnogi to samo u frazama i teorijama. (Odobrovanje na desnici).

Molim gospodu senatore da prime proračun Ministarstva unutrašnjih poslova. (Burno odobrovanje na desnici).

Претседник др. Желимир Мажуранић: Реч има сенатор г. др. Јосип Немец.

Dr. Josip Nemeц: Gospodo senatori, za vreme jučerašnjeg mog govora, kad sam odbijao od naše Jugoslovenske nacionalne stranke podvalu da je naša stranka spoticala visoki kler srpsko-pravoslavne crkve na otpor protiv Vlade u pitanju konkordata, dobacio mi je Ministar g. dr. Spaho upadicu, da je narodni poslanik i član Jugoslovenske nacionalne stranke g. Zagorac u Sarajevu predvodio demonstracije protiv Konkordata i protiv vlasti. Gospodo, ja sam maločas prije primio telefonsku obavijest od narodnog poslanika g. Zagorca iz Sarajeva, da je on tu vijest čitao u novinama i da me moli i ovlašćuje da najenergичније u njegovu ime demantujem tu tvrdnju, da on tu tvrdnju oglašava potpuno od početka do kraja kao izmišljeni nestinitu. (**Uzeir Hasanović:** To ne može biti tako. Mi smo očevидci, pa znamo). Ali ja sam dobio vest od čoveka koji valjda zna šta je radio. On je tako javio i ja sad to ovde iznosim. (**Uzeir Hasanović:** Ako je tako javio, ja ću naći hiljadu svedoka. — Glasovi na desnici: Najlakše je nešto javiti). On mi je to javio, pa mi sada dozvolite da bar isporučim ono što sam dobio. (*Ministar unutrašnjih poslova dr. Anton Korošec:* To nije dokumenat.) A je li to dokumenat, što je rekao Minstar g. Spaho. (*Ministar unutrašnjih poslova dr. Anton Korošec:* Ako je on to video, onda je dokumenat). Dozvolite mi, gospodo, da isporučim poruku našeg druga i člana stranke g. Zagorca, koji tvrdi da je to od početka do kraja potpuno izmišljeno, i da nije istina da je on predvodio demonstrante i sudelovao pri tom, nego nasuprot da je on upravo pod pogibelju svoje glave i života svim silama nastojao da spreči demonstracije i veli da će mu to moći potvrditi svi organi javne bezbednosti koji su tamo bili. Ja sam time svoje učinio. Ja sam tu poruku isporučio ovde, gde je ta tvrdnja pala sa one strane, i molio bih g. Ministra Spahu da uzme u toj stvari reč i neka se ta stvar razbistri. Tu su dve potpuno oprečne tvrdnje, i samo na jednoj strani je istina, a na drugoj ne može biti.

Ja sam, gospodo senatori, u svom govoru juče spomenuo, kako je list »Vreme« prikazalo govor našeg prijatelja i druga g. Kovača u Narodnoj skupštini na taj način, da je neobavešteni deo publike grada Zagreba to shvatio kao da g. Kovač traži neki progon protiv Hrvata.

Juče sam, međutim, video u tome istom listu »Vreme« da slično donosi i za mene. Iz mog govora donosi pod velikim debelim naslovom »Šta Hrvat dr. Nemeц govori protiv Mačeka«. Ja nemam ništa protiv toga da se objavi ono što sam govorio, jer što god govorim za to snosim odgovornost. Bilo bi ispravno da je taj isti list doneo i drugi deo govora, gde sam govorio o tome kako bi Kraljevska vlada trebala da izide do krajnjih granica mogućnosti u susret zahtevima g. dr. Mačeka, naročito sada u ozbiljnim mo-

mentima, u kojima se nalazimo.

Kada bi novine »Vreme« donele i taj deo moga govora, onda bi se moglo reći da hoće da vrše svoju novinarsku službu. A ovako možemo s punim pravom da ustvrdimo da je njoj stalo da u interesu većine prikaže stvar samo delimično, i to pristrasno.

Gospodo senatori, mi smo ovde čuli i izveštaj mnogopoštovanog g. Ministra dr. Korošca, kome je zadatak da se dobroim upravom ima postići da se ljudi zagriju za državu i državnu vlast kao i za narodni i državni život. Po onome što vidimo šta se zbiva i događa kod nas, ne možemo baš potvrditi da se ta svrha postiže u onoj meri u kojoj bi to bilo zaželeli i u kojoj bi trebalo biti. Prva bi briga i dužnost g. Ministra unutrašnjih poslova bila da provodi politiku poštovanja i vršenja zakona. Princip je, dok je koji zakon na snazi, da ga ima svako poštovati. Ako zakon ne valja, treba ga izmeniti onako kako to odgovorni faktori misle da bi trebalo da glasi.

Međutim, mi vidimo da usprkos propisa Ustava, usprkos pozitivnih zakona stranke, kojima egzistencija nije dozvoljena, mogu da razvijaju svoju delatnost koliko hoće. Vidimo da se mnogi ljudi služe zastavama kojima hoće, a to čine najizrazitiji predstavnici Kraljevske vlade i vladine većine. To je bezuslovno protivno propisima postojećih zakona. Ako Kraljevska vlada misli da je ovako bolje, onda neka učini što sam bio slobodan napomenuti u generalnoj debati. Neka zameni te zakone novinama i neka vanzakonsko stanje učini zakonskim. Bilo bi to u interesu onoga što je g. Ministar unutrašnjih poslova toliko puta naglasio, u interesu smirivanja, u interesu zbližavanja i zavoljenja države i Dinastije.

Naročito, gospodo, treba da se obazrem i na pitanje slobode štampe. Ovaj današnji režim, ova Kraljevska vlada neprekidno tvrdi kako je ona demokratska. Stoga imamo puno pravo da od nje tražimo da uvede demokratske zakone ili bar da se demokratski ponaša tamo gde je to bezuslovno moguće, a to bi bilo bar u pogledu objavljivanja sadržaja govora, koji su izgovoreni ovde sa strane levice na ovoj tribini. Mi vidimo, gospodo, da se to radi svakako po naređenju. U izvesnim novinama objavljuju se samo imena govornika, a u izvesnim novinama samo stanoviti deo, dok se ne objavljuje ono što bi tačnim prikazom moglo dati predodžbu intencije koju je govornik imao u svom govoru.

Držim da bi bilo već krajnje vreme da se bar, ako nigde, a ono u pitanju objavljivanja tih govora dozvoli sloboda štampe i da se ta strahovita cenzura digne, ili bar po mogućnosti, nešto malo ublaži. (**Kamenko Božić:** Kao što je to bilo kod prethodne vlade!). Gospodine kolega, dozvolite, prethodna vlada nikada se nije busala u prsa i nikada se nije hvalila sa demokratijom. Ona je rekla: ja sam jedan prelazni režim koji ima da uvede red i poredak onda, kad je to bilo vrlo pogibeljno. (**Kamenko Božić:** Tako ranije niste govorili!).

Претседник др. Желимир Мажуранић: Молим, господе, немојте упадати говорнику у реч.

Dr. Josip Nemeц (nastavlja): Oprostite, ja sam uvek tako govorio; jer u svima vremenima prilike nisu uvek podjednake. Zamislite vi da danas u Španiji prestane ono strahovito klanje i da sutra nastane mir. Mislite li vi da bi tamo odmah nastale one visoke slobode kakve su u Engleskoj?! Ne, neće to nastupiti, nego će se postepno davati sloboda. Mi smo bili u

takvom položaju. I da nije pok. veliki Kralj učinio ono što je učinio, Bog zna šta bi od nas bilo. Sve u svoje vreme i sve na svoje mesto (*Ministar unutrašnjih poslova dr. Anton Korošec*: Mnoge slobode već smo dali; sve na svoje mesto i u svoje vreme!). Ja mislim da je to sloboda ako se dozvoli da se čita ovo što je govoreno (*Ministar unutrašnjih poslova dr. Anton Korošec*: Vidite to nije cenzura, ako jedne novine donose jedno što je govoreno, a druge drukčije. Ne možete Vi svima novinama dati jedno naređenje!). Mi ne zabijamo glavu u pesak, i mi ponešto vidimo (*Ministar unutrašnjih poslova dr. Anton Korošec*: Trebalo bi i novine pitati, da li one nisu cenzurisane!). Novine bi javile. Ja sam uveren da se »Jutro« ne bi ustručavalo da napiše nešto više, nego ovo što je bilo u Senatu (*Dr. Albert Kramer*: Zabranili su sve osim imena!). »Jutro« bi htelo da donese (*Ministar unutrašnjih poslova dr. Anton Korošec*: Ne znam, ne čitam »Jutro«!). Vi ne znate ništa, Gospodine Ministre, ono što Vam je neprijatno. Vi znate samo ono što Vam je prijatno.

Gospodo senatori, ja bih hteo naročito da primećim što se u Ministarstvu unutrašnjih dela ne posvećuje dovoljna pažnja tome, da se ne predupredi zlo. Nije teško suditi kad se zlo dogodi, ali je teško preduprediti da do toga zla ne dođe.

Ja bih ovo hteo da istaknem baš s obzirom na onaj teški slučaj, koji se desio u Kerestincu, i da zapitam G. Ministra unutrašnjih dela, da li je zaista bilo nemoguće preduprediti ono što je se desilo. Ja mislim da je bilo dovoljno vremena i da se je moglo pravovremeno prikupiti toliko potrebne sile sa kojom raspolaze g. Ministar unutrašnjih dela, da bi se sprečilo ono strahovito krvoproliće, ona strahovita ljaga koja je tamo pala na naš čitav narod, na čitavu našu državu, a naročito na našu unutrašnju upravu.

Mi smo videli, gospodo senatori, u novije doba, da se tamo u našim krajevima sistematski skidaju sa zgrada općina ploče, na kojima je državni grb i natpis imena dotične opštine. Kad smo o tome govorili u Finansiskom odboru g. Ministar unutrašnjih dela nam je tumačio, da te ploče nisu propisane, da nema nikakvog zakonskog propisa da bi te ploče morale da budu, i prema tome da se ne može nikoga zvati na odgovornost, koji bi te ploče, koje nisu propisane, skinuo (*Ministar unutrašnjih poslova dr. Anton Korošec*: To je mišljenje sudova, a to nije samo moj!). Ja ću to kvitirati, gospodo, ali samo ne mogu razumeti kako to da upravna vlast u tim delima nije mogla videti nikakve izgrede. Jer ja znam, da se kod nas ako je čovek malo poznat, malo glasnije govorio, bio pozvan na odgovornost da je počinio izgred. I zbilja se i po takvom mišljenju ne poziva na odgovornost po policijskim vlastima. (*Ministar unutrašnjih poslova dr. Anton Korošec*: Kad god smo imali takav slučaj, u ponoć, u jedan sat noću, svaki koga sam uhapsio bio je kažnjen.) Molim, molim. Ja, Gospodine Ministre, hoću samo da istaknem da to iziskuje potreba autoriteta državnih vlasti. Budite uvereni, gospodine Ministre, da ja u svakom slučaju, gde god mi je omogućeno štitim ugled Vašeg resora, ma da sam na protivnoj strani. U prvom redu ja uvek gledam ugled države, a onda državne vlasti, a tek daleko iza toga dolazi partija. (Glasovi sa desnice: Dobro je, ako je tako!) Jeste! Ja mislim da nemate razloga meni neverovati, jer ja sam odviše ozbiljan čovek da bih nešto tvrdio što ne stoji.

Taj izgovor da nema propisa da bi se moglo postupiti po njima, gospodo senatori, potseća me na događaje kada sam se vratio iz vojne službe u 1919 godini, dakle posle zaključenog mira. Ja sam slušao da se u mome zavičaju dešavalo dosta neprijatnih slučajeva kojom je prilikom vredan naš veliki pokojni Kralj Petar. Ja sam jednoga sudiju, moga prijatelja, pitao: »Pa kako da ne sudite te ljude za uvredu Veličanstva?«, a on mi veli: »Pa kada mi nemamo ustanovu kojom je zabranjeno Kralja Petra vredati!«. Eto, vidite, kad čovek neće da nađe ustanovu on je neće naći, a kada hoće, onda će je i naći, i ako je bila ustanova općenita kojom se glavar države štiti, a pošto je glavar države bio Njegovo Veličanstvo Kralj Petar, onda je bezuslovno bilo dovoljno osnova da se postupi po njoj.

A i danas imamo propisa da se izgredi ne smeju da čine, a kada neko skida ploču koja označava svojim opštinarima zgradu opštine, sedište opštine, onda držim da je to u najmanju ruku izgred i da bezuslovno i treba da se po tome postupi. Ne mislim da se postupi drakonski, da ne piše »Vreme« opet da sam ja tražio drakonske mere protiv Hrvata, ne, nego samo toliko da se ti ljudi nauče da imaju da poštuju zakone. Ja sam im sam tvrdio: »Ako držite da ta ploča nije umesna da bude ovde, a vi je u po bela dana skinite po vašem predsedniku opštine da time manifestujete vaše stanovište, lepo, mirno bez ikakvih izgreda.

Gospodo senatori, zakonom je propisano da javni beležnici kojih ovde nema ali mi ih imamo, moraju da na svojim kancelarijama imaju izvešenu ploču sa državnim grbom, koja označava njegovo ime, zvanje i sedište. Takvu ploču imade i naš kolega u Klanjcu, javni beležnik, brat narodnog poslanika Ivekovića. (Glasovi sa levice: Člana JRZ.) I njemu je skinuta ta javno beležnička ploča, a ja mislim da onima koji su je skinuli nije smetalo njegovo ime, jer on je tamo domaći, nego je njih smetalo ono oko čega je to ime bilo napisano. I taj gospodin je javio Beležničkoj komori da on ne može da izvršuje zakon jer su mu skinuli ploču a drži da nije uputno da stavlja novu ploču, jer će mu je opet skinuti, a on ne može da kupuje stalno novu ploču. Dakle, vidite, to je jedan zakonski propis da se mora imati ploča, a ta se ploča silom skida. Ja mislim, gospodine Ministre, da se ne bi ponavljala ova pojava, da treba nešto da preduzmete protiv toga. (*Ministar unutrašnjih poslova dr. Anton Korošec*: To je bilo faktično jedna pojava. Tamo su sve napise skinuli, ali zato koga sam uhvatio, taj je dobio kaznu.) To sam ja saznao u javnoj Bilježničkoj komori, kojoj sam ja potpredsednik i gde mi je o tome referisano. (*Ministar unutrašnjih poslova dr. Anton Korošec*: Znam za taj slučaj u Klanjcu! Sada je sve u redu!) Mi smo u Bilježničkoj komori uzeli to do znanja, inače bi morali zvati toga kolegu na odgovornost što ne izvršuje propise zakonske.

Mi smo videli kod poslednjih opštinskih izbora, koliko pažnje i brige posvećuje naš narod svojim poslovima. Njemu je opština najbliža. On bez opštine ne može da živi. On je treba svugda i svagda: hoće nešto da kupi, hoće nešto da proda, hoće nešto da posreduje. Ma šta treba, on treba opštinu. Iz toga je razumljivo, da je njemu stalo do toga, da on ima u toj opštinskoj upravi učešća i stoga je kod te opštine interesovan. U ranije vreme opštine su bile nemirne, bilo je veliko nezadovoljstvo i nije se dopuštao izbor

nego se imenovalo opštinske većnike. To je vreme kušnje prošlo. Izbori su provedeni i mi, hvala Bogu vidimo, da to nikome ne škodi, pa ne škodi ni tamo, gde su u potpunoj 100% većini ili u manjoj većini u upravu došle stranke, koje su protivne i oprečne današnjem režimu. Ima doduše neprilika, nepogoda, neće da se izvršuju zakonski propisi, u opštinskom proračunu, neće da se stavi ono, što je u vezi sa državom itd. itd. I to se nekako preboljuje i stvar prolazi svojim tokom. (*Ministar unutrašnjih poslova dr. Anton Korošec*: Ako nije sve unutra, onda se takav budžet ne odobrava. Mi imamo slučajeve, da po drugi i po treći put ne odobravamo takav budžet!) S te strane ja nemam prigovor. Ja sam se interesovao kod sreskih načelnika i video sam da idu lično i nastojavaju da se udovolji zakonskim propisima i da upozoravaju opštine da im neće biti odobren budžet i da će imati neprilike. Dolazi do toga, da ljudi konačno uvidaju, da to nije pametno. Baš sad mi je pala napamet neprilika zbog ovoga držanja. Pričao mi je jedan prijatelj u Hercegovini, da se uputila jedna veća grupa sirotinje, radnika, pečalbara, da putuje izvan naše države na zaradu i dobiše uverenje od opštine na temelju koga putuju da bi dobili besplatne karte ili uz neznatnu cenu i da bi imali olakšice. Kad su ti ljudi došli na željezničku stanicu, činovnik je video da to uverenje nema propisnog pečata, jer se iz pečata izvadilo ono, što toj gospodi nije konveniralo i činovnik nije tako uverenje priznao. Ti radnici, ta sirotinja marala se vratiti natrag izgubivši tako svoju zaradu, ostavši bez nje. Takvih slučajeva, gospodo, imade dosta, da ovakvim besaveznim harangiranjem pojedini ljudi mora da pretrpe štetu i ja mislim da će ti slučajevi takve štete te ljude po malo i opametiti i da će oni ipak uvideti da to njima samima najviše škodi, ako hoće da se stavlja u opoziciju ne režimu nego državi. (*Ministar unutrašnjih poslova dr. Anton Korošec*: Sad imam izveštaj da imaju sve opštine u državi propisni pečat, a ima nekih opština, koje imaju pored propisnog pečata još i svoje pečate, n. pr. pečat Sv. Jurij. Inače prema izveštajima, koje sam dobio, sve imaju propisne pečate. Treba uvek imati samo strpljenje.) Ja to potpuno uvidam. Bilo je tu i malo tragikomičnih slučajeva. Ja sam video jedan slučaj da su odbornici opštine predložili neki račun da im se potvrdi i isplati. Srez je to vratio zato što nema potpis opštinskog predsednika, nego opštinskog načelnika, što zakon ne poznaje i što nije bilo opštinskog pečata. Ali kad se radi o potrebama, onda su oni preinačili i dali onako kako je propisano. Da se vratim i na tu samoupravu. Kako je u opštini izmenjena dobro ta samouprava i kako smo videli da konačno nema tako velikih trzavica od tih samouprava, ma da su u nekim krajevima u rukama vanparlamentarne opozicije, mislim da bi bilo već vreme da se i gradovima dopusti da i oni pođu na izbore. U gradovima je živalj ipak konzervativniji nego na selu. I ja mislim da bi se u varošima i varošicama našao jedan dobar deo konzervativnog elementa, koji bi ušao u tu borbu za izbore, iako ne bi dobio većinu, on bi dobio makar neznatnu manjinu, i ipak bi bio u tom gradskom veću kao kontrola, kao neki ispravljač, koji bi mogao bar donekle da utiče na poslove u opštini. (Jedan glas sa leve: Možemo li se skoro nadati gradskim izborima, g. Ministre?! — *Ministar unutrašnjih poslova dr. Anton Korošec*: O tome mi još promišljamo da li je bolje ili nije bolje. — Ja se bo-

jim da ste vi optimista i da nećemo imati većinu). Ja mislim da u našim krajevima ne, isto tako kao i u opštinama. Ali razlika je, g. Ministre, što bi u gradovima bio jedan dobar deo većnika koji bi bio realan i pozitivan u svome radu. (*Ministar unutrašnjih poslova dr. Anton Korošec*: Kad se smire opštine, onda ćemo sigurno misliti i na to. Ne možemo tako slepo da podemo). Mi ne mislimo da podemo slepo, nego vremenom da se to izvrši. Do sada su u gradovima imenovani većnici i oni vrše svoje poslove ozbiljno i u duhu lojalnosti i u duhu temeljnih državnih zakona. Ali kad bi došli na to mesto izborima drugi ljudi, ja mislim da tu ne bi bilo nikakvog potresa, i da to ne bi moglo škoditi ugledu države. Na koncu neka se dopusti ljudima da upravljaju i da pokažu šta mogu. Mi znamo iz iskustva da mnogi i mnogi, dok su na neodgovornom mestu, znaju govoriti, vikati i podbadati. Ali kad im se poveri uprava, kad im se ona dade u ruke, i kad su svesni da nose odgovornost za tu upravu, onda mnogi i mnogi će pomisliti što će govoriti i što će raditi. I to im uliva nade da ne bi bilo zlo kad bi se dopustilo gradovima da budu upravljani po onima, koji bi bili odabranici onih građana. Tome dosledno bilo bi i poželjno da g. Ministar unutrašnjih poslova posveti pažnju i pitanju velikih banskih samouprava, u posve drugom pravcu nego li je to u onom amandmanu koji nam je izvoleo ovde čitati. U onom amandmanu veli se da bi to imalo biti u duhu uproščavanja poslova, u duhu prenosa poslova od centrale na samoupravne jedinice. Ali ipak, u ovome predlogu, kako je izneseno ovde u amandmanu, niti se znade u kome bi okviru te samouprave bile provedene, niti imamo mi učešća niti mogućnosti da kod toga sudelujemo. To će biti prepušteno samo uvidavnosti Kraljevske vlade, odnosno g. Ministra unutrašnjih poslova, koje poslove misli da bi se moglo preneti na banovine i na koje banovine. Ja nasuprot tome mislim da bi bilo potrebno, da to iziskuje princip našeg narodnog jedinstva, da se to pitanje reši jedinstveno za čitavu državu. (*Ministar unutrašnjih poslova dr. Anton Korošec*: Postepeno!) Ne postepeno, nego najedanput za čitavu državu. Ja sam dobro razumeo g. Ministra kad je tvrdio da ima za to razloga, da su ti razlozi u tome što mi nemamo do sada u svima delovima države jednako provedene samouprave; da su tu bili različiti sistemi, pa se ne bi moglo odmah uvesti ovako nešto novo, nešto slobodarsko. Ja ne bih bio toga mišljenja. O tome bi se moglo govoriti ranije; ali, otkako su uvedene banovine, i to na čitavoj teritoriji najedanput, od onda do danas naš narod se već privikao tom načinu upravljanja i, prema tome, to ne bi njemu činilo nikakve poteškoće, kad bi se ta delatnost, koja već postoji, proširila. Niti bi to narodu bilo neprijatno, niti bi bilo poteškoća sa koje bilo strane; a udovoljilo bi se tome principu da budemo svesni, da u svima delovima države živimo po jednakim propisima i u tom pogledu. (*Ministar unutrašnjih poslova dr. Anton Korošec*: Mi mislimo da, na primer, prenesemo učitelje na banovine. Ministarstvo i ne poznaje učitelje, a treba da kaže da li će neko od učitelja da dode iz Osijeka u Zagreb i tome slično. To najpre treba da se prenese na banovine, i takve stvari ćemo, mislim, najpre preneti na banovine. A vi ćete uvek imati pravo javne kritike.) U tome je razlika, g. Ministre, što će ta naša kritika dolaziti post festum. Mi bismo više voleli kad bismo mogli da se služimo našim pravom tako da mi možemo kritikovati zakonski predlog, da možemo izno-

siti svoje opaske i svoje protivpredloge, pa da tako damo prilike g. Ministru unutrašnjih poslova da te predloge i protivpredloge prispodobi i da iz svega toga nade onaj materijal za koji drži da je najbolji i najpovoljniji. Time bi se udovoljilo i parlametarnom principu da se ovako važne promene u našem životu da se pitanja od tako velikog značaja ne rešavaju ovako samo kancelarijski, nego da se rešavaju uz puno sudelovanje Narodnog pretstavništva.

Ja znam, gospodo senatori, da će ovaj moj apel ostati glas vapijućeg u pustinji, ali ja sam ipak morao da iznesem ove opaske nas iz opozicije, da se ne bi posle kazalo da smo mi mučke odobrili sve što se radi time što nismo prigovarali i iznosili svoja mišljenja. Kad bi se radilo o konkretnom zakonskom predlogu, onda bismo imali zgode da o tome podrobnije govorimo, što bi sada bilo potpuno deplasirano, kada nemamo pred sobom nikakvu zakonsku osnovu.

Iz ovih razloga, mi sa levice ne možemo da odobrimo budžet g. Ministru unutrašnjih poslova. (Odobranje na lelici.)

Претседник др. Желимир Мажуранић: Реч има сенатор г. др. Алберт Крамер.

Dr. Albert Kramer: Gospodo senatori, neka mi bude dozvoljeno unapred da izjavim da se slažem sa Gospodinom Ministrom unutrašnjih dela kada je kazao da u Dravskoj banovini ima nacionalista na svima stranama. Mi jugoslovenski nacionalisti smo poslednji, koji bi za sebe tražili neki nacionalistički monopol, ali isto je tako tačno da ima tamo nacionalista i nacionalista: jedni su jugoslovenski nacionaliste, drugi su slovenački nacionaliste. I kad bih ja tražio od naših političkih protivnika gospode iz Jugoslovenske radikalne zajednice da se deklariraju u Dravskoj banovini kao jugoslovenski nacionaliste, oni bi to sa ogorčenjem od sebe odbili. (**Fran Smodej:** Kad su to odbili? — Graja.)

Gospodo senatori, govoriti u budžetskoj diskusiji o resoru Ministarstva unutrašnjih poslova vrlo je teška stvar, teška je zbog toga, jer čovek ne zna gde bi počeo. Osobito kad svaki od nas pomisli na prilike u svome domaćem kraju i na materijal koji mu se u toku godine o tim stvarima nakupio. Zbog toga ja neću iznositi pojedinačne slučajeve, i zadržaću se samo na nekim načelnim pitanjima.

Pitanje komasacije, o kome je govorio G. Ministar unutrašnjih poslova, povlači se još od 1933 godine kroz našu državnu politiku. U zakonu o opštinama je bio postavljen princip velikih opština. Nažalost taj princip nije izveden. Ali u Dravskoj banovini, gde je postojala atomizacija opštinske organizacije, gde smo imali 1.500 opština sa milion i nešto više pučanstva, ipak je uspelo, da se je broj opština dosta realno i korisno reducirao. Pri tome su bile učinjene, priznajem, mnoge greške, jer se je prekomasacija izvršila u velikoj žurbi zbog pretstojećih izbora. Bila je danas potrebna izvesna korektura. Bilo je potrebno da se tamo gde su učinjene greške protivu izvesnih geografskih prilika, protivu volje naroda, protivu saobraćajnih prilika, da se te pogreške isprave. Zato su dobijali Ministri unutrašnjih poslova ovlašćenja u Finansiskom zakonu. Ali, gospodo, kad je došao na krmilo ovaj režim pristupilo se reviziji tih komasacija iz prvenstveno partiskih interesa. Ne kažem u

svima slučajevima, ali svakako u jednom velikom broju slučajeva.

Ja neću sada da iznosim tužbe u pogledu tako zvanih seoskih opština. Bilo pa prošlo! Kada je lanjske godine ponovo traženo takvo ovlašćenje mi smo imali u Senatu jednu interesantnu raspravu. Ja sam nastupio protivu toga ovlašćenja. Onda se digao G. Pretsednik vlade i kazao da ne razume, kako može Kramer da se bori protivu jedne stvari koja je potrebna da korigiramo teške greške učinjene u našoj unutrašnjoj politici, u kojoj se iz nekih posebnih računa išlo tako daleko da su varoši i sela ujedinjavani i tako stvarani nemogući odnosi među gradskim i seoskim slojevima.

G. Pretsednik vlade naveo je nekoliko slučajeva. Kazao je: Mi trebamo ovlašćenje da takve i takve greške popravimo. — Ja sam rekao: Gospodine Pretsedniče, ako je to tako onda bi moglo biti govora o novom ovlašćenju. Ali ja sumnjam. Moja sumnja, gospodo, bila je potpuno opravdana. Na osnovu lane produženog ovlašćenja u Dravskoj banovini poništena je samostalnost sviju naših varoši i varošica. Nijedna varoš, nijedna varošica u Sloveniji, a među varošima ima takvih koje imaju svoja gradska prava po 700 godina, nije ostavljena za sebe. Baš u našim varošima počeo je urbanistički rad, počelo se malo gledati na higijenske uslove, na građevinske uslove, na cestne prilike, na uređenje ulica itd., ali usred tog urbanističkog stremljenja dolazi prekomasacija i ujedinjenje seoskih opština sa tim varošima i varošicama. (**Dr. Fran Šaubah:** Da li Vam je žao nemškutarskih gnezda?) To je vrlo lepa konstatacija, gospodine veliki župane. Za Vas su Kamnik, Kranj, Lcž, Laško, itd. nemškutarska gnezda?!

Svaki čovek, koji se interesuje za napredak naroda mora duboko da žali takav postupak. Moramo da ga žalimo još iz jednog drugog razloga. Ukaz o tim prekomasacijama izdat je nakon isteka roka ovlašćenja, koji je iznosio šest meseci. Rok toga plaćanja protekao je 30 septembra, a tek 11 oktobra u „Službenim novinama” objavljen je Ukaz o komasaciji za 86 slučajeva. (**Fran Smodej:** Toliko grešaka ste napravili da ih je trebalo popravljati.) Naravno, Ukaz nosi doduše datum 1 septembra. Formalno je dakle Ukaz datiran u okviru zakonskog roka. Ali, gospodo, ti ukazi su konstitutivni akti i oni ne mogu da vrede, ako se objavljuju posle isteka zakonskog roka za njihovo izdavanje. Ako bi to bilo drukčije onda bi mogla Kraljevska vlada i danas objaviti Ukaz o nekoj komasaciji sa datumom od 1 septembra 1937 god.

Ja duboko žalim da je g. Ministar unutrašnjih dela te Ukaze potpisao i izvršio jednu komasaciju, koja znači jednu tešku štetu u našem narodnom razvoju.

Gospodo, sa nekoliko reči hteo bih da se osvrnem na delovanje političkih vlasti. Ja, naravno, moram da iznesem primere iz svoje neposredne okoline, ono što sam znam, što sam sam video. Sistem političkih kazni danas se primenjuje prema političkim protivnicima na jedan način koji nikada, gospodo, u našoj državi nije postojao. Kod nas policija uzima pod svoju naročitu pažnju omladinsku organizaciju Jugoslovenske nacionalne stranke i dolazi, sasvim protivzakonito, i na odborske sednice, za koje ne postoji ni dužnost da se prijave, ni pravo policije da na njima učestvuje. A zbog postupanja na takvim odbor-

skim sednicama, članovi tih odbora kažnjavaju se kaznama koje su upravo svirepe. Tako su učesnici na jednoj sednici Omladinskog odbora JNS u Ljubljani kažnjeni ovako: Predsednik sa 5000 din. i 30 dana zatvora. Takvu kaznu izriče sud već za jedno prilično teško delo. Tajnik je kažnjen sa 1000 dinara novčane kazne i 10 dana zatvora, a svi ostali mladići koji su uzeli učešća na toj sednici jedne nacionalne organizacije, koja nije komunistička, nije boljševička, nije protivdržavna, nije separatistička, ostali učesnici kažnjeni su svaki po 500 dinara ili 10 dana zatvora. Po srezovima ta omladina, koja smatra da je bolje da radi na nacionalnom poslu nego da se predaje separatističkim i boljševičkim agitacijama, kažnjava se sa po 500 dinara novčane kazne. Za sudelovanje na organizacionom poslu. Tako je u Škofjoi Loki gde je i g. Pucelj držao ovim mladićima predavanje, predsednik omladina kažnjen sa 10 dana zatvora i 1000 dinara novčane kazne. (Dr. Josip Nemec: Pogibelj za državu!) U tim krajevima, gospodo, policija postupa sasvim kao egzekutivni organ klerikalnih partiskih sovjeta.

Kako se poštuje zakon, evo jedan primer. Upravnik ljubljanske policije držao je u policijskom zatvoru 32 dana tri člana Narodne odbrane, protiv kojih je neko podneo prijavu da postoji sumnja kako su oni spremali atentat na Ministra unutrašnjih dela. Medutim kazneni postupak izričito naređuje da policija sme držati osumnjičenog samo tri dana u zatvoru i onda ga mora predati redovnom sudu. Nakon 32 dana ti mladići predati su sudu, i akt je išao u Beograd Državnom sudu za zaštitu države, koji je našao da uopšte nema razloga za postupak protiv njih. (Fran Smodej: Nema dokaza. — Dr. Josip Nemec: A šta bi Vi radili, gospodine Smodej, da Vas neko uhapsi bez dokaza.) U prikazanom slučaju morali su branitelji predati tužbe na Kazneni sud protiv policiskog direktora, koji je držao osumnjičene u policiskom zatvoru te ih nije hteo predati sudu.

Ljubljanska policija postupa protiv nacionalističke omladine tako kao da su tu sami zaverenici protiv države i nacije. Ta policija, gospodo, iz partiskih razloga ne ostaje ni pred vratima organizacija i ustanova u koje se ona uopšte nema zakonskog prava mešati. U mestu Šiška, kraj Ljubljane, Električna zadruga ima spor sa Ljubljanskom opštinom u pogledu cene elektrike. Većina odbora napravila je aranžman sa Ljubljanskom opštinom, koji je na štetu članova dotične zadruge. Većina zadružnika odlučno je ustala protiv tog ugovora i tražila Glavnu skupštinu Zadruga da se Odboru izreče nepoverenje. Gospodo, ta većina nije mogla doći do reči, jer je policija intervenisala i neke prijavljene govornike sprečavala, da u svojoj zadruzi, nad kojom policijska vlast u opšte nema prava nadzora, da dođu do reči.

Mi imamo, gospodo senatori, u Ljubljani aferu sa Odborom za podizanje spomenika Kralju Aleksandru. Ja sam o tom govorio u Finansijskom odboru i neću govoriti o razlozima, kako je došlo do toga, da je Banska uprava raspustila taj Odbor, koji je sakupio jedan i po milion dinara. (Ministar unutrašnjih poslova dr. Anton Korošec: Nije raspušten nego je podneo ostavku. To je spor umetnika, a sad Vi to hoćete ovde upotrebiti). Banska uprava je tražila da joj se izruči novac i upravnik policije je blagajnika, koji je državni činovnik, zvao i kazao: „Dok ne izručite novac, bićete svaki dan kažnjeni sa hiljadu dinara“! Taj Odbor za spomenik je čisto privatna ustanova i

po Zakonu Banska uprava, dok nije sa novcem urađeno nešto zlo ili opšte nešto nedozvoljeno, nema nikakvog prava da se umeša. Uspeh imenovanja komesara za spomenik Kralju Aleksandru i pokušaj da se uzapiti sakupljeni novac, jest taj, da je rad na tom patrijtskom poslu prestao već nekoliko meseci. Vidite, gospodo, kako to daleko ide. Ja sam spreman o tom opsežnije govoriti, jer imam akta o tom.

Gospodo senatori, kako daleko ide policijska prisмотра, pod kojom se svi nalazimo, evo. Vam jednu malu sličicu. Na Božić se prave tako zvane božićnice za siromašnu decu, pa tako i naše organizacije pripremaju te božićnice. Čak i te božićnice za decu ne mogu biti bez policijskog organa. Treba znati da su tu u pitanju mala deca. (Fran Smodej: Ima i drugih a ne samo dece.) Jednom sam ja došao na takovu priredbu i kazao sam, sad nam fali samo policijski komesar. Gospodin, koji je sedeo kraj mene, kaže: „Molim, Gospodine Ministre, ja sam taj“. To je, gospodo, jedan karakterističan slučaj koji dokazuje kako policija sve napore koncentriše oko toga, kako bi stalno posmatrala, što rade jugoslovenski nacionalisti, — pa onda nije čudo, da za druge važnije stvari ostaje premalo vremena i premalo ljudi. (Dr. Josip Nemec: Počasna straža!) Jest, i ja imam mnogo puta detektivsku počasnu stražu.

U ovogodišnjem Finansijskom zakonu g. Ministar unutrašnjih poslova dao je jednu posebnu odredbu u kojoj traži, da se opozove interpretacija odredbe Zakona o opštinama, u kojoj su postavljeni uslovi za razrešavanje opštinskih odbora i predsednika opština. Mi smo u Finansijski zakon uneli izvesne garancije, da ne bi policijska vlast mogla po svome četu da razrešava izabrane opštinske odbore i osobito opštinske predsednike, jer ranije, pozivom da je bilo nekog nereda u općinskoj upravi, moglo se lako razrešavati i predsednike i općinske odbore. U Finansijski zakon smo onda uneli odredbu da se mogu predsednici opština i odbornici razrešavati samo kad su počinili neko nečasno delo koje se kažnjava po kaznenom zakonu, nepošteno delo na štetu opštine i svog položaja. Ja sam znao, da to kod nas neće mnogo pomoći. I zbilja nije to zadržalo Kraljevsku banku upravu u Ljubljani da mirno i dalje ne razrešava „nepoćudne“ predsednike općina jednog za drugim, no sada s tim da su svakog optužili zbog zločina nećasnih dela, i po propisu § 52 Finasijskog zakona predavali ih sudovima. I tako je uz razrešenje usledila jedna hajka u novinama, proglasili su ih za velike lopove i gaunere i za prave propalice. Ali kad su sudovi uzeli stvari u sudenje, ni u jednom slučaju, gospodo, ni u jednom slučaju, ja podvlačim, nije uspelo... (Ministar unutrašnjih dela dr. Anton Korošec: A koliko je bilo takvih slučajeva?) Bilo ih je mislim 29, među njima vrlo značajni, od gospodina Pirca u Kranju, Gospodine Ministre, pa do gospodina Križnarja u Stražišću, koji je bio ništa manje nego tri puta razrešen, i svaki put ga je sud oslobodio. U nijednom slučaju sud nije pronašao da bi ma jedan od tih ljudi počinio delo koje bi se moglo kvalificirati kao nečasno delo, ali naravno ti ljudi nikada satisfakcije dobili nisu, jer su međutim raspisani novi izbori i oni čak nisu mogli ni da se kandidiraju. Gospodine Ministre, ja apeliram na Vas, da takve prakse u buduće ne dozvolite više.

Kako se sa jugoslovenskim nacionalistima obraćunavalo ja sam izneo nekoliko slučajeva u Finansijskom odboru, ne znam da li se je Gospodin Ministar

za njih zainteresirao. Imam tu jedan mali protokolčić partiskog odbora JRZ u jednom malom kraju, Maloj Nedelji. Uoči sednice općinskog veća traži taj odbor za trojicu malih opštinskih službenika, — sa izričitom motivacijom da su Sokoli, dvojica Sokoli a treći član pevačkog sokolskog zbora, — da se oni odstrane iz općinske službe. Sutradan opštinski odbor JRZ promptno izvršava ovu odluku. Imamo mnogo takvih sličica za partizanstvo koje se dopušta u službi. U Dravskoj banovini se u raspisima za općinske službe izričito traži kao kvalifikacija, da kandidat mora biti iskreni pristaša JRZ. (**Fran Smodej**: To je samo insekt. Zar tražite Vi za inserate cenzuru?) To je službeni raspis za opštinsku službu.

Ja upozoravam g. Ministra na skandal koji se dogodio sa raspustom Jugoslovenskog naprednog akademskog društva „Jadran“ u Ljubljani. To je najstarije društvo na ljubljanskom univerzitetu. Društvo je preuzelo nacionalističku tradiciju nekadašnjih naših društava na tudim univerzitetima. Ovo društvo nije nikada ni sa kakvom politikom imalo veze. U društvu nisu bili samo pristalice naše stranke, nego i drugih političkih grupacija. Društvo je bilo glavni nosilac jugoslovenskog pokreta među ljubljanskim studentima. Ovo je društvo brojilo ove godine, mislim, oko 300 članova. Pod vodstvom društva nacionalni akademičari na Ljubljanskom univerzitetu u svim akademskim organizacijama uspevali su da dobiju ili jaku grupu ili kao što letos na juridičkom fakultetu čak i većinu. To je društvo osobito bilo pri srcu Blaženopočivšem našem Kralju. Već nazad više nego 10 godina pokojni Kralj je svake godine preuzimao protektorat nad reprezentativnom priredbom toga društva i primao deputacije toga društva i stalno im govorio: Omladino jugoslovenska, budi junačka i ne padaj u kompromise nego čvrsto stoj na nacionalističkoj misli. Na ovogodišnjoj proslavi, pod pokroviteljstvom Nj. Vel. Kralja i Nj. Vis. Kneza Namésnika predsednik društva kazao je da posle 17 godina, otkako je društvo prvi put priredilo svoje reprezentativno veče, nije očekivao da će danas, posle 17 godina, jugoslovenska nacionalna misao biti proglašavana za heretičnu. Moguće nije trebao predsednik društva da tako govori baš na jednoj reprezentativnoj priredbi, ali, gospodo, to sigurno nije nikakav greh ili zločin. Međutim što se dogodilo? Odmah sutradan predsednik društva kažnjen je sa 500 dinara, a banska uprava je pohitala da to društvo, zbog političkog delovanja raspusti. U Beograd je javljeno da je to društvo raspušteno zbog političke demonstracije, jer je u prisustvu italijanskog konsula bilo govora o stvarima koje su mogle da uvrede italijanskog konsula. Predsednik društva je naime rekao i to da hoćemo ostati verni našim prijateljima sa kojima smo se borili za slobodu i nezavisnost. Dotični policijski organ je zaboravio da je u redu tih prijatelja bila i Kraljevina Italija. Ja Vas pitam, Gospodine Ministre, je li mislite da je dobro goniti nacionalističku omladinu? Ja mislim da je to štetno. (**Ministar unutrašnjih poslova dr. Anton Korošec**: Unutrašnja politika ne sme se napadati na jednom takvom zboru.) O tome nije bilo reči. (**Ministar unutrašnjih poslova dr. Anton Korošec**: Onda niste dobro čuli!) Sa mnim su sedeli ugledni ljudi, onaj ko Vam je to rekao slagao je. (**Ministar unutrašnjih poslova dr. Anton Korošec**: Takav imam izveštaj.) Ja Vas pitam je li zdravo da tu nacionalističku omladinu, koja neće u klerikalce, sada gonimo na drugu stranu? Kamo je uputiti?

Ja Vas to pitam, a Vi, Gospodine Ministre, vrlo dobro znate kakav je tu odgovor. (**Predsednik Vlade dr. Milan Stojadinović**: Niste Vi samo nacionalni u ovoj zemlji; u tome je cela stvar. Dosta s tim nacionalnim monopolom. Samo ste Vi nacionalni, a mi antinacionalni i anacionalni. — **Dr. Josip Nemeč**: To nije kazano! — **Fran Smodej**: Dedukcija govora, prema čemu izgleda da je šaćica ljudi nacionalna, a cela država, po vašemu, je antinacionalna. To je dedukcija! — **Dr. Josip Nemeč**: Kad je itko kazao da smo samo mi nacionalni? — **Fran Smodej**: Tako izgleda iz vaših govora.)

Predsednik dr. Želimir Mažuranić: Izvolite nastaviti svoj govor, gospodine senatore. Molim gospodu da ne upadaju.

Dr. Albert Kramer (nastavlja): Gospodo, ja bih hteo da kažem još nešto o pitanju samouprava. Amandman, koji je predložila Kraljevska vlada, a sada kada sam čuo Gospodina Ministra unutrašnjih poslova, još više to potvrđuju njegove reči, nema nikakve veze sa samoupravama, a najmanje sa narodnim samoupravama. Predviđa se samo neka dekoncentracija državne vlasti. G. Ministar unutrašnjih poslova kaže, naprimer, za učitelje. (**Ministar unutrašnjih poslova dr. Anton Korošec**: To je samo jedan primer.) Oni će biti predati banovinama. Kada bi prilike bile normalne, ja bih rekao da je taj princip, koji je već u Vidovdanskom Ustavu bio predviđen i koliko znam imenovanje učitelja delomično je tada predato velikim županima, dobar. Ali, danas se bojim, da će prenašanje takvih kompetencija biti izvršeno samo u cilju da mogu na terenu pojedini gospodari, pojedine subaše, da ih tako nazovem, još više vršiti partijsku vlast. Do sada se u čitelskom pitanju moglo još bar nadati da će se naći neko ko bi popravio nepravdu počinjenu prema jednom sokolu. Preneti ovo na bana u Ljubljani, znači da će ubrzo još i ostali jugoslovenski sokoli nacionaliste odleteti na ona mesta, koja nisu opasna u pogledu njegovog sokolskog rada. (**Dr. Grga Anđelinović**: A zašto soko ne bi mogao da odleti?!)

Ako dobije, mesto g. Magaraševića, g. Natlačen vlast da postavlja učitelje, s time narod nema nikakve veze, a samouprava nikakvog posla. Problem samouprava je sasvim drugi. Ja ponovo molim i tražim, jer je taj program najuže vezan sa problemima naše unutrašnje konsolidacije, da vlada, koja ima na raspoloženju dobro izrađen elaborat još iz godine 1933, svoje studije oko uvođenja pravih banovinskih samouprava privede kraju, i da pristupi njihovom uzakonjenju, pa makar tražila da to učini uredbom u saradnji naročitog parlamentarnog odbora. Bez tih narodnih samouprava nećemo moći da pristupimo našoj unutrašnjoj konsolidaciji, jer nemamo ništa što bi mogli pokazati svima onima koji sa većom ili manjom opravdanošću traže decentralizaciju našeg državnog života i veće obzire prema našim pokrajinskim interesima i odnosima pojedinih krajeva naspram državne celine. Dok to ne bude, gospodo, dok ne bude banovinskih samouprava, ne može biti ni govora o konsolidaciji, o ravnopravnosti i o sporazumima.

Ja ni u ovogodišnjem budžetu Ministarstva unutrašnjih dela, ni u odredbama koje su unete u Finansijski zakon ne vidim nikakve garancije, pa čak niti kakve težnje za boljom administracijom, za boljom unutrašnjom upravom, pa zbog toga ne mogu ni glasniti za ovaj budžet (Odobranje na levlci).

Претседник др. Желимир Мажуранић: Има реч Министар саобраћаја г. др. Мехмед Спахо.

Министар саобраћаја др. Мехмед Спахо: Ја сам се, господо, јавио за реч више ради личног објашњења, јер је сенатор г. Немец поменуо моје име у вези са једном упадицом, која је пала на јучерашњој седници.

Г. Немец је испоручио једну поруку г. Јове Загорца, народног посланика, у којој је он демантовао, да је предводио демонстрације против Конкордата у Сарајеву. Ја, господо, мислим да за ту чињеницу, коју сам ја овде казао, има и сувише много сведока, а да би је требало доказивати. У осталом ствар је пред судом. Али није само то, него два жандармеријска официра, којима ми сигурно морамо поклонити пуну веру, исказали су пред судом, према обавештењу које сам данас добио, да је г. Загорац, после одржаних демонстрација, делио и награде онима, који су учествовали у тим демонстрацијама.

Истрага се, господо, води код суда и она ће показати, да ли сам ја имао право, или онај, који је тврдио да није учествовао. Стотине и стотине сведока виделе су г. Загорца као коловођу пред тим демонстрацијама и они ће сигурно све то потврдити. А, господо, случајеви као што је овај Јове Загорца, нису осамљени, њих је било и на другим местима; ја нећу да их помињем, али оно што сам рекао, ја сам спреман и да докажем несумњивим доказима.

Претседник др. Желимир Мажуранић: Има реч сенатор г. Фран Смодеј.

Фран Смодеј: Господо senatori, ја ћу да се осврнем само на неколико тврђи поштованог г. предговорника сенатора др. Крamera. Г. др. Кramer, па и г. Pucelj, тврдили су да су се комасације општина у Dravskoj banovini вршile по партијским интенцијама и само из партијских разлога. (Ivan Pucelj: Тачно је! У великој већини!) Ја морам да тврдим ово: г. др. Kramer чак је тврдио да су вароши у Sloveniji потпуно разиране. Међутим ја констатујем да је тачно да су раније неке вароши и околне општине спајане баš по nacрту и плану који сте ви извели а то против volje народа и околних општина. Naprotiv, када је дошла садашња Vlada nijедна општина nije komasirana, nijедна општина nije спојена са другом без да се пита народ. Savim демократски svуда је већина одлучила. I да је требало толико komasirati, то је баš доказ како сте ви radili против volje народа.

Desilo se на пр. у мом родном крају Sv. Martinu у Rožnoj dolini, то је једна општина oivičena samim planinskim zemljištima у једној котлини, и од pamtiveka bila је samostalна општина, pošto би иначе у protivном случају ljudi morali да idu преко planina ако hoće да idu у другу општину тј. у ону општину којој сте је ви прикључили. А то сте učinili само ради toga pošto је она друга општина раније била у рукама JNS, а прикључена општина у рукама SLS, прикључили сте је једној другој општини која је раније била ваша, а сада је наша. (Ivan Pucelj: Oнда recite право: učinili smo. Vama uslugu! — Glasovi: Od uvek је била у JRZ.) Ne, JNS, а сада је у JRZ. (Smeh).

А сада бих ustvrdio то: ако се каже да се nacionalна omladina proganja ја кажем, да је то, vrlo lepo изражено, велика neistina. Nijедан човек ради nacionalnoga akta nije био казњен. Али nemojte ви misliti да ви, који се zovete nacionaliste, да imate patent да

smete raditi против zakona и да вас zakon не сме казнити.

Radi spomenika Velikom Kralju Aleksandru у Ljubljani meni је stvar koliko poznata. Više puta по тој ствари razgovарао сам у Ljubljani и svi су mi rekli да је то само једна raspra između umetnika и да ту нема никакве političке pozadine. Većina је zato да се primi nacrt једнога од najvećih evropski priznatih umetnika profesora Plečnika. а други су, razume се, protiv. (Pretsednik Vlade др. Milan Stojadinović: Zato što Plečnik nije у JNS!) Prematome ту нема ništa političkoga.

Pala је овде реч у generalној debati, а ја сам sebi rezervisао право да на неке ствари odgovорим, у specialној debati, naime, nama је rečeno: ministri се pozivaju на нас као на primer kad кажу: „Pa то ste vi radili!“ Ја морам на то да odgovорим: nemojte misliti да ми вас, који priznajete да ste diktatorski radili, uzimamo за primer. Oнда када је био г. др. Korošec на vladi, žalbe nije било. Tek када ste vi došli, došle су žalbe. Mi не uzimamo вас за primer nego samo кажемо да ви који ste ovako radili nemate kvalifikacija да се тужите на нас. (Pljeskanje и odobravanje на desници.)

Pretsednik др. Želimir Mažuranić: Pošto нема više prijavljenih govornika, завршен је pretres. Sada prelazimo на glasanje. Glasaće се sedenjem и ustajanjem по partijama.

Molim г. izvestioca да прочита partiju 373.

Izvestilac Fran Smodej прочита partiju 373.

Pretsednik др. Želimir Mažuranić: Gospoda која primaju pročitanu partiju 373, neka izvole sedeti, а gospoda која не primaju, neka izvole ustati. (Većina sedi.) Pošto većina sedi, objavljuјem да је partija 373 primljena.

(За овим је Senat, glasajući sedenjem и ustajanjem о свакој pojedinoј partiji, у smislu čl. 102 Ustava и § 67 Zakona о poslovnom redu у Senatu, primio većinom glasova ceo budžet rashoda Razdela VII — Ministarstva unutrašnjih poslova, и то од partije 374 до zaključно partije 417.)

Pretsednik др. Želimir Mažuranić: Objavljuјem да је Senat primio budžet Ministarstva unutrašnjih poslova.

Gospodo, prelazimo sada на pretres budžeta rashoda Razdela IX — Ministarstvo vojske и mornarice.

Reč ima gospodin Ministar vojske и mornarice.

Министар војске и морнарице армиски генерал Љубомир Марић: Господо senatori, Imam част изаћи пред Вас са предлогом буџета расхода Министарства војске и морнарице за буџетску 1938/39 годину који износи 2.772,165.957 динара и показује у односу на садашњи буџет расхода Министарства војске и морнарице повишење од 313 милиона динара.

Овај предлог примљен је у Народној скупштини и Финансиском одбору Сената без и једне измене па чак и без иједне примедбе у погледу његовог износа и састава.

Првобитни пројекат овога предлога буџета био је изражен цифром од 2.947,800.000 динара и свакако да би у овом износу боље одговарао стварним потребама војне силе, као и времену и приликама у којима се налазимо. Али, водећи рачуна о финансиској моћи наше Отаџбине и уважавајући потребе и других ресора, а нарочито оних, који ма и посредно и непосредно доприносе

јачању потенцијала наше војне силе, и најзад имајући у виду и потребу уравнотежења целог државног буџета без прибегавања новим наметима, ја сам пристао да првобитни, стварно потребни прорачун, сведем на суму од 2.772,165.957 динара, и са тако склопљеним прорачуном и предлогом излазим данас пред вас.

У погледу техничке обраде, при изради овога предлога, нашао сам за потребно да отступим од досадашње праксе, по којој су издаци за Ваздухопловство знатним делом показивани по разним партијама и позицијама намењеним сувоземној војсци. Ово је чињено из разлога, да би Ваздухопловство било независније у погледу употребе додељених му кредита, као и да би се имала боља прегледност напора који се чине на поједине гране војне силе. — Сем тога, на овај начин ће се и сама администрација упростити и олакшати.

Према овоме, овај предлог буџета расхода Министарства војске и морнарице за 1938/39 годину садржи пет глава: војска, ваздухопловство војске, цивилно ваздухопловство, морнарица и гранична трупа.

У свакој глави изнети су редовни лични и материјални расходи, а код војске, ваздухопловства и морнарице још и ванредни расходи.

За покриће ових расхода предвиђене су суме по појединим главама као што иде:

- 1) **За војску:**

За редовне расходе . . .	1.542,101.000
За ванредне расходе . . .	524,908.000
Свега	2.067,009.000
- 2) **За ваздухопловство војске:**

За редовне расходе . . .	324,136.000
За ванредне расходе . . .	23,110.000
Свега	347,246.000
- 3) **За цивилно ваздухопловство:**

За редовне расходе . . .	23,361.000
--------------------------	------------
- 4) **За морнарицу:**

За редовне расходе . . .	199,342.000
За ванредне расходе . . .	26,023.000
Свега	225,365.000
- 5) **За граничну трупу:**

За редовне расходе . . .	109,184.957
Свега за редовне расходе	2.198,124.957
Свега за ванред. расходе	574,041.000
Укупно Динара	2.772,165.957

Преглед расхода

Овим предлогом предвиђени су расходи као што иде:

I — Лични расходи

Лични расходи у овогодишњем буџету износе укупно 726 милиона динара округло и већи су за 59 милиона динара од досадашњих. Ови лични издаци служе за подмирење личних потреба војске, ваздухопловства, морнарице и граничне трупе.

Пошто је бројно стање редовског — променљивог — особља углавном остало исто, то је повећање личних расхода пало на официрски, чиновнички и подофицирски кадар. Овде су издаци увећани:

— законским обавезама према онима који су стекли право на унапређење и на повишице јачим додацима;

— законским наградама одликованих Карађорђевог звездом;

— специјалним додацима трупним — стројевим официрима;

— специјалном помоћу новопроизведеним официрима;

— повећањем личних и породичних додатака и плата по решењу Министарског савета М. С. Бр. 792, 793 и 794 од 6 октобра 1937 године;

— нешто већим увођењем нових официра, чиновника и подофицира но што је расход истих, што се код нас још мора чинити за извесно време, јер ми немамо још оно што је законски прописано формацијом мирнога доба;

— повећањем броја официра који пролазе кроз разне школе и курсеве за добијање више спреме и за јачање специјалности;

— повећањем броја времена трајања вежби за службе у којима се способност мора уздићи на степен вештине;

— појачањем стручног особља у војно-техничким заводима војске, ваздухопловства и морнарице, те да би ови могли радити са потребним капацитетом.

Лични расходи код сувоземне војске износе 515 милиона динара округло и повећани су у односу на текући буџет за округло 43.5 милиона динара.

Лични издаци ваздухопловства војске износе нешто испод 62 милиона динара и у односу на те расходе у садашњем буџету повећани су за непуних 10.5 милиона динара. Наше ваздухопловство је у пуном развоју и захтева бржи темпо попуњавања са стручним особљем, због чега је дошло и ово релативно јаче повећање личних издатака но код осталих делова војне силе.

Лични издаци цивилног ваздухопловства износе 725.000 динара округло и у односу на овогодишње издатке повећани су за 250.000 динара округло.

Лични расходи морнарице износе 55.5 милиона динара округло и повећани су за округло 3 милиона динара.

Лични расходи граничне трупе износе 93 милиона динара округло и повећани су за 2 милиона динара округло.

II — Материјални расходи

Материјални расходи по свима гранама заједно са ванредним износе 2 милијарде и 46 милиона динара округло и у односу на ове расходе у текућој буџетској години повећани су за 253,5 милиона динара округло. Али, ако се узму у рачун и накнадни кредити по артилериско-техничкој грани од 70 милиона динара и по економској грани од 25 милиона динара, онда су стварни расходи предложеног буџета већи само за 158.5 милиона динара.

Главна повећања и узроци тих повећања код појединих глава су, и то:

1) Војска:

Код војске су предвиђени следећи расходи:

— Код ђенералштабне гране

Материјални расходи буџетом се предлажу у суми од 31,223.000 динара која је за 611.000 динара већа од суме у садашњем буџету.

повећање пада углавном услед потребе појачања наставне активности, где спада и позив резервних официра и обвезника на вежбу, затим

због већег броја слушалаца Више школе Војне академије и приправника за ђенералштабну струку, и најзад за набавку најпотребнијег броја стручних књига и часописа ради усавршавања официрског и чиновничког кадра.

— **Код Артилериско-техничке гране:**

Материјални расходи буџетом се предлажу у суми од 270,391.000 динара, која је сума за 43,628.000 динара већа од суме у садашњем буџету. Повећање долази:

— Због тежње да се интензивније врши оправка и израда муниције;

— Због тежње да се убрза раније већ започети рад на адаптирању једног важног артилериског оруђа;

— Због извесног повећања бројног стања наоружања и опреме по артилериско-техничкој грани. У вези са тим потребно је, да се повећају и средства за њихово магационирање и неговање. Са истог разлога, у вези са наставним обзирима, морало се прибећи и повећању утрошка погонског материјала;

— Због набавке, транспорта и смештаја нафтиних деривата, који су неопходни саставни део мобилизациске опреме и без којих се не сме бити;

— Због потребе да се трупе попуне недостајућом стоком, да се ослободе престареле стоке и да се принове најнужнија коморска средства, морала се је предвидети извесна сума као помоћ Ремонтско-коморском фонду.

У току овогодишњег буџетирања морало се тражити и добити накнадног кредита у суми од 70 милиона динара по артилериско-техничкој грани, јер се са предвиђеним буџетским сретствима није могао саставити крај с крајем, а предвиђа се потреба још једног ванбуџетског кредита од 102 милиона динара, који је тражен и одобрен решењем Министарског савета М. С. бр. 156 од 19 фебруара ове године, пошто буџетска средства и овако одмерена неће бити довољна за континуелан рад у војно-техничким заводима по устаљеном плану и програму. Наведено решење Министарског савета предложено је за озакоњење у § 117 тач. 42/1 предлога Финансиског закона за 1938/39 год.

— **Код инжињерско-техничке гране:**

Материјални расходи буџетом се предлажу у суми од 70,153.000 динара, која је за 15,353.000 динара већа од суме у садашњем буџету.

До овог повећања дошло је једино из грађевинских потреба, тј. због откупа приватног земљишта за подизање војних грађевинских објеката, због подизања самих објеката, што је у вези са дислокацијом извесних јединица, а које се дислокације нису могле избећи јер их изискују ратне потребе. Затим је повећање дошло, као што је напред већ речено, ради довршења започетих грађевинских објеката и увођења потребних инсталација у исте, као и ради извршења пројектованих генералних оправки код извесних грађевинских објеката, које се оправке више не смеју да одлажу. Уз ово дошло је и повећање цена грађевинског материјала и радне снаге. Иначе у свему осталом по инжињерско-техничкој грани не само да није било повећања, него је у нечему било и смањења. — За фортификациске радове предлогом је предвиђена минимална сума (партија 494). Издаци за предузете веће радове морају се подмирити из ванбуџетских средстава, зашта је реше-

њем Министарског савета М. С. Бр. 368 од 20 маја 1937 године одобрен специјалан кредит. Ово је решење предложено за озакоњење у § 117 тач. 5/1 предлога финансиског закона за 1938/39 годину.

— **Код Економске гране:**

Материјални расходи буџетом се предлажу у суми од 689,821.000 динара, која је за 98,5 милиона динара округло већа од суме у садашњем буџету.

До овог повећања дошло је углавном због пораста цена људској храни, фуражи за стоку, огреву, сировинама и полусировинама за израду свих врста одећне спреме и потреба, канцелариског материјалу и намештају, штампарској хартији и материјалу, и на послетку радној снази. — Поскупљење меса и пшенице (4,70 на 5,83 и од 1,34 на 1,72 по кгр.) претставља повећање од 36,5 милиона динара. Сличан је случај и код осталих артикала. А питање је да у овој години не буде скакање цена још јаче. Поред овога, један незнатан део овога повећања долази и на оправку војничких купатила и перионица, затим на увођење у живот одељка за израду војне одеће у Ужицу, и најзад за оправку кухиња из ратног плена, које још увек могу корисно да послуже не само за мирнодопске но и за ратне потребе.

Напомињем да је у току садање буџетске године морао бити тражен и одобрен кредит у износу од 25 милиона динара за исхрану људства и стоке и да од горњих 98,5 милиона динара долази сума од око 95 милиона динара услед поскупљења појединих артикала по економској грани.

— **Код санитетске гране:**

Материјални расходи буџетом се предлажу у суми од 24,029.000 динара која је за 1,200.300 динара већа од суме у садашњем буџету.

До овог повећања дошло је зато, што је предвиђено лечење туберкулозних војних лица, којих иначе има релативно велики број, по државним и самоуправним лечилиштима, а за која лица досадашњим буџетима није био предвиђан кредит. Исто тако предвиђена је мања сума као дотација Фонду за сузбијање туберкулозе у војсци, пошто су финансиска средства овога фонда у почетку његовог оснивања недовољна да одговоре намењеном циљу.

— **Код Ветеринарске гране:**

Материјални расходи буџетом се предлажу у суми од 3,875.000 динара која је за 400.000 динара већа од суме у садашњем буџету.

До овог повећања дошло је због пораста цена гвожђу из кога се израђује поткивачки алат и материјал, а и због тога, што су ови кредити до сада били недовољни.

— **Код Војногеографског института:**

По материјалној грани буџетом се предлаже сума од 2,246.000 динара која је за 329.000 динара већа од суме у садашњем буџету.

До овога повећања дошло је углавном због пројектованог интензивнијег рада око премеравања земљишта и израде војних карата, а једним делом и због пораста цена.

— **Код Инспекције земаљске одбране:**

По материјалној грани буџетом се предвиђа сума од 188.000 динара која је за 178.000 динара већа од суме у садашњем буџету.

Ово повећање изазвала је потреба за упозна-

вањем становништва са средствима за одбрану од напада из ваздуха и ради пропаганде путем штампе у циљу развијања свести код становништва за потребом у спремању за одбрану од дејства из ваздуха.

2) Ваздухопловство војске

До сада је ваздухопловство војске имало своје две партије за чисто техничке — специјалне потребе, док су општи расходи били рачунати код разних партија и позиција сувоземне војске. Сада је, као што је већ речено, извршено издвајање ваздухопловства војске у засебну буџетску главу.

Материјални расходи код ваздухопловства војске, заједно са ванредним, износе 285,433.000 динара. У односу на ове расходе у садашњем буџету повећани су за 58,805.972 динара.

Највећи део овог повећања пада на ваздухопловне техничке потребе. Из ове се партије осигурава набавка, израда, одржавање и оправка аероплана и мотора свих врста за потребе ваздухопловства војске; затим набавка сировина, полу-прерађевина и прерађевина, погонског и потрошног материјала, као и осталих многобројних потреба по овој веома сложеној грани. Ова је партија до сада увек била недовољна, те се морала вирманисањем повећавати на штету осталих расхода ваздухопловства војске.

Затим, и овде је морала бити повећана партија профијантских потреба због већих цена аграрних производа.

За нешто су повећани артилериско-технички трошкови и то делом због делимичног преоружања ваздухопловства војске, а делом што су до сада предвиђени кредити били недовољни.

3) Цивилно ваздухопловство

По материјалној грани буџетом се предвиђа сума од 22.636.048 динара, која је за 7,016.258 динара већа од суме у садашњем буџету. Како је у текућој буџетској години цивилном ваздухопловству додељено 4 милиона динара накнадног кредита за неодложне потребе, то је стварно повећање у овоме предлогу у суми од 3,016.258 динара.

До овога повећања дошло је једним делом због пораста цена материјалу, сировинама, полу-сировинама и прерађевинама које набавља цивилно ваздухопловство за своје потребе; затим због развоја и организације спортског и туристичког ваздухопловства; даље због субвенције која се даје трговачким друштвима ради одржавања ваздушног путничког саобраћаја на линијама које сада постоје, као и због отварања још неких нових линија (Београд—Софија, Скопље—Тирана и Дубровник—Тирана); затим због откупа земљишта за подизање ваздухопловних јавних пристаништа и помоћних летишта, и најзад за одржавање утакмице за I међународно такмичење ваздухопловних модела, које ће се одржати у Краљевини Југославији за „Пехар Његовог Величанства Краља Петра II“.

4) Код Морнарице

По материјалној грани буџетом се предвиђа сума од 169,695.200 динара која је за 28,562.900 динара већа од суме у садашњем буџету.

До овог повећања дошло је знатним делом због пораста цена артиклима за исхрану, погон-

ском и опремног материјалу, металима, легурама, поморско-ваздухопловном материјалу, грађевинском материјалу и радној снази. Затим, повећање у мањој мери долази због нешто већег редовског особља датог на рачун војске, које је било неизбежно због попуне посаде на новопримљеним пловним јединицама (укупно 310 људи). Даље, повећање долази и на издржавање самих новопримљених пловних јединица. Један знатан део овог повећања одлази на оправке (редовне и ванредне) торпиљера и других пловних јединица, јер смо ми још увек упућени да оправком старих пловних јединица, како-тако, попуњавамо нашу морнарицу. Најзад, морнарица је исто тако као и ваздухопловство поглавито технички вид војне силе, те је њезино одржавање скопчано са већим материјалним издацима.

5) Гранична група

Код граничне групе материјални расходи смањени су за 61.260 динара.

III

Код материјалних потреба које чине саставни део мобилизациске и ратне опреме или са њоме имају непосредну везу, а и оне се набављају односно израђују из редовног кредита, извршена је редукација за 99,406.100 динара. Извршена су јача смањења код расхода по Артилерискотехничкој грани, док су унета извесна повећања код Ваздухопловства војске, код Морнарице и по Инжињерско-техничкој грани, где је се осећала неодложна потреба. — Даља допуна вршиће се по устаљеном плану и програму, а у границама ванредних кредита, који буду одобрани.

За које су и какве потребе предвиђени ванредни расходи види се из оштампаног предлога буџета расхода Министарства војске и морнарице Краљевине Југославије за 1938/39 годину.

Господо сенатори,

Ако се, после овога кратког цифарског излагања предлога буџета Министарства војске и морнарице, баци један општи поглед на цео предлог буџета и исти упореди са досадањим као и са буџетима страних војска уочиће се следеће:

1) Да овај предлог буџета расхода Министарства војске и морнарице показује у односу на садашњи буџет једно повећање од 313 милиона динара.

Ово је стварно највећи буџет расхода Министарства војске и морнарице са којим је се Краљевска влада сагласила и могла сагласити без прибегавања ма каквим новим наметима на народ, благодарећи побољшаним финансиским приликама у земљи.

Предложено повећање отпада и то 59 милиона на личне а 254 милиона на материјалне расходе.

2) Повећање буџета стварно је изазвано највећим делом услед поскупљивања знатног броја потреба (хране, фуражи, горива, метала и радне снаге), као и тежњом војне управе да осигура што повољније и потпуније услове за задовољење насушних потреба војне силе и за подизање њеног квалитета у моралном и материјалном погледу, као и у погледу стручне извезбаности и спреме. Овај предлог буџета расхода Министарства

војске и морнарице рађен је под утицајем нарочитих спољно-политичких прилика, које су вам, господо сенатори, свима добро познате.

Крупна међународна политичка питања су на дневном реду, решења којих задиру у интересе и великих и малих држава, а негде се место дипломатских преговора и разговора крупни међународни проблеми већ решавају последњим средством, тј. оружјем у руци.

Учвршћено је уверење свуда, да је и поред свих споразума о чувању мира — војна сила, бројно и морално јака, дисциплинована и модерно опремљена, — једина у могућности да загарантује мир, слободу, и, напредан и частан живот једног народа. Услед тога дошло је до утакмице у наоружању, којој нема равне у историји. Чак и државе којима је међународним уговорима загарантована неутралност не верују у своју сигурност, већ за осигурање исте приступају организовању и припремању војне силе и земље за чување својих граница и тековина свога народа.

Да ли можемо и да ли смемо затворити очи пред тим крупним и виталним питањем сигурности наше земље? Да ли смемо ускратити ма шта што би допринело јачању готовости и способности наше војне силе за извршење узвишених дужности према Краљу и Отаџбини?

Ја мислим да нема човека у Краљевини Југославији који на ова питања не би одговорио другачије но што му патриотска дужност налаже. Јер нема човека који се не сећа беде и невоље живота у ропству или који не носи тешке и тужне успомене из тога доба.

Финансиска криза последњих година, као што вам је познато, господо, принудила нас је за један период времена на знатно ограничење војних расхода. Тиме је у знатној мери успорен и онај темпо у развоју наше војне силе, кога је био утврдио Блаженопочивши Витешки Краљ Александар I Ујединитељ.

Наступила је потреба да се изгубљено време надокнади и да се нашој војној сили осигура нормалан развој, живот и рад, као и што је могуће бржи темпо успособљавања војне силе и уопште народне одбране за извршење одређених им задатака. Буџети расхода из 1936/37 и 1937/38 године показују извесно побољшање у односу на раније, али тек са овим предлогом буџета створиће се потребни услови за јачање моралне и научне спреме у вези са јачом интензивношћу извођења наставе.

У томе циљу:

Уведене су специјалне новчане принадлежности за носиоце Карађорђевог ордена са мачевима у износу од 13,125.600 динара. — Тиме је се стварно не само ушло у извршење одужења дуга према најзаслужнијим међу заслужнима, већ је тиме дат и снажан потстрек као и доказ новим генерацијама, да Отаџбина не заборавља своје заслужне синове. А једном одредбом у предлогу финансиског закона за 1938/39 годину изједначени су са свима и они, који су у некадашњој Црногорској војсци одликовани медаљом „Обилића“ у времену од 6 октобра 1912 па до 20 јануара 1916 године.

У вези са овим предузето је проучавање питања признања заслуга и осталим заслужним ратницима одликованим орденом Белог орла са мачевима, медаљама за храброст, као што је једном

одредбом у предлогу финансиског закона за 1938/39 годину предвиђена и спомен-медаља за све оне учеснике у ослобођењу Прекомурја, Међумурја, Штајерске и Корушке у времену од примирја 11 новембра 1918 године, па до демобилизације 5 маја 1920 године. Сем тога и питање добровољаца узето је у разматрање, чиме ће бити и добровољачко питање скинуто са дневног реда уколико спада у надлежност Министарства војске и морнарице. — У погледу давања земљишта, са своје стране Министарство пољопривреде предузело је такође шта треба.

Даље, у предлогу буџета унета су и извесна побољшања материјалних прилика млађих официра. У томе циљу унет је нов додатак за набавку спреме новопроизведеним официрима у износу од 1,400.000 динара.

У војне школе, као што је познато, долазе махом деца из сиромашнијих породица. Са изласком из академије млади официри принуђени су да се задужују са по 10 и више хиљада динара, да би набавили најнужнију официрску спремину. — И тако млади официри улазили су у живот са огромним дугом, који је услед нових и нових потреба тешко било отплаћивати, те су многи долазили у сечајан положај и губили вољу не само за рад но и за живот.

Да би се младим официрима колико толико помогло, предвиђено је да се сваком новопроизведеном официру материјално помогне са сумом од 4.000 динара. Ова је потреба била уочена у Србији још пре рата, па су новопроизведени официри добивали по 300 динара у злату, а они из јахаћих трупа још и јахаћи прибор. — Уосталом и многе друге државе давале су, па и данас дају новопроизведеним официрима нарочиту помоћ у новцу за набавку одећа и спреме, те да би им официри били што више ослобођени материјалних брига и да би се могли у пуној мери заложити у служби.

Поред овога, у овоме предлогу предвиђа се и један, ма да скроман али врло потребан и оправдан, додатак од 100 динара месечно онима, који су релативно најмање награђени а највише изложени физичким напорима и хабању одећа и обуће, а при том притиснути и дуговима које са собом носе излазећи из академије. Овај додатак предвиђен је за официре у строју на водничким и командирским положајима, као и на положајима команданата батаљона и њима равним. Од овога се изумимају официри који већ имају неки нарочити службени додатак, као што су они који служе у Краљевској гарди, ваздухопловству, морнарици и планинским трупима.

Овај, иако скромно одређен додатак, у вези са такође скромним повећањем личних и породичних додатака Уредбом М.С.бр. 792 од прошле године, а који износи око 19,000.000 динара, пружа ипак извесно побољшање услова за живот и рад баш онима, којима је то било најпотребније, дајући им нов доказ Краљевска влада ни у овој прилици не губи из вида материјалне тешкоће, са којима се они боре, као ни штетне последице које те тешкоће могу имати по интересе злужбе као и по интересе појединих официра који су изложени тим тешкоћама.

Услед овога буџет се повећава са сумом од 5,235.600 динара.

Повећањем личних расхода у суми од 560.000 динара омогућено је и стварање једног Војнонаучног института који је врло потребан и чија је се потреба одавно осећала, да би спрема наше војске у погледу опреме и поступака била на висини науке и њених проналазака. — Нема, господе сенатори, ни једне науке чија примена не долази у обзир у данашњем рату. Официрски кор ма како био специјалисан и диференциран по гранама војних наука не може бити господар знања свих научних успеха, дисциплина и искустава у примени, јер су многе изван његовога домаћаја. Њему треба један специјалан орган организован од наших најбољих научних снага, који би по директивама војне управе или по својој иницијативи и патриотском осећају имао да изналази, опредељује и за практичну примену спрема научне проналаске корисне за земаљску одбрану, и да их ставља на расположење онемо, ко је позван да исту усавршава. Будући ратови биће ратови мозга, тј. умних снага, којима ће војна сила, тј. физичка снага наоружана солидном извежбаношћу, високим моралом и модерном опремом престављати оруђе за решавање државно-политичких проблема.

У овом истом смислу унета су и извесна повећања и ради усавршавања командних и стручних способности наших старешина свих степена, те да би што боље одговорили својим дужностима. — Повећан је број слушалаца Више школе Војне академије као и приправника за ђенералштабну струку, ради боље и брже попуње ове струке, као и ради омогућења јачег и сигурнијег селекционирања за више командовање.

Поред овога обраћена је нарочита пажња и усавршавању резервних официра и за то предвиђена су потребна средства. — У свима народним војскама спреми резервних официра поклања се нарочита пажња. — Повремено позивање на кратковремене вежбе није довољно. Прибегло је се организовању нарочитих конференција, предавања и курсева под управом команданата места и нарочито одабраних активних официра. На овај начин учвршћена је потребна веза активних и резервних официра и код ових је пробуђено особито интересовање за војничке ствари. Успех је за протекле две године у пуној мери задовољавајући нарочито у курсевима за капетански и мајорски испит, што заслужује нарочито признање. Стечено искуство и средства буџетом предвиђена омогућиће нам да и у овом погледу не изостанемо иза других савремених војска.

У недостатку земљишта, нарочито у већим гарнизонима, за вежбалишта и стрелишта због чега је настава трпела до сада много, а и само становништво поменутих места трпело приличне штете, а сем тога да би се избегла маларична сезона у појединим крајевима, прибегли смо изградњи нарочитих полигона потребнога пространства, на којима ће трупе проводити потребно време у циљу довршења обуке, гађања и одредских вежби. Овим је дат видан полет практичној настави која већ показује врло добар успех како у практичним школама, тако и код трупа. А сем тога, ово је и у здравственом погледу дало видних побољшања, спречавајући маларију и освежавајући наше војнике, као и старешине.

У авијацији и морнарици због досадање претераности у штедњи погонског материјала, летачко и пловно особље живело је и радило под знатно неповољним околностима у погледу усавршавања у летењу и пловидби. — У циљу да би нам људство било на висини техничких творевина и стварних потреба, морало се је приступити побољшању услова за ово: и то прво пријемом најпотребнијег броја инжењера-стручњака из грађанства за инжењер-официре у ком циљу је предвиђена једна одредба у Финансиском закону за 1938 и 1939 годину; затим појачавањем интензивности рада и развијањем јаче воље помоћу потребних награда, јер се само тако могу вештина и способност уздићи до максимума, а награда довести у склад са ризиком коме се излажу наши неустрашиви и пожртвовани ваздухопловци и морепловци, који ће у даној прилици и бити први који ће имати да стану на браник наше Отаџбине и да са евентуалним непријатељем укрсте своје мачеве у славу свога Краља, своје Отаџбине и свога народа.

Даље, повећана потреба да се школује извесан број официра на нашим и страним универзитетима и војним школама, нарочито из инжењерско и артилерискотехничке струке, изазива извесно напрезање.

Техничка страна војне силе и њенога потенцијала узела је огромне размере. Потребан је велики и сталан кадар стручно спремних техничара свих грана. Без њих војска не може бити а још мање ће се моћи успешно да развија наша ратна војна индустрија, на челу које морају стајати синови нашега народа, дорасли пословима, који им претстоје.

Најзад, у границама добивених кредита, створена је могућност да се при распореду официра и чиновника спроведе оправдана тежња да сваки дође на своје место и тиме да се у потпуности задовоље службене потребе, не занемарујући при томе ни обзире личне, породичне и здравствене појединаца, као ни потребну праведљивост омогућавајући да официри служе сразмерно исто време у тежим и угоднијим гарнизонима и да се упознају са већим делом своје Отаџбине.

Исто тако, као што при састављању овога предлога буџета није изгубљено из вида морално и научно подизање нивоа наше војне силе, исто тако нису изгубљене из вида ни њене материјалне потребе.

На техничком пољу у последње време остварени су многи напретци који организацији војне силе дају скоро потпуно нови изглед. Услед тога и примена војних наука у знатној мери модифицирана је. Старе методе које су одговарале старој опреми уступају место новим. Диктаторски утицај материјалне опреме модерних војска све се више осећа, па се и његове последице виде и цене према досадањим искуствима, као и искуствима из Абисиније, Шпаније и Кине. — Ми не можемо пред тако очигледним доказима потребе модернизације наше војне силе затворити очи. Морамо следовати примеру осталих народа, који воде рачуна о својој сигурности. — При овоме треба имати у виду не само опрему мобилне снаге, него и њен сигуран наслоп на уређене граничне одбранбене линије и поздање институције из којих ће се моћи војна сила поткрепљивати како у људству, тако

и у разноврсном ратном материјалу и ратним потребама.

Ми смо до сада учинили, за наше прилике, велике напоре, што се да видети из подизања наше индустрије као и из предложеног ванредног кредита, али са тиме нисмо учинили све. — Треба још доста којечега да би заузели право место које нашем народу припада не само по његовим историским правима и животним снагама, него и војничким вредностима. — Овде могу рећи толико, да смо ону опасну кризу пребродили и са сваким даном ми се све више приближујемо постављеном циљу организације и опреме наше војне силе. — Темпо којим ћемо прећи ову последњу етапу зависиће од ванбуџетских — специјалних кредита који ће се моћи ставити на расположење војној управи, као и од времена у коме ће се моћи ставити и кога ћемо имати стварно на расположењу за извођење пројектованог плана.

Ми немамо никаквих империјалистичких тежњи ни освајачких намера, па се за такве тежње и намере и не спремамо. Али ми морамо стално имати пред очима, да је нашем народу потребан мир, да би могао часно и поштено живети и уживати плодове свога мукотрпног рада и развијати своје многобројне способности, а то ће моћи да буде ако војној сили поклонимо ону пажњу, коју она као првокласни фактор сигурности захтева.

Даље, овим предлогом расхода предвиђене су и следеће потребе, које изазивају извесно повећање расхода, и то:

— За успешан рад у војнотехничким заводима по устаљеним плановима и програмима. Истина, кредити предвиђени за ово минимални су, па се унапред може рећи да неће бити довољни и због тога сам већ тражио да се извесна сума осигура из ванбуџетских средстава.

— За удобан смештај трупа, штабова и установа још и данас недостаје много грађевина. Недостаје их тамо где постоји потреба за њих, па их треба изграђивати.

— Услед недостатка кредита у последњим годинама извесан број касарни и других војних грађевина остао је без најпотребнијих инсталација и оправки. Исто тако код многих грађевина генералне оправке нису вршене дуги низ година, те су грађевине дошле у дерутно стање. Стога су овим предлогом предвиђени нешто јачи кредити, те да би се бар најнужније потребе могле задовољити.

— Поред овога, услед пристизања поручене нове ратне опреме, оруђа, муниције и других потреба појавила се потреба за изградњу магацина и цистерни, те је требало и ту потребу задовољити.

— Попуна војске са стоком и занављање престареле стоке, као и попуна недостајућих возила изазвали су потребу извесног повећања кредита и без тога се не може бити.

Као што се из предњег види, предложени буџет расхода Министарства војске и морнарице за 1938/39 годину садржи највећим делом издатке на нормалан живот и рад војног организма, а другим сразмерно мањим делом издатке на набавку и исплату набављених потреба, неопходно потребних за комплетирање опреме и ратних стокова, т.ј. тако званих неприкосновених резерви.

3) Но и поред свега повећања расхода предложених овим буџетом, ми нисмо прешли дозво-

љене границе, па чак далеко изостајемо иза других земаља. Предложени буџет расхода Министарства војске и морнарице за 1938/39 годину и поред повећања за 313 милиона динара у односу на садашњи буџет претставља свега 22,7% од укупних расхода, док је код других војскака већином однос неповољнији (на пр. Јапан даје 46%, Турска 30%, Пољска 33%, Арбанија 36,7%, Бугарска 31,5%, Грчка 23,5% Енглеска 22,96%, Италија 26,6% итд. од укупног буџета). — Стање код нас још је повољније кад се узме у обзир коштање 1 војника, као променљивог елемента сталног кадра према укупном бројном стању сталног особља и укупних издатака. Тако, наш војник кошта годишње 21.384 динара (рачунајући чак и ванредне буџетске издатке), а стварно 4.342 динара. У Аустрији кошта 48.000, у Бугарској 20.330, у Грчкој 27.088, у Италији 36.820, у Мађарској 35.557, у Пољској 28.748, у Чехословачкој 33.161 динар. При овоме не треба губити из вида да многе државе своје издатке на војску на разне начине и камуфлирају.

Свакако, наш војник сразмерно најјефтиније кошта. Једино код Румуна и Албанеза просечан износ је нешто мањи.

4) Исто тако однос између личних и материјалних расхода код нас је врло повољан и уопште повољнији но ма где, јер лични расходи износе око $\frac{1}{4}$ (26,2%), док на материјалне расходе долази око $\frac{3}{4}$ (73,8%) од целокупног војног буџета. — Код предложеног повећања однос је још повољнији јер се тражи 18,5% на личне док 81,5% на материјалне расходе.

5) Из текста отштампаног предлога буџета да се видети, да поменуто повећање расхода не долази услед повећања бројног стања војске и морнарице. — Повећање, уколико је предвиђено, врло је мало (210 подофицира и 331 официра и чиновника), па и то повећање у знатној мери надокнађено је смањивањем броја људства са 1.261 човеком.

6) Најзад могу рећи, да при одмеравању величине сума предвиђених расхода наше финансијске прилике нису губљене из вида. Предвиђено је само оно и у онолико без чега се не може. У томе циљу извршене су редукације, где год је се могло, па ма то било и у најмањој мери. Али при овоме нису се могла ни смела избећи и повећања, која су силом раније изнетих околности била наметнута.

7) Према свему напред изнетом, овај предлог буџета расхода Министарства војске и морнарице за 1938/39 годину веран је изражај потреба наше војске и морнарице и у складу је са финансиском моћи наше Отаџбине, а и у складу је и са потребама осталих грана народног живота.

Господо сенатори,

Износећи Вам предње у вези са предлогом буџета расхода повереног ми Министарства за 1938 и 1939 годину, ја вас молим, да овај предлог примите без измене, онако како је предложен. (Одобравање и узвици: Живела војска!)

Претседник др. Желимир Мажуранџић: Реч има сенатор г. Иван Пуцелј.

Ivan Pucelj: Gospodo senatori, ja i moji drugovi iz Kluba senatora Jugoslovenske nacionalne stranke glasaćemo za ovaj budžet, kao što smo glasali i za Vrhovnu državnu upravu, a javio sam se za reč da kažem i progovorim nekoliko reči o jednom nemilom događaju koji se desio povodom debate o Ministar-

stvu vojske i mornarice u Narodnoj skupštini, i koji naročito mene lično najviše boli. Ja sam bio taj, preko koga je dao pok. Stjepan Radić prvu izjavu ondašnjoj Narodnoj skupštini da glasamo bez debate, premda smo bili u opoziciji, za budžet Ministarstva vojske i mornarice. To je bilo pre 12 ili 13 godina.

To je bilo pre 12 ili 13 godina, ali kao bivši šef Samostojne kmetijske stranke, ili kako bi nas vi ovde u Beogradu zvali „kmetijci“, bio sam napadnut zbog moga suviše, mogu reći, velikog oduševljenja za vojsku. U izveštaju, u uvodnom članku o sastanku glavne skupštine S.K.S. bilo je u „Slovencu“ od 27 novembra 1922 godine oštampano ovo: „Na glavnoj skupštini S.K.S. u Ljubljani podneo je Ministar Pucelj izveštaj o spoljnom i unutrašnjem političkom položaju. Zanimljivo je bilo kako je izvlačio na površinu neke stvari, samo da je mogao da obilazi velike grehove, koji u političkom i privrednom pogledu otežavaju nečistu savest S.K.S. Božanstvena je bila scena kada je govorio o izvoznim carinama. Iz ozarenih lica uslužnih i odanih slušalaca moglo se videti da su bezuslovno voljni da služe vladi, pa makar izdali bitne tačke svog programa. Neće da se povuku u kut kao nestašna deca — upoređenje potiče od g. Pucelja — samo ako im se s vremena na vreme pruži malo pogače. Naročitim žarom branio je g. Pucelj vojne kredite. Zauzima se za sve jače naoružanje, kao nekad car Viljem II koji je u tom pogledu uzor g. Pucelja. Saglasio se i sa Viljemovim naziranjem da je naoružanje jemstvo za mir. Prisutne poverenike stranke je tom svojom teorijom skoro do suza dirnuo, tako da su bili svi oduševljeni za 3.400.000.000 kruna, koje će žuljevi naroda položiti na oltar militarizma“. Vidite tu se govori u krunama, kako bi cifra bila veća i pominju „žuljevi naroda“. Dalje se veli: „Svaka vlada koja svojom nesavesom politikom tera narod u očajanje, polaže svoje poslednje nade na bajonete, a pri tome vara narod da je u pitanju održanje mira i da se bori protiv rata. To je teorija koja je upropastila Nemačku. Na zboru poverenika S.K.S. izjasnila se samostalna stranka za ovu teoriju, a narod će to zapamtiti“.

U ono doba, gospodo, to su svakako bile strašne reči: Dalje se tu veli: »Da je g. Pucelj svim snagama branio centralistički ustav i time prevlast Srba nad Slovencima, to smo očekivali i bilo je sasvim prirodno da se njegovi verni nisu stideli tog izdajstva, već su ga sa odobravanjem primili k znanju kao što to priliči ropskim dušama. Ali nas je iznenadila drska tvrdnja g. Pucelja da je podela države na samoupravne oblasti sreća, a zakonodavna autonomija koju traži slovenački narod da je nešto što manje vredi. Ovakve tvrdnje mogu da odobravaju samo politički neškoloovani ljudi, koje vodi strast, a ne razum, a takve ljude je imao pred sobom g. Pucelj“.

Onda se nabrajaju svi ostali „grehovi“, i tako dalje pa se opet vraća na ono, a to je bilo 1922 godine, a vi dobro znate šta je bilo sa pozivom pod oružje godišta 1898. Tu se još kaže: „Zaboravio je da kaže kako je ovo godišta pozvala pod oružje radikalna vlada, zajedno sa samostalcima i da je morao Jugoslovenski klub zbog te očigledne krivice vladi dobro da očita putem pitanja i da je tako dugo napada da je morala pod pritiskom javnog mišljenja, mada nerado, da ukine ovu veliku nepravdu“.

Članak ima još nešto na kraju, gde se veli: „G. Pucelju izglašano je na glavnoj skupštini poverenje, što je sasvim u redu za takvog ministra, kojega ništa ne može da pomeri iz ravnoteže, a doliči i stranci koja

prodaje bitne tačke svog programa, a ostaje nepokolebiva izmećarka Pašića“.

Vidite, gospodo, to važi za mene, a g. Marušić je bio partijski sekretar. A i moji prijatelji, a njih je bilo, kako u članku stoji, 250, a kad protivnička štampa priznaje da je bilo 250, onda znači da ih je bilo i 800 i ja sam dobio poverenje. Znači da sam znao vapitati slovenačkog seljaka tako, da je sa oduševljenjem glasao za kredite vojske onda, kada su me drugi napadali (**Fran Smodej**: Kako su drugi glasali protiv?). Kako su glasali vidi se za svakog pojedinca iz Stenografskih beležaka. A to je pisao „Slovenec“ od 27 novembra 1922 godine, u doba kad je njegov urednik bio g. Fran Smodej. (**Dr. Josip Nemeć**: O! O! Interesantno! Živeo Smodej!). Među vama se pokušava sa strane ove gospode (pokazuje na većinu) da se neki pojedinci tamo zauzmu da ja ovo ne citiram. A ja vas upozoravam da ne možete ni Vi, gospodine Grasl, niti ko drugi kod ovoga ništa preduprediti da mene zaustavite na ovome putu. Ja imam pravo tribine, ja imam pravo da govorim, ja ću se služiti tim pravom i govoriću onako kako meni kaže moja glava i moje srce. Dakle, nemojte uticati. Ja to ne bih spominjao, i ja se. Gospodine Ministre, (obraćajući se gospodinu Ministru vojske i mornarice) ne bih javio za reč, ali 8 marta o. g., opet „Slovenec“, — Herr Grasl, ako vas boli, vidite, — donosi uvodni članak (pokazuje članak) pod naslovom: „Čudno ponašanje opozicije“, i u njemu se ništa više i ništa manje nego optužuje JNS, da pošto ne može na drugi način da sruši vladu, da je JNS dala naredbu da se vlada ruši preko vojske. (**Dr. Josip Nemeć**: Sramota!).

Gospodo moja, ja mislim da ja imam pravo da ovo sa indignacijom odbijem. Ja mislim da i svi moji kolege imaju pravo da ovo odbiju, a ja mislim da ima i Pretsednik naše stranke g. Petar Živković, penzionisani general i još i dan danas počasni adutant Nj. V. Kralja, pravo da sa indignacijom odbije ovakav jedan nedostojan napad i ovako jedno pisanje.

Nemojte, gospodo, nama ponavljati: »Čitajte »Slovenec«, nego vi utičite na gospodu odgovorne redaktore iz „Slovenca“ da se ovako nešto više ne desi. Ako smatrate da mi grešimo, onda to možete odmah ispraviti: Ostavite se jednog ovakvog pisanja, i onda više nećete u ovoj kući čuti da se služimo sa isećcima i citatima. Ali krivice nema do nas, nego tražite krivca u sopstvenim redovima. Ja se nisam javio za reč da kritikujem. Ja sam mišljenja da se o ovom ministarstvu ima govoriti samo u interesu vojske i u interesu naroda. Ja samo mislim, i to je moje lično mišljenje, a držim da se i kolege slažu sa mnom, da nam je trebalo dati malo više vremena da u Finansijskom odboru govorimo. To bi bilo na korist i vojske i javnosti. Inače, mi smo, kao što sam kazao, na ovom gledištu: Mi, gospodo, možemo izvesno vreme biti dobre ekonomske i finansijske politike; mi možemo za izvesno vreme, i ako teško, biti bez dobre unutrašnje i bez dobre spoljne politike, i ja mislim da je naša država kadra to da izdrži. Ali ja mislim da ćete se i vi sa time složiti, da naša država ne može biti ni jednog trenutka bez vojske. (Glasovi: Tako je!), a vojsku ne možete ni zamisliti bez časti. Vojska ne može se ni zamisliti bez časti. Tu vojsku treba da branimo svi, a niko među nama, ni desnica ni levica i ne znam kakav da se stvori centrum, nema prava da utiče na neki demagoški način da iskorišćava ljubav za vojsku koju

svi mi istinski gajimo. (Odobranje i uzvici: Tako je!)

Претседник др. Желимир Мажуранић: Реч има г. сенатор Јован Алексић.

Јован Алексић: Господо сенатори, наше народно и државно подручје налази се на раскршћу светских саобраћајница, у сплету разних и моћних утицаја; оно је било, а и у будуће биће објектом разних аспирација, које су у току прошлих столећа и повремено туђи народи успевали и да остваре. Такав положај наше државе и њене дугачке и великим делом отворене границе претстављају крупан проблем за народну одбрану. Свесни и решени надасве да живимо у слободи и миру, потреба да бранимо и одбранимо многобројна и неисцрпна блага народна и земаљска као битни услов нашег живота и развитка, налажу нам спрему земље и спровођење на солидној основи организоване земаљске одбране. Инструменат овога јесте јака и снажна војска. Имати пак добру, јаку и снажну војску значи угледати се и на велике и модерне војске и пратити будним оком начин њихове опреме и систем њихове организације. Код данашње усавршене технике, код опробаности и ефикасности појединих оруђа ми не можемо изостати иза других народа и доћи у положај да нас догађаји изненаде. Добро опремљена и свим временем потребама снабдевена војска биће увек далеко способнија за поузданије и успешније вршење свих оних задатака и дужности, који на њој леже у служби Краљу и Отаџбини!

Ми желимо своме народу мир и спокојство. То исто изјављују за себе и сви други народи око нас и они удаљенији од нас преко својих одговорних претставника. Па и поред свих химна миру данашња међународна ситуација и њен развој како у Европи, тако исто и у другим деловима света, уче нас, да мир једног народа вреди онолико колико он буде био кадар да га ефикасно брани и одбрани!

Опремити модерну војску, снабдети је свима потребама и оруђима, подједнако обратити пажњу на све родове њене на копну, на води и у ваздуху, није лак задатак ни за веће и богатије земље и народе, а поготову за нас. У ову сврху треба подносити сталне и велике жртве, често пута и на уштрб развитка осталих грана народног живота. Само, господо сенатори, ја се питам које су то жртве, које се не би могле и смеле поднети, када треба овако скупо плаћену и стечену слободу и независност за наш народ сачувати. Ради свега овог буџет Министарства војске и морнарице у овом Високом Дому до сада био је предметом изузетне пажње. Чланови његови, без обзира којој су политичкој групи припадали, сматрали су својом светом и родољубивом дужношћу да сви скупа даду свој глас за све оне редовне и ванредне кредите, како су их буџети овог ресора предвиђали. Остављајући на тај начин и за тренутак у страну свагдашње политичко-партиске разлоге, чланови овог Високог Дома понети једном мишљу и истом жељом и осећајем хтели су и примером да укажу да и војска, наша народна узданица, треба ради несметаног вршења својих високих дужности, да остане ван свих оних утицаја и страсти, које карактеришу наш политички живот.

Ја мислим и чврсто верујем, да је наша храбра војска, наша драга узданица, будан и поуздан чувар наше слободе и државне самосталности; ја

верујем да је она сигурна залога наше лепше будућности, да је она сложна и једним духом задахнута и да њоме господаре осећаји, врлине и традиције оних храбрих и јуначких горостаса, њених претходника регрутованих из српског, као и из хрватског и словеначког дела нашег народа. Таква војска свесна је у свему и свих оних великих дужности и задатака, које за њу исходе из верне и одане службе Краљу и Отаџбини. Верујем да ће нас крупни догађаји данашњице и велика и историска одговорност пред нацијом и будућим нараштајима поучити, а овакво стање и дух наше војске, задојене једним идеалом, допринети да и ми сви учинимо све што до нас стоји да се толико потребна и народна слога до могућег максимума воспостави.

Са пуним поверењем гледајући у нашу храбру војску, са пуним поверењем, да ће она, када је Краљ и Отаџбина буду позвали, са ретким пожртвовањем и самопрегором бранити народну слободу и неповредност државних граница, са вером да ће предложени кредити и у овом буџету бити правилно и плански распоређени да нам војска буде јача и снажнија, а њена акција, кад затреба, ефикаснија, изјављујем у име својих другова из Југословенског независног клуба и у своје име, да ћемо гласати за предложени буџет Министарства војске и морнарице. (Пљескање и узвици: Живео!)

Потпретседник др. Ђура Котур: Господо сенатори, реч има сенатор г. Драгослав Ђорђевић.

Драгослав Ђорђевић: Господо сенатори, мислио сам, да у овогодишњој буџетској дебати, уопште не учествујем. Човек, који има да каже оно, што ја имам, тај или све каже или ћути, док може да ћути. И ја сам се био решио да ћутим. Али судбоносни и уосталом неминовни догађаји, који су се пре неколико дана одиграли на нашој северној граници, који су се морали фатално одиграти, поред свију вештачких препрека да се они не одиграју, и који су се најдиректније уплели у нашу сутрашњу судбину, утицали су на мене и одлучили су ме, да од своје намере одустанем и да узмем реч, када је на претресу буџет наше државне и народне безбедности, тј. буџет наше војске и морнарице.

У времену, када се цео свет поделио на оне који ратују и на оне који се спремају да ратују; када се за рат и спрему за рат на све стране и више него икада до сад троше тешке народне милијарде — најкултурнија и најмирољубивија земља на свету, Енглеска, троши 300 милиона динара дневно за своје наоружање, док све остале државе свакога дана троше милијарду и 500 милиона динара за циљеве рата, а сама наша сусетка Мађарска, која још увек тврди да има потраживања од нас, поред већ утрошених сада тражи још нових 9 милијарди дин. за своју ратну спрему; када догађаји, сустижући једни друге, никога не чекају; када ратна катаклизма прети да се сручи и на нашу младу државу пре него што она стигне да нађе своју пуну унутрашњу равнотежу, без које неће моћи да издржи никакав јачи удар споља, — у таквоме једноме времену најобичнија мудрост, најелементарнија дужност према Краљу и Отаџбини и најмањи обзир према судбини свога народа, према судбини својих најближих и својој личној, налаже свакоме поштеном грађанину да остави све на страну, па са руком на срцу и без страха од

интрига и подметања укаже шта и зашто у овој земљи не ваља и шта треба учинити, па да нас догађаји такорећи још сутра не изненаде.

То је дужност свакога грађанина, али то је дужност пре свију нас, чланова овога високог Дома, јер нас држава није зато платила и позлатила да гледамо само своја и партијска посла, него да будно мотримо догађаје у свету и земљи и да, колико је то нама могуће, на време допринесемо да се зло уклони и земља оспособи да издржи ударе, са којима све државе овога света, па и оне најстарије и најмоћније, данас рачунају, а са којима, овако ровити, тек ми морамо рачунати.

Господо сенатори, као што видимо, човечанство незадржано и фатално срља у катастрофу универзалног рата, страшнијег од до сада најстрашнијег. Укрштеност и груби сукоб интереса многих народа и држава, нарочито оних великих, тако су неизгладиви, да је рат, ма шта се чинило да се бар одложи, ако не и сасвим отклони, неизбежан. То доказује ово лудачко оружање на све стране и ово систематско наливање уља на ватру, што собом значе скоро сви нови догађаји у свету. Зато данас, господо сенатори, политиком светском диригују генералштабови појединих држава, нарочито великих сила, а међу овима оних које су у офанзивном ставу према данашњем миру. Све се у свету данас, у сумраку рата, дешава, искрсава, мрси и заплиће према унапред утврђеним циљевима, до детаља разрађеним плановима и по тачно фиксираном распореду односних генералштабова.

А када ситуација света падне у руке војних генералштабова, она се по неминовном реду ствари завршава ратом. Историја, и она даља и ова јучерашња, доказ нам је за то.

Али, господо сенатори, сем овога неизгладивога сукоба интереса силних и моћних, који ће и нас повући у општи понор, има још један огроман светски фактор који ће одлучити рат. То је светско јеврејство. Светско јеврејство, које је за време последњега Светског рата, док су се нације и државе међусобно гушиле и квиле, приграбило скоро сва материјална блага овога света у своје руке и у чије је материјално и духовно ропство човечанство после рата пало комплетније него икада до сада. То ропство, благодарећи обласности, безобзирности и мржњи једне ретко способне, али кроз векове потискиване, тлачене и врећане расе, у последњим годинама је отишло до таквих екстрема, да је данас дошло без мало до општег револта морално и духовно оробљеног човечанства против господарећег јеврејства, који се револт у појединим државама са јаком националном свешћу претвара у праве погроме над овима.

На овај револт, на ову офанзиву све више будећег се човечанства дошла је контраофанзива (нападнутих) И, ако је свемоћно светско јеврејство, у чијим је рукама без мало сав светски капитал и сва светска штампа, дошло до уверења, као што изгледа, да је за њега спас у новом светском рату и револуцији која ће као последица општег рата неминовно доћи и учинити крај националним државама — рата ће бити, па да и није онога горе споменутог узрока новог светског сукоба.

И када ствари тако стоје, када је ситуација света пала у руке војних генералштабова, пазимо добро, будимо мудри и опрезни и не дајмо да се

ствари не само око наших граница, него и унутар наших граница развијају по плановима извесних војних генералштабова. Не дајмо да се, незнано ма од кога код нас — зато никога и не кривим и не оптужујем — да се и у нашој земљи ствари развијају по плану и сукцесији од других предвиђених.

Господо сенатори, ја знам о каквој материји говорим и нећу рећи ништа што се овако јавно не може рећи. Ја ћу, остављајући све лично на страну, прећутати најглавније ствари и казаћу далеко мање, него што се и иначе и ипак у свима парламентарима света каже. Ја ћу се задржати на извесним уопштеним констатацијама и јавним чињеницама, пред којима се у највишем интересу државе не смемо правити ни глуви ни слепи.

Пре свега не обмањујмо се, не заваравајмо се и, нарочито, не интерпретирајмо ништа нетачно и неверно, па отворено укажимо на факт да је наређен привремени мир на нашим границама. Наређен је, понављам, привремени мир на нашим границама, који има да нас обмане и за време којег има да попусти наша национална опрезност и олабави наша национална енергија; за време којег ће пасти многе или и све наше националне и моралне вредности; за време којег ће се убити морал у народу, унети раскол у све слојеве грађана ове земље, оборити многи или и сви ауторитети, расути многи историски капитал и више свега — за време којег ће се одбити народ од државе. Привремени мир, докле се у свету не деси што се претходно има десити, докле се не спреме који нису спремни и докле ми, разбијени и деморалисани унутра — не дођемо на ред.

Јер, нека се нико не вара — ми ћемо доћи на ред!

Доћићемо на ред из разлога, који су свакоме познавасцу ствари и сувише јасни, а који су толико деликатни да се не могу овако јавно износити.

Рекао сам, господо сенатори, да се догађаји у свету развијају ка рату т. ј. ка стању, у коме ће све државе, па и наша, морати да савију грбачу пред народом и од њега затражити да се добровољно жртвује за њих дајући на олтар њиховог спасења и животе најбољих својих синова. Велим: тражити од народа добровољну жртву, јер, када већ до рата дође, онда не помаже никаква стега, никакав терор, никакав блеф, ако народ није већ раније у једној нормалној политичкој ситуацији, достојној слободних људи, психолошки претспремљен за свесне жртве, за добровољна страдања и за јуначке подвиге, без којих, па ма како војска била наоружана, нема коначног успеха ни у каквоме рату. Јер, парадоксално за оне који не разумеју, при садашњој убиствености модерног оружја, тек данас важи оно старо правило: „Бој не бије свијетло оружје, већ бој бије срце у јунака!“ Или, још тачније речено: „Бој не бије само свијетло оружје, већ бој бије и срце у јунака.“ Тачно је оно Његошево: „У рукама Мандушића Вука биће свака пушка убојита“ — али тачно је и обрнуто да и цеврдар Мандушића Вука постаје обична шклоцара када дође у нејуначке руке.

Зато, господо сенатори, када говоримо о буџету Министарства војске и морнарице морамо говорити не само о материјалном него и о моралном наоружању наше војске и нашега оружаног народа.

Зато, оружајмо свакако убојним оружјем нашу

војску, не штедимо пару и муку народну када је треба наоружати, али је оружајмо и моралом, оружајмо је јунаштом, оружајмо је вољом за борбу, без које нема ни воље за жртве, за оне велике, веће и највеће — до вољног и свесног давања и голога живота за спас Отаџбине!

А где се ствара морал и јунаштво једне војске, где њена воља за борбу, која стоји на челу листе свију моралних квалитета војничких? У касарни? Да, и у касарни, за оно кратко време од девет до деветнаест месеци, али далеко више кроз сав живот изван зидина касарнских, од рођења до смрти свакога војнога обвезника, у кући, у друштву, у целокупном животу једнога народа, а више свега у његовом моралном, националном и политичком животу достојном слободних људи. Без тога потиска одоздо, из народа, из живота, без тога елана који ствара јавни живот достојан човека, а који елан собом војни обвезник доноси у касарну, слаба је и најјача касарна да створи онај високи морал, ону националну свест, ону патриотску љубав, ону моралну готовост за најтеже жртве и ону несаломљиву вољу за борбу да се издржи до краја и победе без које, као што рекох, поред све материјалне спреме — нема војске!

Сећам се, господо сенатори, једне дискусије која се после рата развила у једном лондонском друштву између једног мог ратног друга и једног странца, који је држао страну бугарској војсци. Овај је у једном тренутку рекао: „Лако је било вама Србима победити бугарску војску на солунском фронту када је она била морално пала и изгубила вољу за борбу. Али, што је нисте победили раније, када је та војска још хтела да се бије?“

Мој пријатељ је овоме очигледно недовољно обавештеном господину одговорио: „Пре свега тукли смо ми ту војску и када је она хтела да се бије, на Брегалници, Рајчанском риду итд. Али, ако је тачно да је та војска од нас била коначно потучена тек кад је изгубила морал и вољу за борбу — то је доказ да смо ми били бољи од њих, јер морал наше војске и воља њена за борбу издржали су до краја, иако је наша војска, после страшне катастрофе, после изгубљене отаџбине и после Албаније била у несравњено тежим моралним околностима него бугарска!“

А зашто та војска није изгубила свој морал ни после своје моментане катастрофе? Зато што је њу сачињавао један слободан народ, који је у миру не само у касарни, него и на дому, у школи, у цркви, у оштини, од власти и у целокупном свом државно политичком животу био психолошки претспремљен да најстрашније муке и напоре издржи до последњег четврт часа, када се одлучује коначна победа, до којег војске краћега даха и лабавијег морала нису могле издржати.

Зато, господо сенатори, сви ми, који смо ма у којој мери ковачи среће народне, латимо се благовремено и поштено чекића и наковња и из овога нашега сјајног људског материјала искујемо златну моралну полугу, на којој ће, а не на оној или само оној материјалној, почивати снага државна. Искујемо од тога нашег људског материјала и у касарни и ван касарне онакву моралну полугу, какву су некада искивали стари наши мајстори ковачи!

Искивајмо и мртву материју по свима принципима модерне технике. Изливајмо и челик у

цеви топовске, али више свега искивајмо живи људски материјал, без чијих руку све мртво остаје мртво, а чије голе руке још и данас често пута више вреде него сав тај сјасјни, скупоцени, али мртви оружни материјал.

Бар ми Срби ово треба да знамо, који смо и голи и боси, и гладни и жедни, не једанпут за го нож хватали; који смо у Светски рат тако рећи сутрадан после Балканског рата ушли са скоро празним карама и ћор-фишецима, па смо ипак богату, ситу и пијану војску ћесарову на буљук гонили.

Али, господо сенатори, упитајмо се баш овде код буџета Министарства војног, може ли се под једним оваквим режимом исковати од нашег пониженог, увређеног и озлојеђеног човека, та златна морална полуга, на којој друштво и држава почивају и у миру и у рату? (Протести на десници. — Један глас: Прошле године сте сасвим друкчије говорили.) Увек сам овако говорио, али, господо, када сте ви говорили, ја сам вас пажљиво слушао, па молим да и ви мене не ометате.

Велим, режима, а не Владе, јер мене не интересује Влада, још мање њен партиски и лични састав. Мене не интересује, — то и није наша надлежност, — ко ће, него како ће земљом управљати. Јер, која вајда од друге Владе, других људи и странака у Влади, ако и они буду у земљи створили једну морално-политичку ситуацију, од које не верујем да смо ишта горе имали!? Ако и они у земљи створе ситуацију, какву је створила ова влада, која је била дошла да доврши од Блаженопочившег Краља започето дело враћања земље у нормално политичко стање и која је, мора јој се признати заиста и била почела да свој задатак поштено извршује, па се доцније, по сопственој иницијативи и ради својих партиских циљева извргла у ово што данас у земљи имамо. (Бурни протести на десници).

Али, ми се претресајући буџет Министарства војног морамо пре него игде упитати: каква је наша данашња и сутрашња међународна ситуација?

Коначним нестанком Аустрије, за којом бар ниједно српско око неће заплакати, за нашу државу настаје питање *quid nunc?* Шта сада, када смо запали у ракљу између два горостаса, динамична, немирна, експанзивна! Шта сада, када имамо да живимо у сенци двају више свега војничких колоса и када ће даљи мир и сигурност наше државе зависити од случајне, овакве или онакве, игре свестраних интереса њихових односних држава.

Шта сада, када смо, како по свему изгледа, изгубили морално право да у невољи пружимо руку старим пријатељима за помоћ, која ће нам неминовно требати?

Претседник др. Желимир Мажуранић: Ја Вас молим, господине сенаторе, узмите у обзир да време пролази.

Драгослав Ђорђевић: Још неки минут, па сам готов.

Ништа друго, него натраг себи и своме народу! Натраг ситуацији, која ће омогућити да сваки наш један вреди за десет туђих, онако како је било у преткумановској Србији. Јер, то нам је — овако остављенима самима себи — још једини

начин да одржимо равнотежу у бројној несразмери нашој и туђој.

А може ли се то постићи у једном режиму, који се, — част уверенима, добронамернима и необавештенима — одржава на силу, на пару и на превару? (Приговори и жагор на десници.)

Претседник др. Желимир Мажуранић: Ја Вас молим, господине сенаторе, да овакве изразе не употребљавате.

Драгослав Ђорђевић (наставља): У једноме режиму, под којим смо ми Срби почели да губимо оно, чиме смо три царевине тукли — морал у народу. (Приговори на десници) Господо, Сенат Краљевине Југославије са Народном скупштином, то је још једина жила куцавица јавне савести у овој земљи, па ви са деснице пустите да се глас те савести бар овде слободно чује!

Управо губимо оно без чега нам у претстојећем светском сукобу неће помоћи никакви топови, никакви митраљеви, никакви тенкови, сумарени, авиони итд., па ма какво благо народно поарчили да их купимо или сами створимо. Оно без чега никоме, па ни нама нема нормалног, напредног и срећног живота ни у држави, ни у друштву, ни на дому, па да нас баш никаква спољна несрећа никада не снађе.

Може ли наша војска имати потребну моралну снагу када режим у пуној злоупотреби преживелих политичких закона, који су у часу једне историјске нужде били створени за друге више циљеве, гдегод може стаје ногом за врат целоме свету, па прикривајући право стање у револтираној земљи и бежећи од истине као од врага систематски угушује сваку јавну контролу и сваку поштenu критику свега онога што се у држави ради? (Приговори на десници.)

Претседник др. Желимир Мажуранић: Ја молим да завршите!

Драгослав Ђорђевић: Господине Претседниче, у овом Дому створена је лепа традиција, коју сте и Ви стварали, да се у оваквим приликама не придржава стриктно одредаба о дужини наших говора!

Претседник др. Желимир Мажуранић: Господине сенаторе, изволите се држати предмета и завршити.

Драгослав Ђорђевић (наставља): А нарочито, када на штету многобројних отворених питања на свима пољима људске делатности, који код нас очекују теоријско и практично решење, савршено разори онај високи форум, на коме долазе до речи најумнији синови једнога народа, када наиме угаси и последњи зрачак сваке слободне штампе.

Може ли из нашега народа изаћи војска са потребним одушевљењем за отаџбину; када режим сваки јавни посао, сваку јавну дискусију или у корену онемогуђује, или све пребаци на лични терен, па, у недостатку начелног става и стварних аргумената, стане да клевета најчеститије људе и најпоштенија њихова настојања да држава удруженим снагама свију позитивних елемената нашега народа најзад нађе своју унутрашњу равнотежу? А, при свему томе и што је најнеморалније, не дајући никоме и ни на који начин да одбрани, чак ни путем суда, ни своју оклеветану тезу, ни своју увређену част.

Претседник др. Желимир Мажуранић: Госпо-

дине сенаторе, ја Вас по последњи пута молим да завршите.

Драгослав Ђорђевић (наставља): Једном речи шта се може учинити за витешки дух наше војске, за њено одушевљење и патриотизам под једном владом која је дошла:

да врати политичке слободе, па их укинула сасвим;

да разбистри политичку ситуацију у земљи, па је замутила као никада до сад; (Бурни протести на десници).

Претседник др. Желимир Мажуранић: Господо сенатори, пустите говорника да заврши. Молим господина сенатора да изволи наставити.

Драгослав Ђорђевић: да одобровољи огорчене, па огорчила и задовољне;

да умири Хрвате, па побунила и Србе;

да реши хрватско питање, а створила и српско; (Жагор и протести на десници);

да затвори католичко питање, мада оно као верско није ни постојало, а отворила и православно;

да створи верски мир, а изазвала верски рат; да сједини, а разјединила и сједињене, уневши раскол чак и у српску православну цркву;

да доведе Хрвате у Скупштину, а отерала их и из Сената;

да подигне престиж државе, па дозволила да после једног анахроничног верског рата, за који је сама крива — Српска православна црква победи државу и т. д.

Претседник др. Желимир Мажуранић: Господине сенаторе, молим Вас да завршите, време одмиче.

Драгослав Ђорђевић: Од мене се тражи да завршим, нећете ми дати да кажем... (Један глас: у штампи ћете објавити.) Дајте господо, слободну штампу само за три дана, па ћете чути како стојите! (Жагор и бурни протести на десници).

Претседник др. Желимир Мажуранић: Молим господо сенатори, не сметајте говорника. Молим господина сенатора да настави.

Драгослав Ђорђевић: Нека се ти нови сенатори понашају како се у Сенату понаша! (Протести на десници. — **Др. Грга Анђелиновић:** Ти нови сенатори!) Како се буни нечиста савест, научили су да им се ништа не сме да каже, али ћете ипак чути!

Господо сенатори, да завршим кад већ морам! Када сам једном приликом у Скопљу једном нашем честитом старини из народа изложио једну своју жељу политичке природе, он ми је поштено рекао у жаргону: „Е, дедо — банот, на тај пат нема га зајак!“ И заиста, на том путу није било зеца.

Исто тако, сав наш народ поручује данашњем режиму, који је много закасао: узалуд мука! Бруку ће да направите, али ништа добро не можете да учините, јер — на та пат нема га зајак!“

А где га има зајак?

На оном путу, којим иду најкултурније и најдемократскије земље данашњег света: Енглеска, Француска, Америка!

Али господо сенатори, ако нам се примери ових великих држава учине неподобнима, ми их оставимо. Оставимо их, јер је то ипак далеко и туђе, па узмимо нешто наше, што је на нашем националном тлу рођено и до неба високо изра-

сло. Узмимо за пример Краљ Петрову предкумановску Србију.

Ону милу, ону сјајну, херојску и недостижну Краљ Петрову и Његовог Великог Сина Србију, која је, давши својим синовима најшире и најстварније политичке слободе, дубоко поштујући у њима људе и домаћине у њиховој рођеној народној кући, довела их до делиријума националног одушевљења, до аскетског самоодрицања, до свесног и вољног, безусловног и веселог подношења свију жртава, па и оне највише: давања живота својих да она, Отаџбина, буде сачувана и да изврши своју огромну историјску мисију југословенског Пијемонта. Загледајмо се у тај светли пример и пођимо за гласовима хероја, на чијим костима почивају границе ове државе, а који нам из дубина својих знаних и незнаних гробова довикују: „У томе знаку, само у томе знаку победићеш, Југославијо!“

Зато што је војска у питању и реч о буџету војске, ја не могу гласати против, него само за тај буџет. (Одобравање и аплауз).

Претседник др. Желимир Мажуранић: Реч има сенатор г. Чедомир Захарић.

Чедомир Захарић: Господо сенатори, имајући у виду неоцењиве заслуге наше храбре војске у прошлости, а исто тако имајући и пуно поверење у наше војне старешине, на челу са много цењеним Министром војске и морнарице г. Љубомиром Марићем, у име Клуба Југословенске радикалне заједнице, у име Радног клуба и Независног клуба сенатора, част ми је предложити Сенату да изволи акламацијом примити буџет Министарства војске и морнарице. (Одобравање на десници).

Претседник др. Желимир Мажуранић: Господо сенатори, пошто нема више говорника, завршен је претрес. Прелазимо на гласање. Гласаће се по партијама, седењем и устајањем.

Молим г. известиоца да прочита партију 474.

Известилац Фран Смодеј прочита партију 474.

Претседник др. Желимир Мажуранић: Господо сенатори, која примају партију 474, нека изволе седети, а који су против, нека изволе устати. (Сви седе). Пошто сви седе, објављујем да је партија 474 примљена.

(За овим је Сенат, гласајући седењем и устајањем о свакој појединој партији, у смислу чл. 102 Устава и § 67 Закона о пословном реду у Сенату, примио цео буџет расхода Раздела IX — Министарства војске и морнарице, и то од партије 475 до закључно партије 558).

Претседник др. Желимир Мажуранић: Господо сенатори, објављујем да је Сенат једногласно примио буџет Министарства војске и морнарице.

Прелазимо на претрес буџета Раздела VII — Министарства финансија.

Реч има г. Министар финансија.

Министар финансија Душан Летица: Господо сенатори, предлог буџета расхода Министарства финансија за наредну буџетску годину увећан је са 90 милиона 370.380 динара.

Како под управом Министарства финансија стоји пет великих државних привредних институција, потребно је истаћи, да сва ова државна предузећа сама за се, показују повећање од динара 64,642.569. Према томе остаје на чисто административне потребе и ужег финансијског ресурса тек динара 25,727.811.— И, како од ове цифре пада

19,303.490.— динара на јесенашње повећање припадности, то је за овај велики ресурс за наредну буџетску годину предвиђено у основу ново повећање само за динара 6,424.321.—

Повећања код државних предузећа условљена су углавном проширењем делатности обадвеју државних новчаних установа, повећањем производње шећера у год. 1938 код двеју државних фабрика шећера и повећањем потреба код Управе монопола због подигнуте садње дувана последњих година.

Број службеника овог ресурса са свима подређеним установама износио би према предлогу 18.621 лице или за 1.469 лица више но ове буџетске године. Повећање код самог државног добра „Беље“ износи 966 лица, али је оно фиктивно, јер су сва ова лица и до сада била у служби имања, само што се пребацују са материјалних на личне кредите. Према томе, фактично повећање персонела у целом ресурсу износи 503 лица, од тога 247 на два новчана завода, а тек онај незнатни остатак на саму финансијску администрацију.

Оволико о цифарном делу буџета расхода за на саму финансијску администрацију.

Ове године навршиће се 10 година, како смо се растали са оним нашим првим хетерогеним финансијским управним организмом. До године 1928 ми смо имали 4 посве разнолике финансијске управне машине у држави. Доношењем Закона о непосредним порезима год. 1928 извршена је и нова организација Финансијске управе, најпре образовањем 14, а доцније образовањем 10 финансијских дирекција. Благорадећи овом нашем младом финансијском управном организму, могла се наша финансијска администрација правилније развијати и своју особиту и деликатну улогу у народном и државном животу вршити поступно са све већим успехом, кога ми сви видимо и осећамо.

Вршење финансијске службе данас је тачније, брже и прегледније, а контрола у њој лакша и ефикаснија.

Организација рада у државној рачуноводској служби данас је толико већ усавршена, да смо јесенас били у могућности да први пут поднесемо Народној скупштини на време завршни рачун за најближу протеклу буџетску годину. Исто тако ова грана финансиске службе ставља нам врло брзо на проучавање и своје месечне прегледе о кретању буџетских расхода и прихода.

Као и раније Буџетско одељење Министарства финансија курентно савладава своје обимне техничке и друге послове око састава и израде државног буџета, као и око контроле самоуправног буџетирања. Рад овог одељења такођер је и непосредно познат и Сенату из ових обимних апарата о предлогу државног буџета, као и из детаљно израђених и врло поучних статистичких прегледа о самоуправним буџетима.

Ове године обратићемо нарочиту пажњу томе да се стане на пут оним огромно високим прирезима које због немања других прихода толике наше мале и слабе општине морају да носе.

Иначе у току буџетске 1937/38 године настојало се да самоуправне дажбине по могућности буду сведене у разумне границе. Оне дажбине које су кочиле привредни живот и стварале баријере на границама бановина и општина, или су укинуте или су на путу да буду укинуте.

Бановине и општине показале су велику делатност у току ове буџетске године нарочито оснивањем нових привредних предузећа било из редовних буџетских средстава, било путем зајмова.

Пореска политика Краљевске владе ове три године вођена је са нарочитим обзирима према народној привреди а посебно према земљорадњи и ситном привреднику. Та политика жртвовала је низ финансиских права и државних и самоуправних у оправданом уверењу, да ће те жртве са осталим мерама Краљевске владе вастпоставити солидност исцрпљених врела јавно-буџетских прихода у домену приватне привреде.

Заштићујући порески на једној страни нашу примарну, основну производњу, производњу земљорадничкову и производњу ситних занатлија, Краљевска влада на другој страни тражила је регрес у извесно привредно дозвољивој мери, на другој страни, на страни крупних и асоцираних капитала. Краљевска влада тражила је тај фискални регрес и уразумљивим корекцијама извесних таксених прописа, који не погађају грађане као повратне него као спорадичне дажбине, које се не јављају као стални периодични терет него као издатак према личној потреби а за учињену услугу. Краљевска влада настојала је, колико су јој дозвољавали фискални интереси да изврши низ корекција и у опсегу бановинских такса, које су поред државних за исте јавне услуге узимане. Низ самоуправних дажбина које су теретиле производњу више се не одобравају, а интервенцијом мога ресора све већма настаје ударање увозних општинских дажбина на основне продукте земљорадње и сточарства. Јесенас су државне и многе самоуправне благајне забележиле још једну нову и знатну жртву, кад смо у интересу убрзања моторизације наше земље забранили употребу чистог бензина као моторно погонско средство и спустили дажбине на мешавину бензина са алкохолом као обавезним моторним погонским средством, кад смо спустили царину на аутомобиле и сасвим укинули њихов високи луксузни порез. Ова мера која има особито своје значење за развитак промета у земљи, појачаће тражњу алкохола у место уважаног бензина, и тиме подићи и тражњу односних земљорадничких производа.

У оваквом духу и у овим правцима, господо, вођена је досадашња политика Краљевске владе. Истина, Краљевска влада посегнула је у два маха за једном мером, којом се у неколико оптеретила потрошња. То је подизање царинске ажије. У интенцијама Краљевске владе било је да се цене пољопривредних и сточарских производа подижу обезбеђењем и стварањем услова за јачу тражњу њихову. Потрошња је дакле већ на овој страни имала да очекује дизање цена. А очекивала га је и производња која прерађује пољопривредне сировине. Овде, у овој страни политике Краљевске владе, да се обезбеђују боље цене пољопривредној производњи, лежи главни разлог оптерећења потрошње, а удео подигнуте царинске ажије у томе процесу остао је ипак врло незнатан.

Измене и допуне у њему кроз ових десет година учиниле су га обухватнијим, еластичнијим и социјално праведнијим. Нови заједнички закон је већ прве године његове примене обезбедио државној благајни пуни регрес приноса по старим законима. Он је и доцније имао свој пуни удео у бу-

џету државних прихода. За време привредне кризе био је главни основ државним финансијама. А што је најглавније од како је он стао на снагу, застала је, а данас већ посве и престала, она тешка ера узајамног пребацивања о већим или мањим пореским теретима. Макар и несавршен, овако једноставан какав је, овај је Закон у ових десет година створио у нашој држави пореско смирење међу појединим крајевима земље.

Иза овог Закона, донет је године 1930 и Закон о скупном порезу на пословни промет. То је Закон, који је решио стотине хиљада пореских обвезника бриге о подношењу пореских пријава, оцена и контроле промета, сем толиких других вексација; који је ослободио финансијску администрацију замашних послова око разреза његовог, и који, наслоњен на привреду, његовом вештом конструкцијом аутоматски с њоме корача, и уз контролу финансијских власти државној благајници одбацује следећи приход.

Само ова два нова закона треба према пројекту за наредну буџетску годину, да донесу државној благајници 2.700 милиона динара. И ако, господо, уважајмо да у порески управни организам наше државе улази још и домен такса са 1.230 милиона динара, и трошарина са 922 милиона динара прорачунатих прихода, онда, господо, треба да се позабавимо и са живим управним организмом, у чијој је руци примена односних компликованих закона и законских прописа, а који државној благајници треба да обезбеди без мало 5 милијарди прихода. То су, господо, наше пореске управе и порески чиновници са односним одељењима у Финансијским дирекцијама и са одељењем пореза у Министарству финансија на челу. Овај живи организам уз помоћ Финансијске контроле савладава сав односни државно-фискални посао. За пореске управе тражи се за наредну буџетску годину, на данашњи персонал од 2800 службеника повећање од 114, а то је пре мало но много. Наше пореске управе и наши порески службеници оптерећени су волуминозношћу сваковрсних послова њихових примарних, и врло бројних других исто важних, а с друге стране квалитет њихове службе, нарочито егзекутивне, потенцира деликатност њихове јавно-управне улоге. Због тога, господо, ја пратим рад ових државних службеника са нарочитом пажњом и са више обзира, и желим да и сви ми и сви грађани југословенски имаду овакав став према пореској служби и њезиним извршиоцима.

Са колико је релативне пажње вођена пореска егзекутивна политика, најбољи нам доказ пружају ове упоредне цифре:

Број извршених егзекутивних пописа износио је године 1934 — 1,821.232, год. 1935 — 1,439.161 а год. 1937 — 1,382.033. Број извршених продаја год. 1934 износио је 20.867, год. 1936 — 2.025, а год. 1937 — 3.930. И, ма да нам ове цифре показују знатно одвијање пореског шарафа, резултати наплате јавних дажбина неупоредиво су бољи од ранијих година.

Наш царински систем прилагођен је економско-финансијској структури наше државе. Ми смо избегли спугавање размене добара у својој спољној трговини, не прибегавајући оштрим забранама које би биле опасне с погледом на интересе потрошача, развој домаће индустрије и интересе државног фиска. Ми кроз нашу царинску тарифу спроводимо умереност у циљу подизања домаће

индустрије и обезбеђујемо стабилност извора државних прихода.

Нарочита пажња поклоњена је развоју слободних царинских складишта у поморским лукама. Раније је постојало само једно такво складиште у Сушаку. Данас их имамо и у Сплиту, Метковићу, Дубровнику и Црнојевића Риједи.

Уредба о сузбијању кријумчарења вештачких сладила, која је донета крајем јануара 1937 год. дала је одличне резултате, како у погледу ухваћених количина кријумчареног сахарина, тако и у погледу повећања потрошње шећера.

Последњих година царински приходи у сталном су порасту. То повећање не потиче само од увећане трговине, већ и услед тога, што се царинска служба врши ефикасније и под бољим условима него раније.

Целокупан посао око царинске службе обављали су у год. 1937/38 — 1.046 а по предлогу за 1938/39 год. — 1.067, дакле са једним незнатним повећањем од 21 чиновника.

За израду новог катастра за наредну годину предвиђено је 1.296 службеника, за 67 места мање од ове године. За одржање катастра предвиђено је 790 места, т. ј. 45 више него сада. Ово повећање потребно је због нових катастарских управа, које се морају основати у крајевима где је израђен нови катастар.

Нови катастарски премер вршио се ове године у 21 срезу Моравске бановине и у једном срезу Вардарске бановине. Поред овога, продужени су радови на обнови катастарског премера у Суботици, Вараждину, Иланђи и другим местима где је катастар потпуно застарео. На овим теренским радовима било је запослено око хиљаду службеника, који су снимали површину од 460.000 хектара, тако да досада укупна снимљена површина износи 4,074.000 хектара на непремереном делу државе.

Ове године приступило се и једном пробном фотограметријском снимању из авиона у Младом Нагоричану. Метода снимања из ваздуха имала би се код нас првенствено применити на територијама Вардарске и Зетске бановине, где се налазе изразито планински предели, чиме би се премер и израда катастра тих крајева знатно убрзали.

Класирање земљишта обављено је 1937 године у 165 катастарских општина. Нови земљарински операт израђен је 1936/37 г. за 264 катастарске општине.

Државна добра без нарочитог одређења, уколико нису потребна државној управи, за то дизање соколских домова или за народне школе, издају се у закуп. Кад закуп није рентабилан а не предвиђа се друга намера, продају се најбољем понуђачу. Сретства добивена продајом улазе у нарочити фонд, који је основан прошле године. Из тог ће се фонда вршити оправке постојећих државних зграда, подизати нове зграде потребне Финансијској управи и набављати непокретности за исту сврху. У 1937 години било је оваквих продаја за 729.134.— динара. Издатака из фонда још није било.

Државно добро Беље у години 1936/37 дало је 22,962.013 динара или за 5,123,264 динара више чистог прихода него раније године. Поред тога, инвестирано је у нове зграде и инвентар 4,515.387 динара. Како је за прошлу буџетску годину чиста

добит Беља готово два пут већа од буџетског предвиђања, дотирао сам из чистог прихода Фонду за обнову 4,500.000 динара. Сем тога, у предлогу новог буџета предложена је за новоградње сума од 1,620.000 динара.

Државна фабрика шећера на Чукарици дала је вишак прихода над расходима у пословној 1936/37 години са 7,689.894 и 61 пара, дакле више од претходне године за 3,038.719.04 динара. Како ће се резерве шећера до нове кампање истрошити, претстоји ове године производња шећера у пуном капацитету свих фабрика у земљи. Због овог предвиђени су у буџету за обаде државне фабрике шећера врло повишени кредити.

Бројно стање службеника Финансијске контроле за 1938/39 предложено је за 100 службеника више. Повећање је потребно нарочито за службу за сузбијање кријумчарења, јер је оно доста развијено и особито штети државну благајну.

Недавно су дана у градњу у Сплиту два моторна брода која ће омогућити бржу и ефикаснију службу финансијске контроле. Ускоро расписаће се лицитација и за један већи репрезентативни брод Финансијске контроле, који ће заменити брод „Опленац“. Градња ће се извршити из зајма од 20 милиона, који се предвиђа у Финансијскоме закону.

Посао у Врховном и државним правобраниоштвима стално се увећава и проширује: укупни буџет ипак је углавном остао у границама прошлогодишњег. У току првих девет месеци прошле године наша правобраниоштва имала су 1634 добивене парнице у вредности 78,910.455 динара и изгубљених 855 парница у вредности 22,344.359 динара. Она су, према томе, добила 47,78% више парница него што су изгубила.

У Одељењу државних дугова и државног кредита служба по државним зајмовима и дуговима, како унутрашњим тако и спољним, врши се без застоја.

По ступању на снагу Уредбе о ликвидацији земљорадничких дугова, образован је у Одељењу државних дугова специјалан сервис коме је стављен у задатак сав рад око надзора над правилним извршењем одредаба Уредбе и сарадња са Привилегованом аграрном банком по пословима Уредбе.

Министарство је извршило емисију прве трансхе 3% обезвница у износу од 500 милиона номиналних динара и предало их Привилегованој аграрној банци да их раздели установама. Сретства за највише могућу ануитетску службу по овим обезвницама обезбеђена су и служба ће се вршити на време и нормално.

У току прошле године донет је Закон о ковању новца. Поред предвиђених апоена, амандманом за Финансијски закон биће предложено да се искују и апоени од 10 пара. Половином ове године почеће се са ковањем нашег новог новца у нашој државној ковници, која је данас већ скоро готова.

Управа Државних монопола развијала је целе прошле године врло интензиван рад у свима правцима своје делатности. Према интенцијама Краљевске владе она је прошле године повећала садњу дувана задржавајући цене већ раније доста знатно подигнуте. Међутим, под упливом кишне године, дувани су прошле године дали квантитивно добру али квалитативно слабу жетву.

Акција за сузбијање кријумчарења дувана даје врло добре успехе, и то се осећа нарочито у све већој потрошњи дуванских фабрика. Прошле године укинута је за монополске приходе штетна продаја експортних цигарета у пограничном промету на суву.

Акција започета прошле године постављањем и васпитавањем стручног подмлатка за садњу дувана, који ће постепено заменити финансијску контролу, наставиће се и наредне године. Зато су предвиђени виши персонални кредити у буџету.

Као први покус изведено је спуштање цена луленом дувану, да би се шири слојеви научени на овај начин пушења, одбили од трошења криумчареног туђег дувана, односно да би се оним новчано најоскуднијим дала могућност потрошње дувана уз врло ниску цену.

Прошле године проширена је организација малопродаје дувана увођењем сеоских кућних малопродаја, као филијала постојећих малопродавница.

Данас се ретко чују у јавности приговори о продаји соли, а нарочито о соли крупници. Управа монопола настоји да се потребе нашег консума свуда задовоље. Јодирања со продаје се по спуштеној цени од 2 и по динара.

Нова уредба о таксама на упаљаче даје добре резултате. Употреба нежигосаних упаљача пада, а потрошња жижице расте. С обзиром на потребе настале повећаном садњом дувана, која је према ранијим годинама скоро удвостручена, грађевинска делатност Управе монопола била је у години 1937 врло жива.

Пословање Државне хипотекарне банке од свршетка рата показивало је перманентан развој и напредак у свима гранама рада па је овом тенденцијом окарактерисана и прошла 1937 година.

Државна хипотекарна банка продужила је и у току 1937 године рад на сређивању наших кредитних прилика. Један од најважнијих корака предузетих у том смислу је спуштање интересне стопе на 6% по дугорочним зајмовима одобреним пре 31 марта 1931 године. Државна хипотекарна банка је и активним радом, финансирајући комунална тела у свима крајевима наше државе, допринела у великој мери извођењу радова опште користи. Док дугорочни хипотекарни пласмани под утицајем нормалне амортизације показују извесно смањење, дотле пласмани по комуналним зајмовима и поред редовне амортизације показују знатно повећање.

Фондови и јавни капитали у прошлој години показали су даљи пораст.

У току 1937 године Државна хипотекарна банка је продужила своје учешће у финансирању јавних радова.

Поштанска штедионица завршила је 15 година свога плодног рада. И у протеклој 1937 години наставила је она свој рад са успехом у свима правцима. Укупан промет Поштанске штедионице по свима рачунима у 1937 години износио је преко 300 милијарди динара. У току 1937 Поштанска штедионица отворила је, поред постојећих филијала, још две у Подгорици и на Сушакв, а у припреми је да отвори још у Сплиту и Дубровнику.

Поштанска штедионица приступила је прошле године и исплати штедних и чековних улога наших држављана код бивше аустријске поштан-

ске штедионице у Бечу у сразмери од 1 динар за 4 круне.

У току 1937 године Поштанска штедионица продужила је своје учешће у финансирању јавних радова. Сем тога Поштанска штедионица и даље узима видног учешћа у заједници са Државном хипотекарном банком у обезбеђењу најпотпуније ликвидности благајничких записа Министарства финансија.

Поштанска штедионица је приступила отварању 3% кредита земљорадничким задругама и њиховим савезима, по текућим рачунима на подлогу потраживања које они имају према Аграрној банци на основу портфеља сељачких меница и обвезница, а и на подлогу 3% државних обвезница, које буду поједине задруге и савези добили од државе преко Аграрне банке. Рок зајма се не уговара него зависи од тога у ком ће времену зајам сам себе исплатити из своје подлоге.

Ове кредите даје Поштанска штедионица земљорадничким задругама и њиховим савезима, да би тим путем они дошли брже до једног дела својих новчаних средстава која би иначе поступно кроз 14 година била наплаћена. Неколико стотина милиона динара, које ће овако Поштанска штедионица ставити на расположење нашем селу и нашој пољопривреди, имаће доброг утицаја на развитак цена пољопривредних производа и постицање целокупног тока живота у том отсеку наше народне привреде. Ова очекивања изгледају у толико реалнија ако се доведу у везу са паралелном акцијом Народне банке преко наших новчаних завода.

Завршавам овим свој експозе о управном раду и политици вођеној у ресору Министарства финансија, уверен, да ће Сенат правилно оценити све моменте и односе у њему поменуте и да ће одобравањем предлога буџета одобрити и нашу државну финансијску политику. (Пљескање на десници).

Претседник др. Желимир Мажуранић: Реч има сенатор г. Спира Хаџи-Ристић.

Спира Хаџи-Ристић: Господо сенатори, пошто се данас расправља буџет Министарства финансија, природно је да треба да се запитамо какву и коју финансијску политику води г. Министар финансија, и да ли она одговара интересима земље и народа. Г. Министар финансија у своме двогодишњем раду стриктно се држао основног начела, да земљи треба дати уравнотежен буџет, односно да расходе треба саобразити приходима и по сваку цену избећи дефиците, а по могућству завршавати годишње буџете и са суфицитом. Можемо с правом тврдити, да је Министар финансија у томе потпуно успео: Буџетска равнотежа је одржана. Па не само то, већ је он својом мудрошћу финансијском политиком успео, да дефиците из ранијих година уклони и да буџет из прошле године заврши и са једним знатним суфицитом.

Равнотежа буџета и активни трговински биланс који се већ две године оцртавају, повољни су знаци за нашу земљу која се враћа у нормални колосек свога државног газдинства. За сваку аграрну земљу, а нарочито за нашу, која је проносирано аграрна, два су битна услова за њено економско јачање и напредовање: активан трговински биланс и уравнотежен државни буџет. Аграрне земље морају наћи пласман вањ земље својим ви-

шковима и морају се старати да одржавају равнотежу буџета. У противном, вишкови ако остану у земљи, негативно дејствују на цене земаљских производа, услед чега одмах наступа слабљење потрошачке и пореске моћи нашег народа, а ово неминовно има одјека на државне приходе, што доводи у питање реализовање самога буџета. Реална економско-финансијска политика, коју ево већ три године води Претседник Краљевске владе г. др. Стојадиновић заједно са својим искусним и стручним Министром г. Летицом, дала је позитивне резултате: трговински биланс је активиран, државни буџет стопроцентно уравнотежен. Динар је добио своју праву вредност, јер је израз наше привредне моћи. А кад се зна оно освештано правило да државни приходи у иоле нормалним приликама сваке године расту, појмљиво је да ће у будуће волумен нашег буџета бити све већи и већи и на тај начин одговарати потребама наше земље у њеном свеукупном привредном и културном напредовању. Напуштајући став „нека иде како иде“ Краљевска влада је својим одлучним економско-финансијским потезима приступила оживљавању свих привредних грана, економском јачању пореских обвезника и објеката и на тај начин створила врело одакле Министар финансија може убирати приходе и стављати их на расположење свима ресорима од којих сваки понаособ у делокругу свога рада дела на бољитку, благостању и напретку наше земље. Да би један порески обвезник или објекат био у стању да даје што држава од њега тражи, он мора бити оспособљен да свој свети задатак према држави изврши. Ништа није горе од стања када појединац или цео народ осиромаше услед државних дажбина или кад га држава својом неразумном и погрешном финансијском и привредном политиком онеспособи, да за себе и државу привређује. У таквом стању изврши државних прихода пресушују, дефицити су на помолу код народа, наступа летаргија и сваки напор за рад и напредак нестаје. Напротив, када народ осети да држава својом финансијском и привредном политиком иде на то: да му ствара бољу егзистенцију, да му пружа могућност за рад и за зараду, да га економски јача, он напушта свој летаргијски став, свој оншаланс — што би казали Французи — ступа у борбу са свима недаћама, оран је за сваки подухват и иде ка конструктивном раду чији плод бере не само он, већ и држава заједно са њим.

Ово је очита карактеристика рада Претседника Краљевске владе и мудрог Министра финансија. (На десници одобравање). Она је непобитна; дела су ту, цифре су ту. Шта констатујемо у финансијској политици Министра финансија. Он повећава буџет за преко 1 милијарду, односно ставља на расположење приходе од 12.270.000.000 дин. Али зато, господо, он не повећава стопу течевине, не повећава стопу земљарине, не повећава стопу кућарине, не повећава ставке код посредних пореза, и једном хладнокрвношћу која је њему својствена очекује сигурно остварење предвиђених прихода и мирном душом каже: ја испуних дужност Министра финансија, на вама је да са тим приходима располажете и да радите за напредак земље и народа. (На десници аплауз.) А шта народ каже: Хвала Богу кад добих буџет без нових намета; хвала Богу кад ми се ствара могућ-

ност за рад и за зараду; хвала Богу кад пред порезником не дрхтим; па додаје: готов сам да својим дужностима према држави одговорим. Тако народ говори, не ропће, већ у држави гледа свога заштитника, свога добротвора, који му осигурава личну и имовну безбедност, јавни поредак, несметани рад, спрема му бољитак и благостање, и баца у заборав тешке дане из доба криза и напада и финансијско-економске политике „laissez faire, laissez passer“ — нека иде како иде. (На десници одобравање.)

Господо сенатори, свима вама је познато да народ тешко и нерадо плаћа непосредне порезе. То видимо и код варошана и код сељака. Али, услед знатног побољшања које траје од пре две године на овамо, ми видимо да се непосредни порези уредно плаћају и да њихове глобалне суме премашују оне које су буџетом предвиђене. И без уобичајених егзекутивних присилних мера које су раније примењиване, проценти наплаћених непосредних пореза код финансијских дирекција расту. Наша Финансијска дирекција у Скопљу још крајем октобра прошле године имала је наплаћени проценат непосредних пореза од 99.8%, а сада у току последња четири месеца вероватно да је тај проценат много јачи. Не треба заборавити при томе да је Вардарска бановина, услед сталних киша, имала осредњу годину и у житарицама, и у дувану, и у осталим својим типичним и специјалним производима, па ипак је она са порезама ажурна.

Господо сенатори, једно од важних питања Вардарске бановине, односно Јужне Србије, је класификација земљишта: ораница, ливада, утрина, пашњака итд. Како ово питање спада у ресор г. Министра финансија сматрам да се са неколико речи дотакнем и да дам извесне сугестије. Одмах по ступању на снагу Закона о непосредним порезима од 1928 год. приступило се путем специјалних комисија класификацији земљишта. Нажалост комисије које су на брзу руку створене и то већином од нестручних људи, нису понајбоље завршиле свој посао. Оштећена је и држава али највише је настрадао сељак или путем прекомерног произвољног увеличавања површине његовог поседа или путем рђаве класификације бацајући и неродне оранице у више класе. Истина Закон је предвидео рокове за жалбу, али наш свет неписмен, како га је Бог дао, није о томе водио рачуна и ево већ 10 година како он своју небригу скупо плаћа. Нестручност комисија била је у непознавању способности и приноса наших ораница на Југу. Нису имали појма да су оранице већином на југу посне и да се оне путем угара оспособљавају за плод сваке друге године. И сада лако је појмити како је тешко сељаку да плаћа земљарину и за ону годину када је под угаром, кад од ње нема никаквог приноса, а нарочито ако се та ораница налази у вишој класи. У току ових 9 година било је разних покушаја да се те неправилности исправе, али сви ти покушаји остали мртво слово на хартији, са изговором: чекајте катастарски премер. И ја се слажем да се то питање може скинути са дневног реда само једино путем катастарског премера и стварањем земљишних књига. Али, господо, катастарски премер иде тако споро да ће проћи много година док се то изврши и док се цела Ју-

жна Србија премери. Стога молим г. Министра финансија да створи могућност да се са премером похита и да се бар у срезовима где је триангулација завршена отпочне са катастарским премером. Ми са Југа очекујемо од Краљевске владе један јачи потез у овом важном питању које је у интересу не само тамошњег народа нарочито сељака већ и у интересу саме државе. Ја се сећам да је Влада пок. Николе Пашића одмах после ослобођења још 1913 године била донела одлуку да се приступи катастарском премеру Јужне Србије, зашта су били ангажовани и страни геометри, јер у то доба Србија није имала довољан број геометара за такав један велики посао. Нажалост до остварења овог замашног посла није дошло јер је у току 1914 године наступио Европски рат. Сад када имамо довољан број инжињера и геометра, премер се може извести и брже и јефтиније, јер ћемо га радити нашом сопственом снагом.

Господо сенатори, у ресор Министарства финансија спада једна од наших најважнијих фискалних и привредних установа, а то је самостална управа државних монопола. Ја ћу се овде задржати само на питању монопола дувана, које је од великог економског значаја специјално за Јужну Србију која у продукцији у земљи учествује са 60 до 70%. Морам одмах нагласити да доласком на Владу г. др. Милана Стојадиновића који се својевремено бавио стручно овим питањем и о томе и писао, да је дуванско питање упућено правилним путем и оно ће постепено добити решење које ће бити не само у интересу државног фиска већ и у интересу и произвођача, чији се број у земљи пење на око 800.000 душа. Краљевска влада је путем Финансијског закона извршила потребне измене у Закону о државним монополим, а на име: укинула је проценат од 10% који је задржаван на име ферментације (превирања) и 0.30 пара динарских колико је од произвођача наплаћивано по килограму на име комисијских трошкова за процену. Цифарски значи ово: кад се узме да су бербе у 1936 и 1937 год. дале у земљи око 40 милиона килограма дувана, а да се просечно један килограм плаћао по 15 динара, а кад томе додамо и 30 пара динарских на име комисијских трошкова, само овом изменом закона произвођачи су добили око 75 милиона динара. Поред тога, настојањем Краљевске владе повећане су цене за 20% које су дотле важиле. А ово представља суму од 120 милиона динара за обе бербе такође у корист произвођача. Као што видите, господо, овај потез Краљевске владе од великог је значаја за наше произвођаче дувана. Из овога се јасно види да је Краљевска влада правилно схватила интересе произвођача и укинула оне одредбе закона које су биле експлоатационог карактера. Краљевска влада г. др. Милана Стојадиновића ишла је у својим интенцијама и даље: Она је у 1936, 1937, па и сада у овој 1938 год. форсирала производњу дувана повећањем броја струкова тако да се сада готово приближујемо нашој највећој производњи од уједињења до данас у земљи, а то је производња од 30 милиона килограма колико смо имали у 1924 год. Сада се наша производња креће између 20 до 25 милиона килограма.

Може се с правом рећи да је култура дувана у земљи спасена и да је неповратно нестало онога

доба када је Министар финансија са говорнице и у Народној скупштини и у Сенату изјављивао да он чини једну самарићанску дужност што уопште дозвољава садњу дувана. Излишно је говорити од коликог је значаја оваква дуванска политика за нас доле на југу где дуван, у 14 срезова и са леве и са десне обале Вардара за становништво од преко 500.000 душа претставља животну потребу.

Краљевска влада својом уредбом о минималним надницама знатно је побољшала стање хиљадама радника који стално раде у монополским станицама на ферментацији и манипулисању а у фабрикама на преради дувана. Јер не треба забравити, а то није било давно, да је монополска управа плаћала исте наднице које су плаћале и приватне установе, а које су се кретале између осам до десет динара. Сада је минимална надница 16, а бољи радници добијају и по 20 и 25 динара, а да не говорим о стручним радницима чије наднице иду и до 50 динара на дан.

Монополска управа и у подизању реонских дуванских магацина учинила је један велики напредак у бољем ферментисању и манипулисању дувана. Она је на тај начин створила услове да се нарочито ферментација ове веома деликатне и осетљиве биљке правилно и на време изврши и избегла је транспортовање дувана из тих рејона где магацини до сада нису постојали. Сада ће сваки срез свој произведени дуван ферментисати и манипулисати својом радном снагом. Излишно је нагласити колико ће то бити од користи за радни свет у тим забаченим паланкама да нађе сигурну зараду у тим магацинима где рад траје најмање по 6 месеци па и више сваке године.

Следујући интенцијама Краљевске владе ја ћу бити слободан да и овом приликом дам извесне сугестије. Пре свега треба престати са мењањем семена сваке године. Наша огледна станица у Прилепу имала је довољно времена да утврди који је тип погодан за наше терене на Југу и који се тип оријенталског дувана тражи на страни. Потребно је да се једно исто семе употребљава извештан број година, а не да се сваке године даје друго семе. Ако монополска управа сматра да је потребно да се врше опити на разне терене, то би она требала сама да ради на извесним парцелама у својој режији, а не да те опите врше произвођачи на својим њивама и да од негативних резултата трпе штету. Семе које смо добили прошле године не зри, загоревало и дало је рђаве резултате. Не знам како ћемо проћи са овогодишњим семеном које морамо искључиво употребљавати.

Теренска радња монополских органа нарочито прошле године била је одлична. Они су били стално у контакту са произвођачима и својим стручним упутама знатно су допринели правилној култури и сређивању дувана. Нарочито је била од значаја њихова контрола у кидању филиза — заперака. На тај начин користио се и произвођач јер је добио бољи дуван а и државни фиск, јер је утврђено правилно задужење и у листовима а и доцније и у низама. Мањака приликом предаје било је врло мало. Једна од мера у циљу сузбијања кријумчарења која је одлично успела. Услед недовољног броја теренских монополских контролних органа дуванске станице морале су прошле године употребљавати и органе финансиских

одељака. Ови су се показали незгодни и зато их треба заменити искључиво монополским органима који познају посао и на тај начин избећиће се сукоби са произвођачима услед непознавања саме културе.

Што се тиче откупа могу вам рећи ово. Доклегод се не измени ценовник односно докле год постоји несразмера између цена нижих и виших класа, откуп се неће моћи правилно вршити и увек ће давати повода жалбама. Као ниже класе сматрају се IV, V и VI. Ова се несразмера испољава у свима категоријама. У I категорији са класом III-а чија је цена 48 динара силази на IV са ценом од 19.50 динара да се у VI класи задржи на 5.50 динара. У II категорији са класом III-а чија је цена 22 динара на IV са 13 дин. да се задржи на VI класи са ценом од 4 динара и у III категорији са класом III чија је цена 12 динара на IV са 7.50 да се задржи на VI класи са ценом од 2.50 динара. Оваква процена није добра ни у добрим годинама, када су бербе одличне. Али када је рђава берба, нарочито када су кишне године као што је био случај прошле године, и када целокупна берба мора да иде не само у ниже категорије већ и у ниже класе, за произвођача је неминовна пропаст. Ту не помаже ни добро сређивање, јер нема шта да се сређује, ни процена монополског органа јер нема шта да цени. Монополска управа која искључиво води рачуна само о роби коју произвођач донесе не трпи никакву штету. Сав ризик пада на терет произвођача. Ја мислим да то није право. А ево зашто. Кад Монополска управа тражи од произвођача да он дуван, ма каква била година, ма каквог био квалитета, мора да бере, ниже, суши, калупи и денчи, право је да му она тај труд плати. Кад мени кукуруз, виноград, бостан, опијум, омане. ја га даље не радим. А то се једино постизава изменом ценовника, тј. повећати цену нижим класама на рачун виших, односно довести у склад цене нижих класа са ценама виших класа. Произвођач не рефлектира на цене од 144, 96, 70, 60 динара, али он не види зашто да у ценовнику постоје тако ниске цене у нижим класама. Само калупљење једног килограма, ма каквог квалитета он био, кошта најмање 3 динара; а где је остали рад док се до калупљења дође. Једном речи треба се вратити на ценовник који је важио, ако се тачно сећам, пре 1930 или 1931 године или раније. Просек цена дувана нижих класа у I категорији је 12 динара, у II категорији 8 динара, а у III категорији 4 динара.

Али, господо, треба признати и ово. Интенције и жеље наше Краљевске владе а и наше у циљу проширења културе дувана могу се остварити ако нађемо пласман нашим вишковима на страни. Наша земаљска потрошња апсорбује годишње 7 до 8 милиона килограма, а то не може да подмири ни потребе само Јужне Србије чија се производња претпрошле и прошле године кретала између 12 и 11 милиона килограма а камо ли целе земље. Нама је познато да Краљевска влада и Монополска управа чине велике напоре у изналажењу пијаца на страни. То је исто радила и Вардарска задруга за извоз дувана у Скопљу. Али нажалост, успеси нису задовољавајући. Задруга и поред великог труда није успела да нађе пласман на страни и дошла је до закључка да засада ипак

треба препустити извоз једино Монополској управи. Задружни систем за извоз дувана који је у смислу закона предвиђен показао се као неизводљив из разлога што је тешко створити потребан капитал за извођење овог посла.

Стране фабрике, страни државни монополи траже милионске количине, а задружни систем који је код нас у повоју не може, бар сада, приступити оваквом једном великом послу. Остаје, дакле, да Монополска управа и даље води овај посао. Али да би она могла успешно деловати и показати веће успехе у извозу, потребно је да се у самој Монополској управи изврши извесна реорганизација у раду. Треба потпуно одвојити фиск који се постизава продајом прерађеног дувана у земљи и на страни, од извоза дувана у листу у иностранство. То морају бити две потпуно одвојене установе под једним кровом. Док једна има чисто фискални карактер, друга треба да има проноснирано привредни. Ова друга бави се искључиво извозом дувана у листу и ради на комерцијалној бази. Она треба да има свој засебни управни одбор, свој засебан статут и да ради по истом принципу као што сада ради Привилеговано друштво за извоз земаљских производа. (Живо одобравање.) Од свих увозних тржишта на страни по моме мишљењу најпогодније тржиште за извоз нашег дувана у листу јесте Немачка. Њен годишњи увоз оријенталских дувана износи око 40 милиона килограма. Ову огромну количину она увози из Бугарске, Грчке и Турске. Ми смо на немачком тржишту готово непознати, сем са једном количином дувана од 1,200.000 килограма, коју смо извезли још пре неколико година. Могућност разрађивања немачког тржишта постоји. Задруга у Скопљу успела је да дође у везу са немачким кућама, долазио је и нарочито њихов експерт који се веома похвално изразио о нашим дуванима. Његва експертиза је била повољна, али до закључка није дошло, јер је Задруга располагала са малом количином дувана, која за њихове потребе није могла да дође у обзир.

На монополској управи је да немачко тржиште освоји, јер је оно најближе, најпогодније и највећи је купац у Европи оријенталских дувана. Потрошачи су навикли на укус оријенталских дувана и са мало више труда и жртава ја сам убеђен да ћемо успети да већи део наших вишкова тамо пласирамо. Са контингентима који сваке године успевамо да извеземо у Чехословачку, Француску и Пољску и једним контингентом од пет до шест милиона килограма који би извезли у Немачку ми за прво време можемо не само одржати садању производњу дувана, већ је и проширити.

Гласаћу за буџет Министарства финансија. (Одобравање на десници).

Претседник др. Желимир Мажуранић: Пошто нема више пријављених говорника, претрес је завршен. Прелазимо на гласање. Гласаће се по партијама, седењем и устајањем.

Молим г. известиоца да прочита партију 418.

Известилац Фран Смодеј прочита партију 418.

Претседник др. Желимир Мажуранић: Господа која примају прочитану партију 418, изволиће седети, а они који је не примају изволиће устати. (Већина седи). Пошто већина седи, објављујем да је партија 418 примљена.

(За овим је Сенат, гласајући седењем и устајањем о свакој појединој партији, у смислу чл. 102 Устава и § 67 Закона о пословном реду у Сенату, примио већином гласова цео буџет расхода Раздела VIII — Министарства финансија, и то од партије 419 до закључно партије 473.)

Претседник др. Желимир Мажуранић: Објављујем да је Сенат примио буџет Министарства финансија.

Прелазимо на претрес буџета раздела XVIII — Буџетски резервни кредити. Пошто нема пријављених говорника, приступа се гласању. Гласаће се по партијама седењем и устајањем.

Молим г. известиоца да прочита партију 1055.

Известилац Фран Смодеј прочита партију 1055.

Претседник др. Желимир Мажуранић: Господа која примају прочитану партију 1055, нека изволе седети, а која су против, нека изволе устати. (Већина седи). Пошто већина седи, објављујем да је партија 1055 примљена. Изволите чути даље.

Известилац Фран Смодеј прочита партију 1056.

Претседник др. Желимир Мажуранић: Господа која примају партију 1056 нека изволе седети, а која су против, нека изволе устати. (Већина седи). Пошто већина седи, објављујем да је партија 1056 примљена. Изволите чути даље.

Известилац Фран Смодеј прочита партију 1057.

Претседник др. Желимир Мажуранић: Господа која примају партију 1057 седеће, а која не при-

мају, устаће. (Већина седи). Пошто већина седи, објављујем да је партија 1057 примљена.

Објављујем, да је Сенат примио буџет Раздела XVIII — Буџетски резервни кредити.

Сада прелазимо на претрес предлога буџета државних прихода. Пошто нема пријављених говорника, приступа се гласању. Гласаће се по партијама седењем и устајањем. Молим г. известиоца да прочита партију 1.

Известилац Фран Смодеј прочита партију 1.

Претседник др. Желимир Мажуранић: Господа, која примају партију 1 нека изволе седети, а која не примају нека изволе устати. (Већина седи). Пошто већина седи, објављујем да је партија 1 примљена.

(За овим је Сенат, гласајући седењем и устајањем о свакој појединој партији, у смислу чл. 102 Устава и § 67 Закона о пословном реду у Сенату, већином гласова примио цео предлог буџета државних прихода, и то од партије 2 до закључно партије 104).

Претседник др. Желимир Мажуранић: Објављујем да је Сенат примио предлог буџета државних прихода.

Господо сенатори, ја са вашим пристанком данашњу седницу закључујем, а идућу заказујем за сутра у 9 часова пре подне, са истим дневним редом: наставак претреса о предлогу буџета државних расхода и прихода у појединостима.

Седница је закључена у 22 часа.

